Dr. J. HAANTJES

VERKENNER IN KOOPMANSLAND

JAN VAN RIEBEECK

▼

„DIE GROOTSTE VAN DIT VOLCK"

1423 H 26.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
1424 4906

VERKENNER IN KOOPMANSLAND

DIE GROOTSTE VAN DIT VOLCK

Leven en werken van grote Nederlanders

*

Commissie van redactie, samengesteld in overleg met het Algemeen Nederlands Verbond

Dr. H. BRUGMANS
Dr. J. C. H. DE PATER
J. N. PATTIST
G. J. ROOYMANS
G. SCHOLTEN

26 AUG. 1946

VERKENNER IN KOOPMANSLAND

JAN VAN RIEBEECK

DOOR

Dr. J. HAANTJES

MCMXLVI
N.V. AMSTERDAMSCHE
BOEK- EN COURANTMAATSCHAPPIJ

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Jan van Riebeeck

LEVENSONTPLOOIING

Het geslacht waaruit Jan van Riebeeck stamde, bezat een eigen wapen, drie gouden ringen voorstellende op een rood veld. De oorsprong zullen we misschien moeten zoeken aan de Benedenrijn, in de omstreken van Kleef. Reeds zeer vroeg echter zakten de leden van dit geslacht de rivier af, om zich te vestigen in plaatsen aan de tegenwoordige Lek gelegen. In 1388 is er te Wijk bij Duurstede een burgemeester, die Jan van Riebeeck heet, en ook verder komt de naam Van Riebeeck telkens in de archieven voor, het meest nog te Wijk bij Duurstede, doch ook op andere dorpen en in andere steden in de onmiddellijke nabijheid. Anthonie Janszoon van Riebeeck bezat een schip waarmee hij, voor eigen rekening, verre tochten ondernam; hij huwde in het begin van de zeventiende eeuw met Elisabeth Govertsdochter van Gaasbeeck, dochter van Govert Anthoniszoon, burgemeester van Culemborg. Het gezin bleef voorlopig te Culemborg wonen, hier werd in ieder geval vóór April 1618 een zoon geboren, die vermoedelijk naar den grootvader van vaders zijde Jan werd geheten. Zijn moeder stierf toen hij nog slechts elf jaar oud was; een overlevering wil dat zij te Schiedam begraven werd, en indien dit gerucht waarheid bevat, moeten we wel aannemen dat de familie later daarheen verhuisde. Onmogelijk is dit zeker niet; we zagen reeds dat de vader van Jan van Riebeeck scheepskapitein was, en kunnen ons heel goed

indenken dat hij op de duur aan Schiedam, dicht bij zee gelegen, als woonplaats de voorkeur heeft gegeven boven Culemborg. In ieder geval mogen we veronderstellen dat, na de dood van de moeder, de jonge Jan van Riebeeck en zijn nog jonger zusje naar Culemborg zijn teruggekeerd; daar de vader, gezien zijn beroep, voor de opvoeding van zijn kinderen niet geregeld zorg kon dragen, zal de grootvader van moeders kant, de Culemborgse oud-burgemeester, deze taak van hem hebben overgenomen. Te Culemborg ontving Jan van Riebeeck dus zijn eerste vorming en in dit opzicht had hij het werkelijk slechter kunnen treffen.
Volgens zeer oude berichten zou Culemborg gesticht zijn in de twaalfde eeuw door Floris, heer van Beusekom, ten behoeve van zijn zoon Huibert; de nieuwe heerlijkheid zal aanvankelijk niet meer geweest zijn dan een kasteel, omgeven door enkele nederige woningen. Dank zij de gunstige ligging aan de Lek ontwikkelde zij zich als spoedig tot een nijver handelsstadje; ook dit stadje bleef onder adellijk bestuur. Vooral in het begin van de opstand tegen Spanje speelde de graaf van Culemborg een belangrijke rol; het was in zijn paleis te Brussel dat, tijdens een maaltijd, de Geuzennaam tot erenaam verheven werd. Dit paleis werd kort daarop door Alva met de grond gelijk gemaakt; ook werden de Hollandse bezittingen van den graaf verbeurd verklaard. Culemborg kreeg enige jaren een Spaans bestuur. Deze troebelen belemmerden wel de bloei van de stad, maar zij konden deze toch niet geheel knotten, en zo zien we dan aan het einde van de zestiende eeuw Culemborg, nijver als steeds, terugkeren onder

het gezag van den graaf; er was enige industrie, voornamelijk van meubilair, er was scheepvaart en handel, op Amsterdam en langs Amsterdam naar verder gelegen streken. Weliswaar bleef Culemborg een stad op zichzelf, prat op haar onafhankelijke positie midden tussen de drie gebieden Holland, Utrecht en Gelderland, maar dit verhinderde niet dat zij toch volop deel had aan het krachtige leven dat zich nu alom in deze gewesten gaat openbaren. Een wereldje apart was Culemborg en toch zeker niet afgesloten van de grote wereld daarbuiten. Kan men zich idealer omgeving denken voor een opgroeienden jongen? Hier was de rust, nodig voor een evenwichtige ontwikkeling; hier was ook de aanraking met het grote leven zonder welke men zich geen schone toekomst dromen kan.

Ook Jan van Riebeeck had zijn droom. Toen hij ongeveer zestien jaar oud was, werd hij naar Amsterdam gezonden teneinde daar voor chirurgijn te worden opgeleid. Geschiedde dit tengevolge van een beslissing, door anderen, door zijn grootvader of zijn vader, over hem genomen? Of koos Jan van Riebeeck dit beroep uit eigen vrije wil? In zijn later leven toont Van Riebeeck een sterk verlangen te bezitten om kansen te verkennen en te grijpen. Zou deze zelfde onderzoekingsdrift er ook niet reeds zijn geweest in zijn jonge jaren, minder beheerst misschien, minder op voordeel ingesteld, maar daarom niet minder krachtig werkzaam? En is er dan wel een beroep denkbaar waarin hij, op het eerste gezicht althans, meer bevrediging vinden kon, dan dat van geneesheer? Het ontdekkende element in dit beroep, aanwezig in

het stellen van de diagnose, het aanwenden van geneesmiddelen, moest iemand als Jan van Riebeeck wel onweerstaanbaar trekken. Daarom behoeven we hier niet te aarzelen met ons antwoord; wanneer Jan van Riebeeck tot chirurgijn wordt opgeleid, dan geschiedt dit volgens eigen, nadrukkelijke wens.
Jan van Riebeeck werd dus leerling van een der Amsterdamse chirurgijns; hij trok er met zijn meester op uit als deze zijn patiënten ging bezoeken, bood hem de helpende hand en keek hem onderwijl de kunst af; de theoretische kennis die hij daarnaast nodig had, moest hij zich, zonder verdere leiding, uit enkele niet al te goede leerboeken eigen maken. Na ongeveer drie jaar moest hij een examen afleggen dat het gehele veld der toenmalige wetenschap bestreek en daarom enkele dagen duurde. Hij moest sectie verrichten op een lijk, een schedel openen, zieken verbinden, ettelijke vragen beantwoorden over wonden, zweren en gezwellen, over ontwrichtingen en beenbreuken, over verbandleer en het juist gebruik der instrumenten. Ook moest hij drie lancetten overleggen die door hemzelf geslepen waren.
We mogen veronderstellen dat Jan van Riebeeck op normale wijze zijn leertijd heeft volbracht; dan heeft hij dus zijn diploma behaald nog voordat hij zich meerderjarig noemen mocht. Wat hij onmiddellijk na het behalen van zijn diploma heeft gedaan, of hij als bediende nog enige tijd bij zijn meester is gebleven, dan wel onder andere omstandigheden praktijk heeft uitgeoefend, weten we niet. We kunnen slechts vaststellen dat hij gewacht heeft, tot hij meerderjarig was, of in ieder geval spoedig

meerderjarig worden zou, voordat hij plaatsing aanvroeg als chirurgijn op een der schepen van de Oost-Indische Compagnie. Waarom deed hij dit niet eerder? Waren er soms familieleden die zich met dit plan niet verenigen konden en moest hij daarom geduld oefenen totdat hij zelf over zijn lot beslissen mocht?
Achter deze vraag ligt een andere, van minstens even veel belang. Waarom heeft Jan van Riebeeck, wien het toch zeker niet in het maatschappelijke leven aan beschermers zal ontbroken hebben, zich niet als chirurgijn gevestigd in een der Hollandse dorpen of steden? Waarom installeerde hij zich niet als zodanig te Culemborg, maar verkoos hij in plaats daarvan het veel onzekerder bestaan van scheepsdokter? Mogen we misschien veronderstellen dat de zucht tot verkennen, deze zeer kenmerkende trek in Van Riebeeck, tenslotte toch niet voldoende bevrediging vond in enkel het beroep van chirurgijn? We moeten niet vergeten dat Jan van Riebeeck, zoon van een scheepskapitein, het zwerven in het bloed zat; opgegroeid in het wel nijvere, maar toch zelfgenoegzame Culemborg, kwam hij als jonge man te staan midden in het bruisende leven dat in deze tijd Amsterdam kenmerkte. Hij zag er schepen, die naar vreemde gewesten voeren, hij sprak er zeelui die verre tochten hadden ondernomen en van deze tochten de wonderlijkste verhalen konden ophangen, hij las er reisbeschrijvingen. Geen wonder dat in hem het verlangen steeds sterker werd deze nieuwe wereld, verlokkend vooral door het vele dat er raadselachtig in was en onbekend, met eigen ogen te aanschouwen; tenslotte koos hij de enige weg die hem, gezien

zijn gekozen beroep, daartoe open bleef; hij meldde zich als scheepschirurgijn aan bij de Oost-Indische Compagnie.
Het zijn alweer slechts veronderstellingen, maar zij mogen, gezien de gehele levensloop, toch op een zekere waarschijnlijkheid aanspraak maken.
Na deze gissingen keren we weer terug tot de feiten. In April 1639 wordt Jan van Riebeeck door de Bewindhebbers van de Kamer van Delft tot onderchirurgijn benoemd; nog diezelfde maand vertrekt hij op het schip *Het Hof van Holland* naar Oost-Indië. De reis was niet voorspoedig; het schip strandde aan de kust van Sierra Leone; het gelukte den schipper echter een groot gedeelte van de lading aan wal in veiligheid te brengen. Op verzoek van Delft besloot nu de Kamer van Amsterdam haar schepen *Sutphen*, *Amboïna* en *Ackersloodt*, welke op de rede van Texel tot vertrek gereed lagen, te gelasten, Sierra Leone aan te doen en bemanning en lading van *Het Hof van Holland* over te nemen; deze schepen verlieten Texel in Januari 1640 en bereikten in Juli Batavia; Jan van Riebeeck vervolgde zijn reis aan boord van de *Sutphen*. Het oponthoud aan de Goudkust meegerekend, had voor hem de overtocht van moederland naar koloniën vijftien maanden geduurd.

KOERSVERANDERING

Nauwelijks is Jan van Riebeeck te Batavia aangekomen, of nog eens ondergaat zijn leven een belangrijke wijziging; hij wordt chirurgijn àf en komt als klerk op de generale secretarie. Ook voor deze verandering kunnen we niet met zekerheid de redenen aangeven; we kunnen opnieuw slechts enkele gissingen wagen. Het zou niet onmogelijk zijn dat ook het werk als scheepschirurgijn Jan van Riebeeck tenslotte toch was tegengevallen. We zijn tamelijk goed ingelicht over de toestanden aan boord van een zeventiende-eeuws schip; deze waren verre van gunstig. Het grootste gedeelte van de ruimte moest bewaard blijven voor de lading en voor het geschut; de bemanning, ongeveer 300 man sterk, was samengedrongen op het tussendek. In normale omstandigheden ontving dit tussendek frisse lucht door de patrijspoorten, door het voorluik, in het midden van het schip gelegen, en door het achterluik onder het halfdek. Zodra het echter enigszins ruw weer begon te worden, werden onmiddellijk de patrijs- en geschutpoorten dichtgebreeuwd; bij overslaande zeeën gingen ook de luiken dicht; de enige ventilatie vond dan plaats door een kleine opening in het achterluik. Nu duurde het niet lang of de atmosfeer was geheel bedorven door de walm en de etenslucht uit de kombuis waarvoor geen andere uitweg was dan langs het tussendek, door de stand van het kielwater, de zure lucht van natte kleding en mensenlichamen.

Bij dergelijke omstandigheden was er een ziekte die veel slachtoffers maakte; onze zeventiende-eeuwse voorvaderen noemden deze met een geleerd uitziende, maar nietszeggende term „febris nautica"; een alledaagser woord voor dezelfde ziekte was rotkoorts. De verschijnselen, die aan vlektyphus doen denken, worden door een collega van Van Riebeeck, Willem Schouten, tweede heelmeester op de fluit Nieupoort, in zijn *Aenmercklijcke Voyagie* van het jaar 1658 aldus beschreven: „De kloeckste onder ons wierden aengetast, de nedergeslagene wierden het meestendeel rasent en stelden haer aen als dulle menschen. De benauwheijt in sommige was soo groot, datse, met dolle rasernije bevangen, haer selfs trachtten het leven te benemen, ende met touwen, of wat sij maer konden bekomen, haer sochten te verworgen, 't welck wel noijt gebeurt, maer echter door onse vlijt verscheijden mael is belet geweest. Somma, die van dese verschrickelijke Sieckte wierden aengetast, storven al schuijmbeckende in weynigh uren tijts, niet tegenstaende alle de goede middelen, hier in dese gelegentheijt geordonneert."
Naast deze rotkoorts noemen we nog een tweede ziekte die veel slachtoffers maakte, de scheurbuik. De naam, een vervorming van het Latijnse woord scorbutus, doet aan een ingewandslijden denken; ten onrechte evenwel. Abraham Bogaert, in zijn *Historische reizen,* daterend uit het begin van de achttiende eeuw, omschrijft deze ziekte aldus: „Deze kwaal ontdekt zich eerst aan 't tandvleesch, dat niet alleen zwelt, maar zwart en verrottende wordt. Thans laat zij zich op de beenen en hooger zien met roode

en purperen vlekken, waarop beving, lomigheid, benauwdheid, hik, koorts, hoest, winden, weedom des hoofts, hartklopping, spanning des buiks en trekking der ledematen volgen; doch nooit klampen alle deze kwaalen te gelijk een eenig mensch aan, want om hem uit den lijve te rukken, zijn maar weinige van noode." Dezelfde Bogaert weet ook al, hoe de lijders aan deze ziekte te genezen zijn; zo de artsen, schrijft hij, „die in Holland zo breet van de genezing dezer qualen weten te redeneren, eens ooggetuigen van der zelver woede waren geweest, en eindelijk aan land waren gekomen, zouden zij merken dat het gras der velden, hoe gering ook, meer vermogen heeft om die ziekte te genezen, dan hun ingebeelde wijsheit en aangeprezene geneesmiddelen." Verse groente, verse vruchten waren voor deze kwaal het beste geneesmiddel. Daar ontbrak het aan boord echter nagenoeg geheel aan. Weliswaar nam men een geringe voorraad sinaasappelen mee, limoensap en aftreksel van lepelbladeren, ook kweekte men soms, in bakken, sterrekers, sla en radijs, maar het bleef toch steeds bij een zeer beperkte hoeveelheid waarvan de officieren eerst hun deel nog hebben moesten; voor de verdere bemanning schoot er zodoende heel weinig over.
Noemen we daarnaast nog de rode loop of dysenterie, de verwondingen die de soldaten en matrozen opliepen bij gevechten met den vijand of bij gevechten onderling, ook wel bij het ondergaan van lijfstraffen, en we hebben het terrein waarop de scheepsarts zich bewegen kon, wel ongeveer bestreken: veel gelegenheid om te onderzoeken, om ontdekkingen te doen was er ook hier nog niet.

Maar, zo vragen we nu, was die er wel bij het nieuwe werk dat Jan van Riebeeck, in Batavia aangekomen, ging aanvatten? Men kon toch nog honderd maal beter als scheepsarts van de ene onbekende kust naar de andere zwerven, dan als „assistent tot de penne" de ganse dag opgesloten te zitten binnen vier kale muren met geen andere bezigheid dan het overschrijven van de ene brief, de ene factuur na de andere? Deze bedenking lijkt op het eerste gezicht zeer aannemelijk en om dan de verandering, die het leven van Jan van Riebeeck hier opnieuw ondergaat, toch te kunnen verklaren, heeft men naar andere motieven gezocht die hem tot het aanvaarden van deze nieuwe werkkring zouden hebben bewogen. Jan van Riebeeck heet het dan, was een eerzuchtig mens; hij wilde promotie maken en nu had hij ingezien dat hij daartoe meer kans had in de handel dan in het aanvankelijk gekozen beroep van scheepschirurgijn. Maar om bij deze handel te worden tewerkgesteld, moest hij eerst enige ervaring opdoen op de laagste trap, als klerk op de kantoren der Oost-Indische Compagnie; vandaar dat hij zich korte tijd deze nederige arbeid getroostte.
Het is mogelijk dat dit de overwegingen zijn geweest die Van Riebeeck hebben geleid, maar dan mogen we ze nog niet zien als enkel uitingen van een persoonlijke eerzucht. We moeten ze ook dan beschouwen in breder verband; Van Riebeeck was iemand die kansen verkende en te grijpen wist; dat deed hij voor de Compagnie en hij deed het evenzeer voor zichzelf in dienst der Compagnie. Waarschijnlijk zag hij hier een mogelijkheid, zowel voor zichzelf als voor het grote handelslichaam dat hij diende; hij

streefde naar bevordering; daarbij achtte hij zich niet te gering eenmaal Raad van Indië te worden en wie weet of dan tenslotte het hoogste ambt, dat de Compagnie te vergeven had, niet binnen zijn bereik zou komen te liggen? Was Anthonie van Diemen, de toenmalige gouverneur-generaal niet, evenals hijzelf, uit Culemburg afkomstig? Maar toch joeg hij, bij het overwegen van deze mogelijkheden, niet alleen zijn eigen belangen na. Wat voor hem een goede kans was, was dit ook voor de Compagnie; hij was zich bewust dat hij, zij het slechts in eerste aanleg, de bekwaamheid bezat om eenmaal in een belangrijke functie deze Compagnie te dienen.

Maar als dit zo was, zal het kantoorleven Jan van Riebeeck niet al te zwaar gevallen zijn. Het is waar dat deze arbeid beneden zijn kunnen lag, maar het was voor hem geen arbeid zonder perspectief; wanneer hij zich in de vroege morgen opnieuw over de brieven en facturen boog, bemoedigde hem het besef, dat hij door middel van deze bescheiden, die hij enkel moest overschrijven, langzaam maar zeker werd ingewijd in de geheimen van het grote lichaam dat de vreemde wereld, waarin hij nu leefde, in zijn krachtige greep hield; reeds aan deze letters en cijfers, hoezeer ook het resultaat van werk van anderen, ging zich zijn speurlust te gast. Het is bekend dat Van Riebeeck in de tijd toen hij „assistent tot de penne" was, geregeld overwerk verrichtte, wanneer er schepen naar het moederland stonden te vertrekken en nog waren de copieën niet gereed; verscheidene malen werd hem hiervoor een beloning uitbetaald. Zou het enkel verplicht werk zijn geweest waaronder hij

slechts zuchtte, of voelde hij zich juist dan, meer nog dan anders, opgenomen in het grote bedrijf dat, gewiekst en gedurfd, met zeer gebrekkige hulpmiddelen een onmetelijk gebied vol schatten te ontginnen wist?
Twee jaar lang heeft Van Riebeeck dienst gedaan als klerk; toen kwam er een gelegenheid waardoor hij ook op een actiever wijze aan de Oost-Indische handel kon deelnemen. Hij werd als secretaris toegevoegd aan Pieter Soury, die met een zending naar Atjeh was belast. De Atjehers, die het noordelijke gedeelte van Sumatra bewoonden, waren een zelfbewust volk dat onder den groten sultaan Iskander Moeda een geducht rijk had weten te stichten, wars van alle vreemde invloed; de Nederlanders die nog slechts kort geleden de Portugezen verdrongen hadden, moesten tijdelijk het land verlaten. Maar onder den opvolger van dezen Iskander Moeda, Iskander Tsani geheten, herwonnen zij hun vroegere positie; Jacob Compostel bestuurde er een bloeiende loge. Toen Iskander Tsani stierf, was het korte tijd onzeker wie hem zou opvolgen; de edelen of Orangkaja's wensten voor zichzelf meer invloed en zij wisten te bewerken dat de weduwe van den overleden vorst, de sultane dus, tot sultan werd gekroond; zij droeg de schone naam Tadjoe'l - Alam Tsafiatoe'ddin.
Er was de Compagnie veel aan gelegen, vriendschappelijke betrekkingen met Atjeh te onderhouden, want deze staat genoot een bijzonder gunstige ligging en zou zich gemakkelijk kunnen ontwikkelen tot het centrum van een uitgebreide handel, die zowel Achter-Indië, China en een gedeelte van de Oost-Indische Archipel

omvatte. Daarom oordeelde men het te Batavia gewenst dat een gezantschap de nieuwe sultan zou gaan gelukwensen met haar troonsbestijging; tevens zou dit gezantschap tot taak hebben de handelsbetrekkingen met de Compagnie te verstevigen; ook had het besprekingen te voeren over een partij diamanten, welke door den vorigen sultan was besteld, maar nog niet geheel afgeleverd. De 15e Mei 1642 begaf dit gezantschap zich aan boord van de Otter, een van de beide schepen die voor deze reis bestemd waren; 25 Juni daaraanvolgende liet men het anker vallen voor de kust van Atjeh. Compostel stuurde per prauw bericht dat er vele schepen in de Atjehse haven lagen; daaronder ook een schip, uit Engeland afkomstig. De volgende dag kwam hij zelf aan boord; ook verschenen de „liefste Capado", een van de vertrouwelingen van de koningin, en de Sabandaar of havenmeester. Zij ontvingen beiden een geschenk, bestaande uit zes en drie stukken armozijn, een soort zwarte zijde, uit Ormoezd afkomstig. De Sabandaar overhandigde het tiap of paspoort; hiervoor gaf men nog weer acht rollen zijde.

De volgende dag vielen de schepen de haven binnen; de ambassadeur met zijn gevolg begaf zich aan wal, terwijl zowel het geschut aan boord als dat aan wal te zijner ere saluutschoten loste. Hij nam zijn intrek in de loge; hier zag hij de boeken na en hield besprekingen; vooral werd er lang en ernstig beraadslaagd over het gevaar dat er van de zijde der Engelsen dreigde, die met allerlei kostbare en vernuftige geschenken de gunst van de sultan zochten te winnen; zij hadden zelfs kisten bij zich met uit

glas geblazen vogeltjes, bomen en dieren, „elcq na vereijsch van coleur afgemaelt".
Ondertussen ontving hij bezoek van de „liefste Capado", die namens de vorstin vruchten aanbood en daarop verzocht de gouden bételdoos[1]) te mogen bezichtigen die op bestelling van den vorigen sultan te Amsterdam vervaardigd was en nu door de Hollanders was meegebracht. De volgende morgen bracht Compostel deze doos naar het hof; het bleek dat de sultan er zeer mee ingenomen was. Als teken van haar erkentelijkheid zond zij Soury een prachtig paard, een koe en een buffel en alweer moesten er stukken armozijn te voorschijn worden gehaald om de brengers van deze geschenken te belonen. Ondertussen had de opperbisschop of Chally Compostel meegedeeld dat de sultan het gezantschap op de 1e Juli gaarne zou ontvangen en dit geschiedde inderdaad met veel pracht en praal. Ambtenaren kwamen aantekening houden van de geschenken die de Compagnie voor de vorstin had meegegeven; tevens beschreven zij de juwelen die de Compagnie te koop aanbood. Andere ambtenaren verschenen met een gouden schotel; op deze schotel werd de missive van den Gouverneur-Generaal neergelegd; „met statie op een extra ordinary grootbeestige Olijphant" werd het dokument vervolgens naar het hof vervoerd. Het dier werd begeleid door 55 Moorse koelies, die, om meer indruk te maken, verspreid, dus op grote afstand van elkaar, voortschreden. Daarop volgden dan de leden van het gezantschap zelf, zes Hollanders in hun strakke, maar toch kostbare kleding; de

[1]) Een doos die de ingrediënten bevat voor het sirihpruimen.

Kommissaris Soury met den Oppercoopman Compostel gingen voorop; daarachter kwamen Pieter Willemsz., die aangewezen was als Compostel's opvolger en Jan van Riebeeck; tenslotte waren er nog twee onderkooplieden. Statig schreden zij voort, zich welbewust, dat er onder de duizenden die langs de kant van de weg geschaard stonden, velen waren, Moren, Engelsen, die met jaloerse ogen toezagen en niet aarzelen zouden om ieder gebrek aan decorum tot hun eigen voordeel uit te buiten. Op enkele punten stonden soldaten en matrozen uit de Hollandse schepen opgesteld, welke de stoet begroetten met saluutschoten uit musketten en andere vuurwapenen.
Eindelijk was het paleis bereikt. Men verzocht de Hollanders voor het gebouw te willen wachten; de sultan wilde hen, niettegenstaande dat het regenachtig was, buiten begroeten; dit gold als een wel zeer bijzonder eerbewijs. De vorstin verscheen; de Hollanders bogen en namen daarna plaats op een bank, te midden van Atjehse edelen en Moorse kooplieden. De sultan liet hun een sierlijk kleed brengen, „een treffelijck Aetchijns cleet met drie goude baggen (ringen) op de boordt van de hals", dat zij wel aan moesten trekken; daarop mocht Soury zich een bételpruim klaarmaken uit de eigen, gouden, bételdoos van de sultan; de overige leden van het gezantschap mochten hiervoor een andere bételdoos van de koningin, uit zilver vervaardigd, gebruiken. Ter ere van het bezoek stonden er vele olifanten opgesteld, waarvan er sommige bestemd waren om met elkander te vechten; ook waren er gevechten van stieren, buffels en bokken, „dat een vermaacq ende

waardich was om 't gesicht toe te verleenen".
De vorstin trok zich terug; de gasten bogen opnieuw en lieten zich daarna nog op lekkernijen tracteren welke op gouden en zilveren schalen werden opgediend. De „liefste Capado" verzocht Soury of hij de volgende dag de missive ten paleize in het Maleis wilde komen vertalen; nu was er reeds een vertaling aan toegevoegd, maar klaarblijkelijk begrepen de Atjehse bestuurders niet alles en hoopten ze langs deze weg opheldering te verkrijgen over enkele twijfelachtige punten. Daarna was het ogenblik van vertrek gekomen; er stonden twee olifanten gereed om het gezelschap weer terug te brengen naar de loge. Soury gaf de voorkeur aan zijn paard, maar de olifanten werden „danckelijck geaccepteert voor d'andre vrunden."
Na deze eerste plechtige ontvangst moesten er zaken worden gedaan. Soury gaf een nadere uitleg van het schrijven van den Gouverneur-Generaal, in het bijzonder over de wijziging die er gekomen was in de verhouding tussen de Nederlanders en de Portugezen, sedert deze laatsten zich van Spanje hadden vrijgevochten. De adellijke heren vroegen naar de „Portugese jonge Dochterkens", die de Hollanders zouden meebrengen als losprijs voor een Portugees edelman, door de Atjehers gevangen gehouden. Soury redde zich uit deze moeilijkheid door te verzekeren dat er te Batavia geen Portugese meisjes aanwezig waren; ook had hij er te Malakka nog zeven dagen naar gezocht, zonder resultaat evenwel. In zijn lastbrief stond het nog anders; hierin werd hem bevolen te verklaren dat „oock 't senden derselver tegen onse wet en religie is", maar waarschijnlijk heeft

Soury het maar verstandiger gevonden dit gedeelte van zijn opdracht niet na te komen.
Soury probeerde de juwelen af te leveren die de vorige sultan, Iskander Tsani, reeds besteld had, maar hierbij stuitte hij op bezwaren; de edelen beweerden dat juwelen geen vrouwendracht was en dat de tegenwoordige sultan niet aansprakelijk mocht worden gesteld voor een bestelling door haar voorganger, wiens naam overigens zo weinig mogelijk werd genoemd, gedaan, dat de toestand, waarin zich de schatkist bevond, een grote uitgave als voor de aankoop van deze diamanten benodigd, niet toeliet. Tenslotte aanvaardde men toch het grootste gedeelte van de juwelenschat, evenwel tegen een lagere prijs; wel werd de invoer van juwelen in Atjeh verder verboden.
Over het algemeen was de reis van Soury niet zonder succes. Het grootste deel van de diamanten die, omdat zij op een bijzondere wijze geslepen waren, alleen aan Atjeh geleverd konden worden, wist hij toch van de hand te doen, en verder werden verschillende handelsvoorrechten, indertijd door Iskander Tsani toegestaan, thans door de nieuwe sultan bevestigd. De 26e November vertrok het gezantschap weer naar Batavia.
We hebben deze eerste ervaring van Van Riebeeck uitvoerig verhaald, omdat we daarmee een goede indruk kregen van de wondere wereld die deze jonge man eerst slechts vanuit de verte, geprojecteerd als het ware in brieven en facturen, te aanschouwen kreeg, maar die hij nu dan toch ook persoonlijk betreden mocht. Zijn eerste stappen in deze nieuwe wereld deed hij nog in een zeer ondergeschikte positie; hij

mocht slechts vastleggen wat anderen besloten. Maar toch wist hij zo nu en dan reeds, door een herinnering hier en een korte aanwijzing daar, het verloop der zaken gunstig te beinvloeden. Wij mogen dan ook wel aannemen dat Soury, te Batavia teruggekeerd, een gunstig rapport uitbracht over zijn secretaris en vooral er op wees hoe deze, mits hem daartoe de gelegenheid geboden werd, zich tot een verdienstelijk koopman zou kunnen ontwikkelen. Zo wordt het begrijpelijk dat Van Riebeeck, na zijn Atjehse avontuur, weliswaar terugkeerde tot zijn kantoorkruk, echter slechts voor korte tijd; na een paar maanden werd hij toegevoegd aan den opperkoopman Van Elseracq, benoemd tot „Opperhoofd van 's Compagnies ommeslagh" in Japan; in de instructie welke deze meekreeg, staat over Jan van Riebeeck te lezen: „zijnde van goed naturel, heeft capaciteijt genoegh omme de voorvallende saecken te registreren, maer sagen gaern in den handel wierde gestyleert". In het leven van Van Riebeeck begint zich reeds een vaste lijn af te tekenen!

DE STIJGENDE LIJN

In heel onze koloniale geschiedenis is er wel geen hoofdstuk aan te wijzen, zo vernederend, als het hoofdstuk over onze handelsbetrekkingen met Japan. Ook in dit land hadden de Portugezen aanvankelijk veel invloed; zij dreven er zowel handel als zending. Vooral de bedrijvigheid der Jezuïeten wekte tegenstand; tenslotte roeide de Japanse regering ieder spoor van de Rooms-Katholieke godsdienst uit. De Portugezen moesten het land verlaten en de regering te Batavia schreef bij deze gelegenheid een dankdag uit.
Toch hadden ook de Nederlanders het niet gemakkelijk in Japan. Vele belemmeringen werden hun in de weg gelegd. Daar was bv. de bepaling dat het opperhoofd — wij zouden zeggen: de chef van de gehele handel — niet langer dan een jaar achtereen in Japan werkzaam zijn mocht. Verder moesten de Hollanders hun grote pakhuizen te Firando afbreken; zij mochten in het vervolg slechts verblijf houden op het eilandje Desima, voor de stad Nagasaki gelegen, en door een brug met de vaste wal verbonden. En hoe was dan dat verblijf? De Compagnie bezat ook op Desima slechts twee pakhuizen in eigendom, welke de dichterlijke namen Lelie en Doorn droegen; de overige magazijnen moest ze tegen een hoge prijs van inwoners van Nagasaki huren. Des avonds werden steeds de zeepoorten en de landpoort gesloten; Japanse boten bewaakten gedurende de nacht het eiland. Het houden van Japanse bedienden was niet toege-

staan. Brieven aan Japanners waren aan censuur onderworpen. Slechts het opperhoofd en de koopman mochten wapens dragen; alle andere vuurwapenen werden in een tuighuis opgeborgen, of, als zij van groter formaat waren, verzegeld. Doden mochten niet begraven worden, maar moesten vijf mijl van de kust in zee worden neergelaten, een bepaling ingegeven door de vrees dat personen die in het geheim toch Christenen waren, de beenderen zouden opgraven en vereren. Godsdienstige geschriften, bijbels en psalmboeken in de eerste plaats, werden in een grote ton gesloten; het boekenvat genoemd.

Het is nog maar een gedeelte van de beperkende bepalingen die het leven van de Hollanders, welke in Japan kwamen handel drijven, onaangenaam, hun het werk schier onmogelijk maakten. Voeg daar nog bij dat zij in de Chinezen, die vrij in Nagasaki mochten wonen, lastige concurrenten hadden, en wij hebben een, zij het zeer gebrekkige, voorstelling van de ontzaggelijke moeilijkheden waarmee de Nederlanders in Japan te kampen hadden. En al mogen we ons dan teleurgesteld gevoelen over het feit dat zij zich zoveel vernederingen lieten welgevallen, dat zij zelfs een ingrijpen verdroegen op een gebied dat hun toch voor alles heilig moest zijn, aan de andere kant gevoelen we ook bewondering voor zoveel slim overleg en taaie volharding, waardoor zij bereikten wat andere volken voor hen, niet minder goede zeevaarders en bedreven handelaren, niet was gelukt.

Naar dit moeilijke arbeidsveld werd nu gezonden, al was het nog slechts om ervaring op te doen, Jan van Riebeeck, en dan vond hij in Van

Elseracq een meerdere van wien hij nog heel wat leren kon. Wij moeten hier de feiten laten spreken en dan staan we verbaasd over het vele dat dit nieuwe opperhoofd, 31 Juli 1643 te Nagasaki aangekomen, te bereiken wist. Het begon al hiermee dat de gouverneur van Nagasaki hem toestond zijn geschut aan boord te houden; slechts het kruit moest worden ingeleverd. Zo nu en dan kwam deze gouverneur eens een kijkje nemen op een der schepen; hij vond het vooral een vermakelijk gezicht wanneer matrozen van de steng in het water sprongen. De visitatie verliep naar wens; de Japanners stelde zich tevreden met de schriftelijke verklaring dat er geen Christelijke boeken waren achtergehouden. De lading uit de *Lillo* werd in de pakhuizen opgeslagen; een prachtige geelkoperen lantaarn, een geschenk voor den Japansen keizer, werd tentoongesteld en door de Japanse edelen zeer bewonderd. Ook deze edelen kregen hun geschenken; de vertegenwoordigers van de vijf rijkssteden kwamen onderhandelen over de prijs van het gedeelte van de zijde dat hun rechtens toekwam en toen, na veel loven en bieden, deze prijs eindelijk was vastgesteld, of, zoals dat heette, de pancado van de zijde was getroffen, werden eindelijk de pakhuizen van de Compagnie van hun zegels ontdaan; nu begon ook de vrije verkoop der overige handelswaren. Het was een leven van kansen ontdekken en waarnemen, dat geheel strookte met de aard van Jan van Riebeeck. Hij zal er dan ook volop aan hebben deelgenomen. Niet te lang echter duurde zijn verblijf op Desima; na enkele maanden was het Japanse handelsseizoen verstreken en werd hem daarom een nieuw arbeidsterrein toegewezen; hij werd als

onderkoopman toegevoegd aan de post Tonkin; de kennis, tijdens zijn Japanse periode opgedaan, kon hem hier uitnemend te pas komen.
Tonkin was een vazalstaat van China; zelf ontving het schatting van een nog zuidelijker gelegen staat Quinam. In 1637 had de Compagnie hier een handelspost gevestigd met het doel zijde aan te kopen welke daarop naar Japan vervoerd en daar verhandeld werd. Toen Jan van Riebeeck in Tonkin kwam, had de Hollandse loge daar juist bewogen jaren achter zich. De eerste vertegenwoordiger van de Compagnie, de koopman Karel Hartsinck, had zijn best gedaan de gunst te verwerven van den regerenden vorst Lectoua Touang, en hij was daarin boven verwachting geslaagd; hij werd tot aangenomen zoon van den koning verklaard en verkreeg het recht op een mandarijnenkleed, eretitels en een koningsvlag. Maar het kostte ook veel; hij zegde den vorst 50 kisten zilver toe en moest verder ook assistentie beloven in een oorlog tegen Quinam; de koning zou met een groot leger tegen dit land optrekken, de Compagnie zou deze actie ter zee ondersteunen. Het liep uit op een mislukking, die niet weinig afbreuk deed aan het gezag der Hollanders; de Nederlandse schepen hadden te veel diepgang om de kust te kunnen naderen; Quinamse branders deden het admiraalschip in de lucht vliegen. Desondanks bracht de handel in Tonkinse goederen in 1643 nog 120 pct winst op!
Opperhoofd van de Tonkinse handel was in deze jaren Van Brouckhorst, die eveneens tijdelijk in Japan vertoefde; Van Riebeeck reisde in zijn gezelschap. 15 December 1643 kwamen zij met het schip *De jonge Zaaijer* te Tonkin aan. Er

deden zich reeds terstond moeilijkheden voor. Lectoua Touang, verstoord over de geringe hulp die hij bij zijn expeditie tegen Quinam had verkregen, eiste terstond de beloofde 50 kisten zilver. Van Brouckhorst had wel 100 kisten zilver aan boord, maar hij deed alsof hij slechts over 20 kisten beschikken kon, die hij voor de handel meer dan nodig had. De vorst verlaagde zijn eis tot 25 kisten zilver, maar ook dit weigerde Van Brouckhorst; tenslotte nam Lectoua Touang met 12½ kist zilver en wat andere handelsartikelen genoegen, op voorwaarde dat hij het volgend jaar, dus in 1644, nog 25 kisten zou ontvangen, benevens rood, zwart en blauw laken, barnsteen en amber.

Eerst nadat deze zaak geregeld was, voer *De jonge Zaaijer* de rivier op tot Catsiou, de hoofdstad van Tonkin, waar de Hollandse loge gevestigd was. Zo gemakkelijk ging dit nog niet; herhaaldelijk raakte het schip vast op een ondiepte; bovendien sloeg bij een onweer de bliksem in de mast en holde deze overlangs uit; het gat was wel een vuist dik. Een van de voornaamste regeringspersonen, de Capado Ongaton, liet een zware balk aanvoeren die oorspronkelijk voor de bouw van een tempel was bestemd; hieruit werd een nieuwe mast vervaardigd. De loge zag er zeer vervallen uit; de vorst stond een ander, gunstiger gelegen terrein toe, waarop een nieuw gebouw kon worden opgetrokken; om dit gebouw moest een grote, open ruimte blijven, omdat anders branden in de stad — en die kwamen herhaaldelijk voor — al te licht oversloegen op de pakhuizen van de Compagnie.

Van Brouckhorst was gewend ieder jaar de opgekochte zijde zelf naar Japan te brengen; na

afloop van het Japanse handelsseizoen keerde hij dan weer naar Tonkin terug om nieuwe voorraad te verzamelen. Dientengevolge stond de loge te Catsiou als regel enkele maanden van het jaar leeg. In September 1644 vinden we Van Riebeeck dus weer op Desima; waarschijnlijk was hij er belast met het sorteren en uitstallen van de meegebrachte zijde. In December keerde hij naar Tonkin terug. Het jaar 1645 was voor de Hollandse kolonie te Catsiou niet minder onrustig dan het vorige jaar reeds was geweest. Nog juist had *De zwarte Beer*, waarmee het gezelschap overvoer, zijn ankers laten vallen aan de Tonkinse kust, of er kwam bericht van den koning dat hij nu zeker rekende op de beloofde 25 kisten zilver; indien deze ontbraken, zou het schip de rivier niet mogen opvaren; van handel kon dan geen sprake zijn. Van Brouckhorst moest nu wel toegeven. De 25 kisten werden geleverd, en eerst daarna kreeg men toestemming intrek te nemen in de loge en van daaruit op de gewone wijze handel te drijven.

Spoedig kwam er opnieuw stoornis. Twee dronken matrozen werden door inwoners van Tonkin lastig gevallen. Het kwam tot een gevecht waarbij enkele soldaten van den koning verwondingen opliepen. Een van de twee Hollanders werd zo ernstig mishandeld dat hij nog dezelfde avond overleed. De koning eiste een hoge boete, en terechtstelling van den tweeden matroos. Van Brouckhorst weigerde; de Capado Ongahay, opperrechter, ontving een aanzienlijk geschenk; op zijn aanraden begaf Van Brouckhorst zich in persoon naar het Tonkinse hof en na lang praten gelukte het hem den koning tot een meer verzoeningsgezinde houding te bewegen.

Nog weer een paar maanden later ontbrandde er een burgeroorlog. Lectoua Touang had zijn tweeden zoon, met voorbijgaan van den kroonprins, tot zijn opvolger benoemd; de kroonprins verzette zich, en vond steun bij een nog jongeren broer en bij enkele ooms. Eind Mei 1645 werd er bij Catsiou slag geleverd; in twee uur tijds sneuvelden hier 4000 man. De kroonprins verloor, en werd nu, evenals zijn broer, ter dood gebracht; hun gezinnen werden uitgemoord.
Al deze strubbelingen waren voor de handel zeker niet bevorderlijk. Vooral de koning leverde niet zoveel als was afgesproken; dat maakte zijn positie tegenover de Compagnie niet sterker. Toch bleef hij ook nu vragen en dreigen; toen er nog een Hollands schip voor de Tonkinse kust verscheen, eiste hij opnieuw 12½ kist zilver, en nadat hem dit geweigerd werd, antwoordde hij bars: „dan konden alle Hollandse schepen wel voorgoed uit Tonkin gaan". Maar hij dacht er geen ogenblik aan dit dreigement om te zetten in een daad.
Ondertussen vorderde de bouw van de nieuwe loge goed. Het voornaamste gebouw werd in steen opgetrokken. Zes grote ramen, waarvoor de sponningen uit Formosa waren aangevoerd, zorgden voor licht en luchtverversing. Het materiaal, van de oude loge afkomstig, werd gebruikt voor het optrekken van houten huisjes, om het hoofdgebouw gelegen. Aan de rivierkant werd een beschoeiing gemaakt, om het afbrokkelen van de oever tegen te gaan.
In 1644 had Van Riebeeck Van Brouckhorst vergezeld bij zijn jaarlijkse reis naar Desima. In 1645 bleef hij in Catsiou. Er kwam steeds meer vraag naar zijde uit Tonkin. Zo mogelijk, moest

de aanvoer uit dit gebied vergroot worden. Maar dan was het niet langer raadzaam dat de loge gedurende een gedeelte van het jaar leeg stond; er moesten steeds personen aanwezig zijn die de aangeboden zijde konden kopen. Van Brouckhorst zag dit zeer goed in; dientengevolge deed hij aan de regering te Batavia het voorstel dat hij gedurende zijn afwezigheid de loge zou laten in de zorg van een zijner assistenten. Batavia ging met zijn voorstel accoord. Voor de eerste maal werd daarop met het tijdelijk bevel over deze handelspost belast „den Ondercoopman Jan van Rietbeecq"; onder hem stonden een boekhouder Jacop Keijser en nog negen andere Hollanders.
Ongetwijfeld is Van Riebeeck met deze nieuwe opdracht zeer in zijn schik geweest. Hier was hij dan eigen meester; wat hij nu bereiken zou, hing geheel van zijn ijver en scherpzinnigheid, van zijn speurlust af. Zijn eigen voordeel zal Van Riebeeck daarbij zeker niet uit het oog hebben verloren. Van Brouckhorst was zo jong niet meer; over niet al te lange tijd zou hij de dienst der Compagnie verlaten. Waarschijnlijk hoopte Van Riebeeck nu reeds dat hij eenmaal diens opvolger zou worden.
Maar zijn blik bestreek toch ook een breder veld. Hij speurde naar de beste kansen, niet slechts voor zichzelf, maar minstens evenzeer naar de beste kansen voor het grote handelslichaam dat, zeer kenmerkend, toen „de Edele Compagnie" werd geheten, en hij wist dat deze kansen allereerst gebruikt moesten worden voor het bereiken van een grotere omzet en het behalen van een hogere winst.
Nu moeten we onmiddellijk erbij opmerken: Van

Riebeeck had de wind mee. In Tonkin zelf was het, na de troebelen van het vorige jaar, eindelijk rustig; daarentegen had er in China een belangrijke verschuiving plaats. De laatste keizer van de Ming-dynastie voerde er een wanhopige strijd tegen de uit het Noorden binnendringende Mantsjoe-Tartaren; toen hij nergens meer een uitweg zag, pleegde hij zelfmoord; de Mantsjoe- of Tsingdynastie maakte zich nu van de regering meester. De gevolgen laten zich gemakkelijk begrijpen; de toevoer van zijde uit China verminderde sterk; Tonkin werd, als aankoopstation voor de zijde, van het grootste belang. Heren Zeventien zagen dit in; zij drongen er daarom op aan „den handel van Tonquin (ten aensien van de troublen in China en soberen toevoer daer uyt procederende) te vergrooten".

Toen Van Brouckhorst in December 1645 vanuit Japan naar Tonkin was teruggekeerd, toonde hij zich zeer tevreden met de stand van zaken; ook met het aandeel dat Van Riebeeck als tijdelijk hoofd van de kolonie daarin had gehad.

Met de bouw van de nieuwe loge was men weer een flink stuk gevorderd. Kort na van Brouckhorst's terugkomst werd er tenminste een begin gemaakt met een tweede stenen huis. Maar dan breekt er plotseling in de onmiddellijke nabijheid van de loge brand uit; waarschijnlijk was deze gesticht door Chinezen, onderdanen van den zeerover Iquan, die zich op die wijze van een lastigen concurrent probeerde te ontdoen. De loge was bijna in vlammen opgegaan; bij het blussen kregen alle bewoners brandwonden. Nu ging er een deputatie naar de twee Capado's Ongahay en Ongading, met het verzoek te willen bevorderen dat het terrein waarop de loge gebouwd

was, nog aanzienlijk werd vergroot; de omheining kon dan verplaatst worden op grotere afstand van de gebouwen; het brandgevaar was zodoende minder dreigend.
De Chinezen bleven ook verder vijandig gezind. Er waren uit China jonken aangekomen; met een lading musketten en andere vuurwapenen zouden deze weer naar het land van herkomst terugkeren. De twee onderkooplieden Heijcoop en Van Harten reden te paard langs deze schepen; Heijkoop stapte van zijn paard, liet het dier door een jongen wegleiden en wilde zelf te voet de tocht voortzetten. Maar de Chinezen omsingelden hem, ranselden hem met stokken en lieten hem voor dood liggen. Een andere troep joeg Van Harten achterna, die zich ternauwernood binnen de loge in veiligheid wist te brengen.
Van Riebeeck begaf zich onmiddellijk naar den opperrechter Ongahay en eiste dat hij de schuldigen zou straffen. Maar deze beweerde dat het niet mogelijk was; de daders waren niets slechts handelaars, doch ook gezanten. Ondertussen was ook Heijcoop in de loge teruggekeerd; hij zag er uit „soodanigh dat schier geen mensch en geleeck, sijnde hem de clederen en alles van 't lijf gescheurt, de ringen van de vingers, mitsgaders paert en alles ontnomen, sulcx eenelijck maer met een stuck van 't hemd ende broeck ter nauwernood in een barckjen thuijsquam."
Het duurde dat jaar bijzonder lang, voordat koning en kroonprins althans een deel van de afgesproken hoeveelheid zijde hadden geleverd. Tenslotte kon Van Brouckhorst niet langer wachten; hij vertrok naar Japan en liet voor de tweede maal Van Riebeeck als waarnemend hoofd achter. Er is een instructie bewaard, waarin hem

wordt opgedragen er bij den koning op aan te dringen dat deze de achterstallige zijde alsnog levert, echter: „te hove voor den Coningh, prince ofte andre grooten ontboden werdende, sult u voorsightigh ende minnelijck in 't antwoorden op hare vragen houden". Dat Van Brouckhorst in dit opzicht vertrouwen had in zijn plaatsvervanger, blijkt zijdelings uit de zinsnede die hij hierop volgen laat: „In den tijt dat hier geweest sijt hebt deselve genoechsaem leren kennen, sulcx dat U daernaer te beter reguleren cundt".
En het werd er zeker niet gemakkelijker op. De mededinging werd steeds scherper. Reeds leerden we de Chinezen kennen als felle concurrenten van de Compagnie; zij hadden zowel bij de Tonkinners als bij de Japanners een streepje voor, omdat zij allen tot één en hetzelfde ras behoorden. Daarnaast komt nu een andere groepering op die tenslotte voor de handel van de Compagnie niet minder dan noodlottig worden zou. Het waren de reeds enige malen genoemde Capado's, rijksgroten, die heel goed zagen dat de koning voor zijn zijde meer geld ontving dan particulieren er voor kregen, en die nu probeerden voor zichzelf een soortgelijk monopolie te verwerven. Zij kochten in de dorpen en op de bazars de zijde op; bovendien wisten zij te bewerken dat het de wevers verboden werd het terrein van de Hollandse loge te betreden.
Dat de opbrengst toch nog bevredigend viel te noemen, was in hoofdzaak te danken aan de verdubbelde ijver van de bezetting der loge; Van Riebeeck, die ook hier het voorbeeld gaf, ontzag zich niet des nachts de stoffen aan de huizen van de wevers te gaan afhalen. De beloning liet zich niet wachten; toen Van Brouckhorst terug-

keerde, bracht hij uit Tajouan (Formosa) een missive mee, waarbij Van Riebeeck bevorderd werd tot koopman en benoemd tot secunde, wij zouden zeggen: souschef, met recht van zitting in de Raad. Indien Van Riebeeck al gehoopt heeft eenmaal de opvolger van Van Brouckhorst te zullen worden, dan was dit ideaal thans een heel stuk dichterbij gekomen. Binnenkort, zo leek het, zou het geheel in vervulling gaan. Reeds had Van Brouckhorst verlof aangevraagd; dit verlof zou na verloop van tijd als vanzelf in ontslag overgaan. Daarmee zou aan Van Riebeeck ook blijvend de zorg voor de Tonkinse handel kunnen worden opgedragen.

Maar het liep alles heel anders. In Juni van het jaar 1646 schreef de regering te Batavia dat het aanbeveling zou verdienen de oude praktijk te hervatten en de loge te Catsiou gedurende enkele maanden in het jaar geheel te verlaten. Daarop voer Van Brouckhorst in Juli met de gehele bezetting naar Desima. Jan van Riebeeck vond ook hier genoeg te doen; hij gold er als een die „de zake in loco aldaer mede niet vremdt begrepen heeft". Maar dan bereikt hem in September een ontstellend bericht; in dezelfde brief waarin aan Van Brouckhorst het gevraagde ontslag werd verleend, verklaarde de Raad van Indië dat zij „Compes machtige capitalen ende directie" niet willen toevertrouwen aan „de jongelingen ende aenqueeckelingen van de Tonckinse Negotie, doordien dat bevonden hebben eenige met Particulieren handel sijn besmeth"; Van Brouckhorst ontving de opdracht: „dienvolgende ons de selve (om haar verdiende straffe te ontfangen) naer Batavia sult toesenden". Dan volgen de namen: „sijnde den Coopman Riebeecq ende den onder-

coopman Heycop." Inplaats dat hij als opperkoopman, leider van de loge aldaar, naar Tonkin kon terugkeren, werd Van Riebeeck naar Batavia ontboden, beschuldigd van ontvreemding ten nadele van de Compagnie.

DE BREUK

Het is Jan van Riebeeck niet gelukt de tegen hem ingebrachte aanklacht te ontzenuwen; hij werd schuldig bevonden en veroordeeld.
Daarmee verschijnt zijn persoon opeens in een heel ander licht. Tot nog toe konden wij staande houden dat hij niet slechts zijn eigen voordeel zocht, maar evenzeer het voordeel van de Compagnie. Er was hier geen tegenstelling; wanneer het Van Riebeeck gelukte voor de Compagnie grote winsten te behalen, dan moest dit op de duur ook hem persoonlijk ten goede komen.
En nu opeens is er wèl een tegenstelling, en er is een poging om zichzelf te bevoordelen ten koste van het handelslichaam dat hij met zulk een ijver heette te dienen. Hebben we Van Riebeeck dan toch te gunstig beoordeeld?
We moeten de omstandigheden kennen. Van Riebeeck werd ervan beschuldigd, besmet te zijn met particuliere handel; dat wil zeggen, dat hij wel de handel van de Compagnie behartigde, misschien zelfs uitnemend behartigde, maar dat hij daarnaast ook voor eigen rekening zaken deed. De Compagnie had het streng verboden, en er zijn wel geschiedschrijvers geweest die smalend spraken over dit verbod; zij wezen op de karige beloningen die de dienaren van de Compagnie ontvingen, in tegenstelling met de overdreven winsten die de aandeelhouders opstreken; geen wonder dat deze dienaren, wat zij tekort kwamen aan bezoldiging, trachtten aan te vullen door enige handel voor eigen rekening.

Maar toch had de Compagnie gelijk, wanneer zij streng optrad tegen dit onderdehandse zakendoen; liet zij dit na, dan zou dit handeldrijven voor eigen rekening heel gemakkelijk kunnen worden tot een woekerplant, die de oorspronkelijke handel zijn beste sappen aftapte. Dus vaardigde zij het ene plakkaat uit na het andere; zij dreigde met strenge straffen. Zelfs in het formuliergebed, waarmee iedere belangrijke vergadering, in de loges en op de schepen, moest worden geopend, werd deze particuliere handel genoemd en voorgesteld als een ernstig kwaad. Wij bidden u, zo luidde een van de laatste zinnen van dit gebed, dat „wij in onse raedtslagen niet anders voornemen nochte besluijten, als 't gene mach strecken tot grootmaeckinge ende loff van uwen alderheijlighsten naeme ende den meesten dienst van onse Heeren ende Meesters, sonder in eeniger maten op eijgen baet off particulier proffijt acht te nemen, het welcke ende wes meer ons tot uitvoering onser bevolen diensts ende zaligheijt nodigh sij, wij bidden ende begeeren in den naeme uwes wel lieven Zoons onsen Heijlant ende Zalighmaker Jesu Christij".
Doch dit alles hielp niet afdoende. De particuliere handel, een euvel verbreid onder lagere en hoge rangen, bleek onuitroeibaar. Hoogstens kon men proberen het binnen zekere grenzen te beperken. Werd het al te erg, dan kwamen er ernstige klachten uit het moederland; zo schreven in 1646 de bewindhebbers dat er met de retourvloot zeer vele goederen in persoonlijk eigendom naar Holland waren vervoerd; men had er gemakkelijk een heel schip mee kunnen vullen. Dan volgden er prompt maatregelen door de Indische autoriteiten; enkele gevallen werden

onderzocht, de schuldigen gestraft; de bewindhebbers ontvingen hiervan uitvoerig bericht. De vele anderen, die hetzelfde kwaad bedreven, werden iets voorzichtiger in hun optreden; het euvel zelf bleef bestaan.
Er school in dit alles een element van onoprechtheid en het is vooral deze onoprechtheid, die ons onaangenaam aandoet, veel meer dan de particuliere handel op zichzelf of het verbod er tegen door de Compagnie. Zij die de overtreders moesten straffen, stonden niet zelden zelf, in veel erger mate, aan het betreffende euvel schuldig. Zo was het ook in het geval van Van Riebeeck. Hij moest verschijnen voor rechters die wel konden schrijven over het besmet zijn met de particuliere handel als was het een pest, maar die zelf ook, en op veel groter schaal, bij deze particuliere handel waren betrokken. Van Riebeeck zal dit misschien geweten, in ieder geval wel vermoed hebben, maar het mocht niet worden uitgesproken.
Deze zonderlinge toestand had één voordeel; het vonnis van zulke rechters kon onmogelijk zwaar zijn. Dat is het op zichzelf ook zeker niet geweest. Van Riebeeck werd geschorst, met behoud van zijn rang als koopman en zijn maandgeld; verder zou een gering bedrag, dat de Compagnie hem nog schuldig was, niet worden uitbetaald. Toch werd dit vonnis, hoe weinig streng ook, hem noodlottig. Wie geschorst werd, moest naar het moederland terugkeren; ook Van Riebeeck zou dus per eerste gelegenheid de reis naar Holland moeten ondernemen. Heeft hij, na een afwezigheid van acht jaar, er naar verlangd zijn geboortegrond weer te zien? Indien dit al zo is geweest, dan viel het toch weg tegen de

bezwarende gedachte dat met de terugkeer naar Holland zijn geval onttrokken werd aan de uitspraak der Indische rechters; nu moesten verder de bewindhebbers in eigen land over hem beslissen en bij hen kon hij geen begrip verwachten voor het kwaad dat hij bedreven had, integendeel; hij zou van hun kant niet veel anders ontmoeten dan strenge afkeuring en het zou de vraag zijn of al de gunstige rapporten die zij in de loop der jaren over hem hadden ontvangen, al zijn scherpzinnigheid en ijver welke toch mede ten grondslag lagen aan de rijke winsten die de Tonkinse handel in deze jaren had afgeworpen, tegen dit afkeurend oordeel zouden opwegen.

Waarom heeft Van Riebeeck zich toch met de particuliere handel ingelaten? Was het omdat hij met de bezoldiging die hij reeds ontving, niet tevreden was en nu op slinkse wijze er nog iets bij verdienen wilde? Waarschijnlijk is dit niet. Van Riebeeck was jong en ongehuwd; hij had niet veel geld nodig; reeds stond er een belangrijk saldo (ongeveer ƒ 2000) op zijn rekening bij de Compagnie. Was het, omdat hij graag in korte tijd zoveel mogelijk bijeen wilde schrapen om daarna, naar eigen land teruggekeerd, een genoegelijk leven te kunnen leiden? Maar we zagen juist dat Van Riebeeck de nieuwe wereld zocht, gedreven door een zucht naar avontuur; wel hielp hij, eenmaal daar aangekomen, met heel zijn hart mee om de rijkdommen van deze wereld te ontginnen, maar hij deed dit toch niet in de eerste plaats met de bedoeling eenmaal op zijn eigen kleine aandeel aan deze schatten te kunnen teren; het verwerven gold hem meer dan het bezitten.

Met dit laatste zinnetje zijn we misschien nog het dichtst bij de waarheid. Van Riebeeck dreef handel om de handel; hij deed dit ten voordele van de Compagnie, maar toen er zich daarnaast een gelegenheid voordeed om handel te drijven, niet voor de Compagnie, maar wel voor eigen rekening, kon hij deze verleiding — voor hem was de kans op zichzelf reeds een verleiding — eenvoudig niet weerstaan. Hij moest ook nu, al wist hij dat het verboden was, verkennen en waarnemen.

Als dit zo is geweest, valt het slechts te meer te betreuren dat juist Van Riebeeck het slachtoffer worden moest van het verscherpte optreden tegen de particuliere handel. Er waren er zo vele anderen, lang zo bekwaam niet als hij, die zich aan hetzelfde euvel schuldig maakten; waarom ontsprongen zij de dans en werd de ene die, zo hij met rust gelaten was, waarschijnlijk inderdaad tot de hoogste rangen in dienst der Compagnie zou zijn opgeklommen, getroffen? Het lot van een mens is soms vreemd; nu kwam er plotseling een einde aan deze prachtig ingezette loopbaan. Want wel heeft van Riebeeck, in het moederland teruggekeerd, getracht de bewindhebbers der Compagnie te belezen; kort na aankomst richtte hij tot hen een verzoek om „restitutie van seeckere comdemnatie t'sijnen laste op Batavia gewesen',' maar Heren Zeventien oordeelden geen gronden aanwezig om aan dit verzoek gehoor te geven. Daarna stelde hij een uitvoerig stuk op, waarin hij een overzicht gaf van de handel in Tonkin. Natuurlijk liet hij niet na blijk te geven van zijn uitgebreide kennis betreffende deze handel; ook sprak hij er nogmaals zijn teleurstel-

ling over uit dat hij niet langer aan deze handel een werkzaam aandeel hebben mocht. Dit „vertoogh" deed hij de bewindhebbers toekomen; in besloten kring vond het wel waardering, want in een schrijven naar Batavia heet het dat in dit relaas, „seer ampel ingestelt", „de geheele gelegentheijt van Comps-Negotie van den beginne tot nu aldaer gedaen particulierlijck gededuceert is", maar naar buiten bleek dit niet; het bracht Van Riebeeck geen nieuwe aanstelling.

Deze ene, op zichzelf niet zo ernstige, afdwaling van het rechte, door de reglementen der Compagnie gewezen pad, had voor Van Riebeeck noodlottige gevolgen; in zijn leven betekende ze niet minder dan een breuk.

De reis naar het moederland duurde lang; 4 Januari 1648 was *De Coningh van Polen*, een van de schepen uit de retourvloot onder Wollebrant Geleijnsen, uit Batavia vertrokken; pas in de eerste week van Augustus ankerde ditzelfde schip op de rede van Texel. Van Riebeeck vestigde zich te Amsterdam, vermoedelijk omdat hij in nauw contact wenste te blijven met de bewindhebbers der Compagnie en andere personen in haar dienst werkzaam. Dit verhinderde hem niet, korte bezoeken te brengen aan andere Hollandse steden, aan Culemborg wel in de eerste plaats, maar dan ook aan Schiedam, waar hij, naar wij zagen, misschien een deel van zijn jeugd had doorgebracht. Hier ontmoette hij het meisje dat al spoedig zijn vrouw zou worden, Maria de la Quellerie. Haar grootvader, een Frans edelman uit de omstreken van Boulogne, was predikant geweest te Armentières. In 1572, toen er in Frankrijk hevige vervolgingen losbraken tegen de Hugenoten, vluchtte hij naar Engeland; van hieruit begaf hij zich naar de Nederlanden. Hij was veldprediker in het leger van Prins Willem, werd gevangen genomen, maar door den Prins weer vrijgekocht. Enige tijd was hij predikant te Oudenaarden. Toen de Protestantse gemeente in deze stad door de Spanjaarden werd uiteengejaagd, verhuisde hij naar Gent, later naar Utrecht; daarna woonde hij achtereenvolgens nog te Leiden, te Arnemuiden, Lillo en Bergen op Zoom.

Zijn zoon Abraham de la Quellerie was Waals predikant te Rotterdam, maar stierf op jeugdige leeftijd; Maria verloor haar vader toen zij nog slechts één jaar oud was. Deze Maria woonde in haar jeugd te Leiden; later verhuisde zij naar Schiedam, en hier moet Jan van Riebeeck haar ontmoet hebben. Na slechts een korte kennismaking vroeg hij haar ten huwelijk.
Heeft hij zich op deze wijze willen troosten over de teleurstellingen, die hij had ondervonden? Of moest eerst zijn carrière gebroken worden, moest eerst het werk dat hem zo lief was, hem ontnomen worden, voordat hij oog kreeg voor andere waarden die een mens gelukkig kunnen maken? Wij weten het niet. Het enige dat we met zekerheid zeggen kunnen, is: de zucht naar avontuur wordt met dit huwelijk in Van Riebeeck niet gedood. In Maart 1649 heeft de voltrekking van het huwelijk plaats; getuigen van de zijde van den bruidegom waren zijn grootvader, de Culemborgse oud-burgemeester, en een oom, Gerrit van Harn geheten. 15 October 1649 is Jan van Riebeeck zijn zuster Geertruydt behulpzaam bij het maken van beschikkingen ter gelegenheid van haar huwelijk met den ziekentrooster Pieter van der Stael; toen vertoefde hij dus te Amsterdam. 20 Maart 1650 hield hij er een zoon ten doop, Anthony geheten; dit kind heeft maar kort geleefd. Het jaar daarop werd er een tweede zoon geboren, Lambertus. Al deze jaren woonde Jan van Riebeeck te Amsterdam, in een eigen huis op de Egelantiersgracht, dat een gevelsteen droeg met het opschrift „de Samaritaan". Maar hij maakte ook reizen, naar Groenland aan boord van een walvisvaarder, naar West-Indië; hij verhaalt later dat hij op de Caraïbische eilanden

met behulp van een dommekracht tabak in vaten liet persen om verrotten te voorkomen; op Barbados zag hij hoe men doornheggen gebruiken kan tot omheining van plantages. Misschien is hij ook in Noord-Amerika geweest; hij beschrijft ergens het leven der Ieren in Virginia. Maar Nieuw-Nederland, zo verzekert hij, kent hij slechts van horen zeggen.
Voor de reis naar Amerika is het niet mogelijk een bepaald jaargetijde aan te geven; anders staat het met de reis naar Groenland. Die kan alleen hebben plaats gehad tussen voorjaar en herfst; wij moeten hem dus stellen in de zomer van het jaar 1649 of 1650. Maar dan zal de reis naar de West allicht in het overschietend jaar hebben plaatsgevonden. Twee jaar, twee reizen; wij zien dat Van Riebeeck, hoewel slechts kort gehuwd, daarin geen reden vond thuis te blijven; spoedig trok hij er weer op uit. Hij moest verkennen; op het grote veld van de Oost-Indische Compagnie was dit niet langer mogelijk, maar waren er dàn nog niet de andere Compagnieën, niet zo machtig weliswaar, doch die toch ook gebieden bestreken welke een nadere kennismaking overwaard waren?
Hoe dacht Maria de la Quellerie over deze zucht naar avontuur? Heeft zij, wel jong nog, — toen zij trouwden was Jan van Riebeeck 31, zijn bruid 20 jaar oud — maar zelf stammend uit een geslacht, dat veel had moeten zwerven, begrepen dat zij haar man deze vrijheid moest laten? Gemakkelijk zal het haar zeker niet gevallen zijn; soms zal zij hebben moeten denken aan haar reeds lang geleden gestorven schoonmoeder, die eenmaal eenzelfde leven had geleid, een leven met lange tijden van eenzaamheid die de tijden

van het samenzijn eens zo heerlijk maakten. Wij bezitten van Maria de la Quellerie een portret; het werd geschilderd toen zij nog slechts korte tijd met Jan van Riebeeck getrouwd was, en bevindt zich thans in het Rijksmuseum. De afbeelding stelt een jonge vrouw voor, tenger van postuur, eenvoudig en voornaam, rustig, maar met toch iets schalks in de oogopslag en de vorm van de mond. Meer zegt ons het getuigenis van een Fransen bisschop, Nicolas Etienne, die in 1660 schipbreuk leed aan de Kaapse kust en daarna bijna tien maanden in de Hollandse kolonie verblijf hield; hij schrijft over haar: Ondanks de omstandigheid dat zij een onware godsdienst aanhangt, is zij toch een van de meest begaafde vrouwen die ik ooit ontmoet heb, en bij iedereen bemind. Nooit heb ik in haar ook maar de minste ongedurigheid kunnen ontdekken. Met welke aangelegenheid zij zich ook bezighoudt, zij beheerst zichzelf op een bewonderenswaardige wijze; zelfs als het gesprek loopt over godsdienstige onderwerpen. Zij is niet in het minst eigenzinnig.

De omtrekken blijven vaag; toch gaan we op grond van de weinige gegevens waarover we beschikken kunnen, vermoeden dat Maria de la Quellerie voor Jan van Riebeeck veel heeft betekend. Zij was de stille kracht op de achtergrond van zijn leven; te allen tijde kon hij tot haar terugkeren en steeds stond zij dan gereed om hem te troosten, te bemoedigen. Maar zij bezat ook de wijsheid om hem te laten gaan, iedere morgen wanneer zijn werk hem riep, òf voor langer, als de zucht naar avontuur hem hiertoe drong.

EEN NIEUWE KANS

We hebben reeds gezien dat Van Riebeeck reizen ondernam naar Groenland en West-Indië; dat deze reizen plaats hadden naar zo verschillende gewesten en in dienst van verschillende compagnieën, is op zichzelf reeds een aanwijzing dat zij hem niet geheel bevredigden; Van Riebeeck wilde weer terugkeren tot de Oost-Indische Compagnie en hij bleef uitzien naar een gelegenheid om het zo onverwachts verbroken dienstverband met deze Compagnie te herstellen.

Eindelijk, in het voorjaar van 1651 kreeg hij zijn kans. We weten hoe vooral de scheurbuik aan boord van de schepen vele slachtoffers maakte; deze scheurbuik, een gevolg van gebrek aan verse levensmiddelen, viel nog het best te bestrijden door het vestigen van een of meer verversingsstations op de lange weg van Nederland naar Indië. Reeds Jacob van Heemskerk had dit ingezien en hij had in 1598 op het eiland Mauritius een tuin laten aanleggen, vier maal zo groot als de Dam; hij zaaide er tarwe en gerst, radijs en sla, pootte er bonen, erwten, limoenen en citroenen; ook liet hij in deze tuin een haan en zeven kippen los.

Deze eerste poging mislukte; ook werd er een beter tussenstation gevonden, het eiland Sint Helena, door Jan Huygen van Linschoten met recht „een aertsch Paradijs" genoemd. In 1645 echter moesten de Portugezen dit eiland aan de Oost-Indische Compagnie afstaan en nu duurde

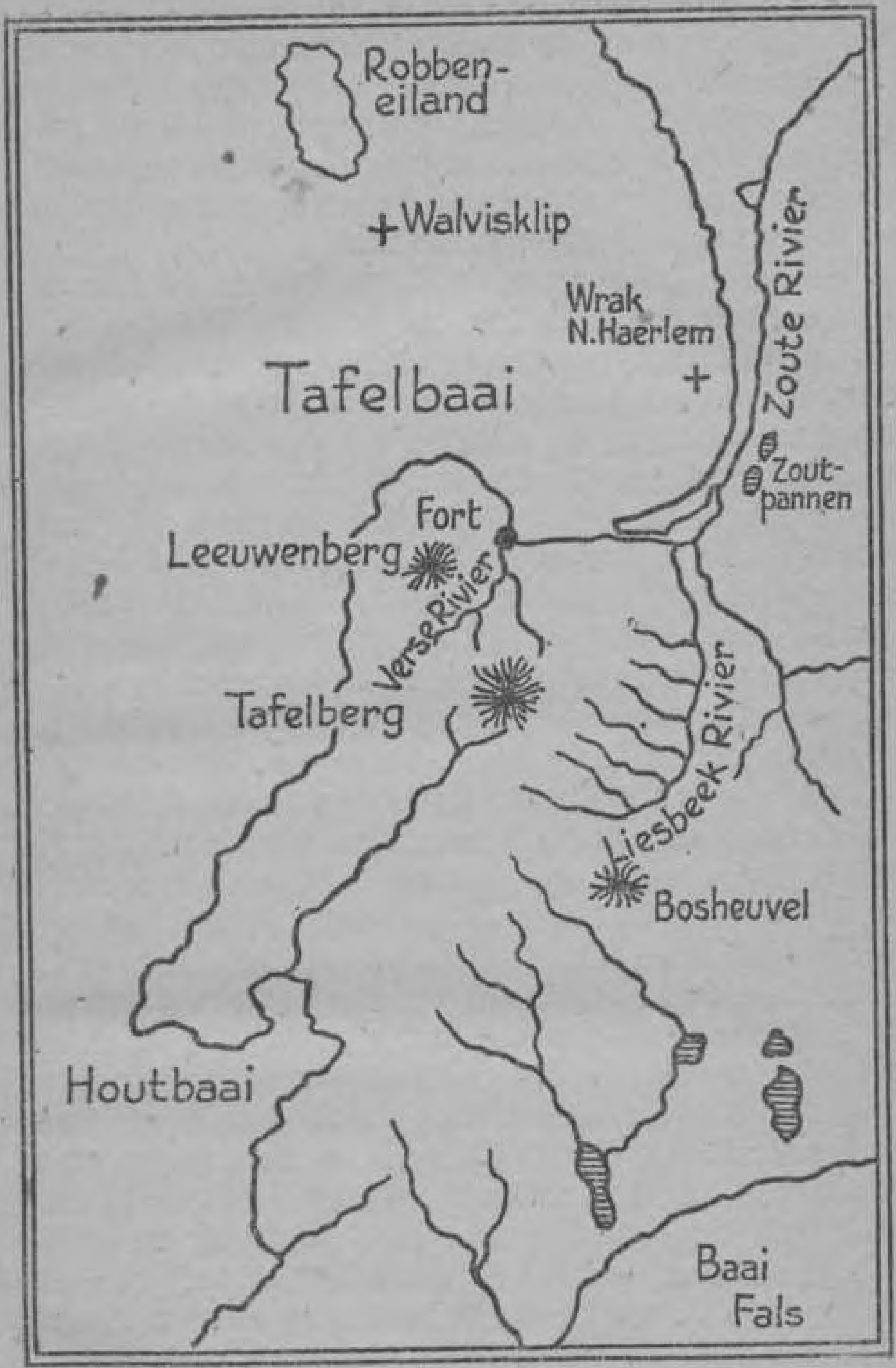

De Kaapkolonie ten tijde van Jan van Riebeeck.

het niet lang of de lusthof veranderde in een wildernis. Sint Helena bleek niet langer in staat haar taak als verversingsstation te vervullen. Het had nog slechts betekenis als verzamelplaats voor schepen van een en dezelfde vloot die op volle zee waren uiteengeraakt.
In de jaren omstreeks 1650 zocht men dus naar een nieuw tussenstation op de weg naar Indië; als vanzelf viel toen de aandacht op Zuid-Afrika. Aan Engeland komt de eer toe voor de eerste maal een poging te hebben ondernomen, op de Zuid-Afrikaanse kust een kolonie te stichten. We kennen de bijzonderheden uit een verhaal van Edward Terry, een geestelijke aan boord van een expeditie naar den Groot Mogol in 1615. Hij vermeldt dat in 1614 tien misdadigers, welke reeds ter dood veroordeeld waren, gratie ontvingen, op voorwaarde dat ze zich zouden vestigen aan de Saldanhabaai. Twee van hen wisten al spoedig te ontkomen op schepen die de Kaap aandeden; de anderen, voorzien van levensmiddelen, wapens en een kleine boot, richtten zich in zo goed zij konden; een zekere Cross, die behoord had tot de lijfwacht van koning Jacobus I, noemde zich kapitein en voerde het bevel. Maar deze Cross was een twistziek man, die al zeer spoedig in vijandschap geraakte met de inboorlingen; zij overvielen hem en doodden hem; het was, zegt Terry, alsof zijn lichaam doorregen was van pijlen en speren. De overige zeven vluchtten met hun boot naar een eiland dichtbij de kust gelegen, maar de branding om het eiland was zo hevig dat de boot tegen de rotsen te pletter sloeg. Wel kwamen zij allen behouden aan wal, maar het eiland waarop zij zich nu bevonden, was, al weer volgens het verhaal van Terry, zeer onher-

bergzaam; er groeide geen enkele boom die enige beschutting geven kon tegen de felle zon; er was geen water, behalve dan het regenwater dat staan bleef in holen en gaten in de rotsachtige bodem; het lange gras verborg vele vergiftige slangen.
Na een maand of zes voer er een Engels schip langs het eiland; vier van de kolonisten hadden niet het geduld te wachten totdat dit schip dichterbij zou zijn gekomen; zij maakten een vlot van de overblijfselen van de boot en lieten zich met de eb afdrijven, in de hoop dat zij na verloop van tijd door de bemanning zouden worden opgemerkt. Maar het was reeds laat geworden voordat zij het eiland verlieten; het tij keerde en zij dreven net voorbij het schip de open zee in. De volgende dag voer er een boot van het schip naar het eiland en bracht de drie overlevenden aan boord. Zij keerden naar Engeland terug, maar tijdens de reis gedroegen zij zich zo onbehoorlijk dat zij verscheidene malen gestraft moesten worden. Nog slechts drie uur waren zij in het eigen land terug of reeds hadden zij weder een beurs gestolen; kort daarop werden zij opnieuw gevangengenomen en nu terechtgesteld. Terry vindt in deze geschiedenis een woord uit het Spreukenboek bevestigd: Al stampt gij de dwaas in een vijzel, zijn dwaasheid zal van hem niet wijken.
Het bleef voorlopig bij deze ene poging. In 1619 voeren de Nederlandse en de Engelse Oost-Indische Compagnie onderhandelingen over een onderlinge verdeling der belangensferen. Bij de overeenkomst die tenslotte wordt gesloten, spreekt men met geen enkel woord van Zuid-Afrika; vermoedelijk ging men uit van de stil-

zwijgende veronderstelling dat Nederland hier de eerste rechten had. Wanneer dan ook in 1629 de kapiteins Fitzherbert en Shillinge de Leeuwenberg beklimmen en daar de Engelse vlag hijsen ten teken dat ze het land voor den Engelsen koning in bezit nemen, moeten we daarin niet meer zien dan een persoonlijk initiatief; de Engelse regering weigerde deze annexatie te bekrachtigen.

Zo bleef dan het lot van Zuid-Afrika onbeslist, totdat in het midden der zeventiende eeuw de Oost-Indische Compagnie opnieuw de mogelijkheid om hier een verversingsstation te vestigen, onder het oog zag. Wie kon de Heren Zeventien over de voordelen, aan het vestigen van zulk een station verbonden, inlichten? In 1648 was er aan de Kaap een Nederlands schip gestrand, de *Nieuw-Haerlem* geheten; een onderkoopman, Leendert Jansz, bleef met 60 man achter, om de lading te bergen. Het was geen gemakkelijke taak, allereerst al niet omdat er nog werking zat in het schip, dat onverwachts nog verder op het strand geworpen werd. Voortdurend moesten de pompen in beweging worden gehouden en nog drong het zeewater het schip binnen; de peper begon te gisten, en de stank van deze peper, met suiker vermengd, was zo doordringend dat de manschappen soms flauw vielen; ratten en muizen lieten er het leven bij. Ook de voeding gaf aanvankelijk moeilijkheden; men moest dikwijls leven van vis, en van penguins die in groten getale op de eilanden in de baai voorkwamen. Eenmaal schoten de schipbreukelingen een rhinoceros die met eén olifant in een verwoed gevecht gewikkeld was. De inboorlingen hadden grote kudden vee, maar zij waren in de eerste maan-

den niet bereid hun dieren aan deze vreemdelingen te verkopen. In zekere zin was Leendert Jansz. hier zelf schuld aan; hij was onmiddellijk overgegaan tot het bouwen van een fortje, Zandenborgh genoemd, en toen de Hottentotten kwamen om deze „vasticheyt" te bezichtigen, maakte hij hun duidelijk dat hij op hun bezoek weinig gesteld was; zij dienden op een musketschot afstand te blijven. Geen wonder dat deze Hottentotten „ongecontenteert weder wegh ginghen". Maar na verloop van tijd ontstond er toch een betere verhouding; later kan Leendert Jansz. getuigen dat deze inboorlingen „dagelijcx bij 't Fort (dat tot ons deffentie hadden opgeworpen) met alle vriendelijckheijt quamen handelen"; tenslotte kenden ze zelfs de namen van alle Hollanders en ook spraken ze reeds enige woorden in de taal der vreemdelingen. Sindsdien was er aan voedsel geen gebrek; de Hottentotten leverden koeien en schapen; verse groenten haalden de schipbreukelingen uit door hen zelf aangelegde tuinen.

Toch werd voor Leendert Janz. de positie steeds moeilijker. We mogen veilig aannemen dat de manschappen die hij onder zich had, niet van het beste allooi waren; daar school van alles onder. Naarmate de tijd verstreek, bleek het steeds minder goed mogelijk onder hen althans enige tucht te handhaven. Leendert Jansz. klaagt hierover in een brief aan de Heren Zeventien: „Hoe moeijlijcq de Regeringe over 't volcq int blijven van 't Retourschip dat op een wild barbaris landt (insonderheijt daer 't volck bij dagen ende nachte in 't koude water, als met pompen ende andere ongeloovelijcke moeijte hebbe moete arbeijden, dat van amachticheijt

daer neder viele) is, can UEds. rijp oordeel wel affgemeten werden". En hij spreekt openlijk uit dat hij onder de gegeven omstandigheden geneigd is, veel door de vingers te zien: „en hoope den gever alles goets sijn zeegen sal verleenen, dat tot geen clachte over haer sal moeten uijtbreecken, edoch soo der eenich swaer delict onder ons gecommitteert (dat Godt gelieve te verhoede) werden, de rechtveerdige straffen daer over meer quaets als goets in onse droevige stand soude veroorsaken, sal dissimulatie (tot nader gelegentheijt) voor goede justitie houden". Een schipper, bevelhebber op een schip dat de Kaap aandeed, brengt in dezelfde geest te Batavia rapport uit: „Het aldaer overgebleven volck van 't verongeluckte schip N. Haerlem was voortaen soo vreedsaem noch gehoorsaem niet als wel voerhenen, connende haere opperhoofden de selve naeuwelijcx langer tot hun devoir houden"; hij voegt er bij dat het volk „dapper verlangende was naer de compste van de jonghst afgeverdichde retourvloote". Maar niemand zal zich toch meer verheugd hebben dan Leendert Jansz., toen na ruim een jaar het ene schip na het andere van deze machtige retourvloot onder bevel van Wollebrant Geleynsen in de Tafelbaai voor anker kwam; het betekende dat hij eindelijk ontheven werd van een opdracht die hem steeds moeilijker te volbrengen viel.
De goederen van de *Haerlem* werden op karren naar de Zoute Rivier vervoerd, hier werden ze in boten overgeladen. Een tijdrovend werk. In het geheel duurde het oponthoud aan de Kaap achttien dagen; daarna zette de vloot, waarop zich nu, behalve Jan van Riebeeck, ook Leendert Jansz. met zijn manschappen bevond, koers

naar Sint Helena en het moederland.
In Augustus 1648 wierp de retourvloot het anker uit op de rede van Texel; nog geen jaar later ligt er in de vergadering van de Kamer van Amsterdam een remonstrantie ter tafel, waarin de mogelijkheid wordt besproken van het oprichten van een fort en het aanleggen van een tuin aan de „Cabo de bona Esperance". Ondertekenaars zijn Leendert Jansz. en een volslagen onbekende, M. Proot. De schrijvers vestigen er de aandacht op dat Sint Helena als verversingsstation ongeveer alle betekenis verloren heeft en zij schromen niet de oorzaken te noemen voor dit verval; het is te wijten aan het slappe bestuur en de zorgeloosheid van de schepelingen die het eiland bezoeken. Er moet dus een nieuw tussenstation komen. Weliswaar proberen vele schippers de reis van het moederland naar de koloniën zonder onderbreking af te leggen; zij willen graag de premie verdienen die is uitgeloofd voor ieder schip dat binnen het half jaar Batavia bereikt. Voor henzelf brengt het weinig risico mee; hun eigen tafel blijft goed voorzien van spijs en drank, maar de verdere bemanning moet maandenlang leven van enkel haring, gezouten spek en peulvruchten; ook moet het rantsoen drinkwater zo laag mogelijk worden gesteld. Ziekten blijven dan niet uit; voor de Compagnie is dit een grote schadepost. Aan ieder schip moet in het vervolg de verplichting worden opgelegd te ankeren aan de Tafelbaai; natuurlijk vraagt zulk een onderbreking tijd, maar een oponthoud aan de Kaap kan aanzienlijk korter zijn dan een oponthoud te Sint Helena; hier moeten de dieren, welke men voor de proviandering nodig heeft,

eerst door de schepelingen zelf gevangen worden; aan de Kaap zal men ze op de duur uit voorraad kunnen leveren. Er zal een fort moeten worden gebouwd, maar een zestigtal soldaten is reeds voldoende om dat fort te bezetten; zij kunnen tevens het graafwerk verrichten dat voor het aanleggen van de tuinen nodig is; wel zullen er enkele tuiniers moeten zijn om te zaaien en ook verder de tuinen te verzorgen. Het land is zeer vruchtbaar; vee kan men volop van de inboorlingen kopen en desnoods kan het ook door de bewoners van het fort zelf gefokt worden. Wie vee heeft, beschikt tevens over melk, boter en kaas. Er kan een pier gebouwd worden die een eindweegs in het water uitsteekt; de matrozen van de schepen die de Kaap aandoen, behoeven dan niet, zoals nu het geval is, wanneer zij drinkwater komen halen, tot aan de hals door het water te waden. De onkosten aan de instandhouding van zulk een tussenstation verbonden, kunnen bestreden worden uit de robben- en walvisvangst.
Ook om een andere reden nog is het gewenst aan de Kaap een kolonie te stichten; eenmaal het Prinseneiland voorbij, zijn de schepen van de retourvloot gewoon niet langer bij elkander te blijven, maar elk op eigen gelegenheid verder te zeilen; indien een vijandelijk land aan de Kaap een versterking bouwde en een vloot stationneerde, zouden verscheidene van deze schepen zonder al te grote moeite kunnen worden opgewacht en buitgemaakt.
De inboorlingen aan de Kaap hebben zich wel eens een enkele maal vijandig betoond, maar alleen nadat men hun eerst geweld had aangedaan; zo hebben manschappen uit de vloot

van Geleynsen, voordat ze weer vertrokken, nog verscheidene van hun koeien neergeschoten en dat terwijl deze Hottentotten aan het deel der bemanning dat van de *Nieuw-Haerlem* achterbleef, niets dan vriendelijkheid had bewezen. Deze inboorlingen zijn overigens schrander genoeg om op de duur de Nederlandse taal te leren; de besten onder hen kan men in de Christelijke religie „optrecken" en daarna als bedienden gebruiken.

Tot zover de remonstrantie van Jansz. en Proot. De Kamer benoemt een commissie die deze remonstrantie nader zal bestuderen; in Augustus 1650 komt daarop ditzelfde stuk, met het rapport der commissie en nog enkele adviezen die daaromtrent werden ingewonnen, in de voltallige vergadering van Heren Zeventien ter sprake. In beginsel wordt hier tot het vestigen van de nieuwe post besloten; er zal een instructie worden opgesteld; de Kamers van Amsterdam en Middelburg zullen manschappen werven. In een volgende vergadering wordt de instructie besproken en definitief vastgesteld. Men zou verwachten dat Leendert Jansz., die het land immers uit eigen aanschouwing kende, voor de post van kommandeur werd aangezocht, maar dit is niet het geval geweest; misschien had hij, die in Zuid-Afrika een zeer moeilijk jaar achter de rug had, van te voren te kennen gegeven dat hij voor deze verantwoordelijke taak niet in aanmerking wenste te komen. In ieder geval worden er inlichtingen ingewonnen naar den tweeden ondergetekende, M. Proot; zal hij voldoende bekwaam zijn om als bevelhebber op te treden? De uitslag van het onderzoek bleef ons onbekend; misschien waren de

gegevens omtrent Proot niet al te gunstig en kwam hij daarom voor de post niet in aanmerking; misschien werd hij wel gevraagd, maar weigerde ook hij zich met de leiding van deze hachelijke onderneming te belasten. Dan biedt zich een derde aan, het is Jan van Riebeeck. Vier van de bewindhebbers, ter vergadering aanwezig, krijgen de opdracht naar hem te informeren. Blijkbaar is wat zij over Van Riebeeck vernemen, niet ongunstig geweest. Men verzoekt hem tenminste zijn oordeel te zeggen over de door Leendert Jansz. ingediende remonstrantie. Met welk een zorg zal Jan van Riebeeck op zijn beurt een vertoog hebben opgesteld! Van de indruk die het op de Heren Zeventien maakte, hing het voornamelijk af of hij weer in de dienst van de Compagnie zou worden aangenomen.
Voordat we nu dit vertoog van Jan van Riebeeck nader gaan bezien, stellen we eerst nog de vraag: hoe kwam Van Riebeeck er toe zich zelf aan te bieden voor deze post? Had hij van Leendert Jansz., of van Proot, gehoord dat er iemand werd gezocht die de leiding van deze expeditie op zich nemen kon? Onmogelijk is het niet; Jan van Riebeeck zal de drie weken die hij op zijn terugreis naar Nederland aan de Kaap doorbracht, zeker niet ongebruikt voorbij hebben laten gaan; hij zal de onmiddellijke omgeving verkend hebben en misschien is hij daarbij reeds in aanraking gekomen met Leendert Jansz., die hem door zijn langdurig verblijf immers vele kostbare inlichtingen kon verschaffen. Of misschien heeft hij Leendert Jansz. op de verdere reis naar het moederland leren kennen, heeft hij ook voeling met hem gehou-

den, nadat zij beiden in Nederland waren teruggekeerd. Misschien hebben Jansz. en Proot zelfs de remonstrantie, voordat zij deze bij de Kamer van Amsterdam indienden, met Van Riebeeck besproken. In deze remonstrantie wijzen de schrijvers er op dat de Compagnie verstandig zal doen in Zuid-Afrika Chinezen als werkkrachten te gebruiken; het is een gedachte die heel goed van Van Riebeeck afkomstig kan zijn; we vinden haar later telkens weer in zijn brieven en verslagen terug. En wanneer zij spreken over de verbreiding van het Christendom, halen zij als voorbeeld de toestand op Formosa aan; het is natuurlijk mogelijk dat een van hen dit eiland als onderkoopman heeft bezocht, maar minstens even waarschijnlijk is het dat zij de omstandigheden aldaar alleen van horen zeggen kenden en wie heeft hen hier beter kunnen inlichten dan Jan van Riebeeck, die immers op doorreis van Batavia naar Japan, van Japan naar China en omgekeerd, vele malen Formosa had aangedaan? Zijn deze veronderstellingen ook maar ten dele juist, dan kunnen we wel enigszins begrijpen met welk een spanning Van Riebeeck de verdere afwikkeling van deze aangelegenheid zal hebben gevolgd. Zou Jansz. tot bevelhebber van de nieuw te stichten kolonie worden benoemd? Neen, Jansz. niet; dan Proot misschien? Ook Proot blijkt, om welke reden dan ook, voor deze post niet in aanmerking te komen. Dit is zijn kans; het is de gelegenheid, waarnaar hij, vanaf het ogenblik dat hij weer in eigen land was teruggekeerd, heeft uitgezien. Jan van Riebeeck schrijft een brief, nederig zoals het betaamt tegenover de heren bewind-

hebbers, vol berouw over de eenmaal gemaakte fout, maar ook vol verlangen om deze fout weer goed te maken. Of wel, hij laat zich aandienen bij een der bewindhebbers die hem, ondanks zijn misstap, steeds wèl gezind gebleven is en verzoekt hem voor deze post zijn naam te willen noemen. En het lukt. Er worden ook naar hem inlichtingen ingewonnen; het geschiedt in het geheim, maar toch bemerkt Van Riebeeck het en met kloppend hart wacht hij af wat hiervan de uitslag zal zijn. Dan bereikt hem het verzoek, zijn oordeel te willen geven over de remonstrantie door Leendert Jansz. ingediend. Blijkbaar geldt hij als een ernstige candidaat! Als hij er nu maar in slaagt, een rapport op te stellen dat bij de Heren Zeventien in de smaak valt! Hoe moet dit rapport zijn?

Jan van Riebeeck bladert in de remonstrantie, die hem ter inzage werd gezonden. Hij maakt aantekeningen, dan denkt hij na, de punt van de pen op het papier. Eindelijk schrijft hij, langzaam, bedachtzaam; het is geen gemakkelijk werk. De zinnen moeten vervuld zijn van een grote eerbied voor het wijs beleid der Heren Zeventien en terzelfder tijd moet hij deze Heren Zeventien doordringen van het besef dat hij, hun nederige dienaar, een man van veel ervaring is; hij schrijft over de wijze waarop in de West doornheggen als borstwering worden gebruikt, over de walvisvangst op Groenland; hij probeert de indruk te wekken alsof hij de opstellers der remonstrantie overtreft, zij het misschien niet in kennis, dan toch in doorzicht en overleg.

De „nadere consideratie", die Jan Van Riebeeck in Juni 1651 bij de Heren Zeventien indient, is

een stuk dat geschreven werd met de mogelijkheid van een benoeming tot bevelhebber voor ogen; veel in dit betoog zullen we dus op rekening moeten stellen van deze omstandigheid. Toch is dat niet alles; er is tussen de remonstrantie van Jansz. en Proot en de nadere consideratie van Van Riebeeck een dieper verschil. Het is in de eerste plaats een verschil in persoonlijkheid. Jansz. en Proot hebben één ding gezien en nu staan zij er ook met heel hun ziel achter; zij zeggen alles wat er voor te zeggen valt, direct, emotioneel; zij ontzien zich niet scherp de fouten aan te wijzen, door anderen gemaakt, wanneer dit voor de bevordering van hun ene oogmerk wenselijk is. Jan van Riebeeck denkt langer na en formuleert dan voorzichtiger, maar zodoende is hij ook vindingrijker; Jansz. en Proot hebben een plan en in één keer is het gehele plan gezegd; Jan van Riebeeck bespreekt het plan van een ander en terwijl hij dit plan bespreekt, ziet hij reeds aanvullingen, verbeteringen; men kan een sein afspreken met behulp waarvan de schepen van de Compagnie aan de bewoners van het fort hun komst kunnen melden, zodat men altijd weet of men met eigen of vreemde schepen te doen heeft; indien aan de Kaap vers vlees en verse groente wordt ingenomen, kan de „durable victualie" die de schepen aan boord hebben, voor Indië bewaard blijven, waar zij in sommige gevallen nog zeer gelegen komt. Jansz. en Proot waren kolonisten, Van Riebeeck, die onmiddellijk van de ene gelegenheid naar de andere doordringt, is veel meer een handelaar. In Zuid-Afrika, zegt hij, zijn vele elanden en steenbokken; indien deze geschoten zouden kunnen worden, zouden de

huiden, na eerst gedroogd te zijn, met de schepen, uit het moederland komende, naar Indië kunnen worden vervoerd; deze schepen kunnen ze gemakkelijk bergen omdat er plaatsruimte vrij kwam door het verbruik van voedsel en brandhout. Vanuit Indië zouden ze weer naar Japan kunnen worden gebracht, waar er veel vraag naar is; Van Riebeeck noemt de prijzen die daar gemaakt worden voor de huiden van runderen en bokken. Ja, zelfs meent Van Riebeeck dat er nog enig voordeel zou te behalen zijn op de kleding die door de Compagnie geleverd wordt aan de manschappen welke aan de Kaap zijn gestationneerd.
Er is aan ditzelfde verschil echter ook nog een andere kant. Jansz. en Proot zagen niet anders dan het éne plan: een kolonie stichten aan de Kaap; deze kolonie, hoewel slechts bedoeld als tussenstation op de lange weg naar Indië, was voor hen doel in zichzelf. Jan van Riebeeck ziet in deze kolonie meer; de Kaap behoeft niet enkel verversingsstation te blijven, maar kan, zo voorvoelt hij reeds, zich op de duur ontwikkelen tot een zelfstandig handelsgebied. Dezelfde Kaap is voor hem ook slechts middel in het eigen levensplan. Van Riebeeck spreekt in deze nadere consideratie de hoop uit dat de Heren Zeventien hem waardig zullen keuren als bevelhebber op deze nieuwe post dienst te doen, maar nog is hij als zódanig niet benoemd of reeds verzoekt hij na niet al te lange tijd weer van deze functie te worden ontheven; hij verlangt eigenlijk in Indië geplaatst te worden; daar meent hij de Compagnie nog belangrijker diensten te kunnen bewijzen.
De Kaap was voor Van Riebeeck een nieuwe

kans, waarvoor hij dankbaar wezen moest, maar het was, vooral in de eerste jaren, niet meer. Het werk dat hem daar werd opgedragen, noodzaakte hem om zich te plooien in een richting die niet geheel de zijne was. Hij moest er voor alles kolonist zijn, terwijl hij zich bewust was dat slechts als koopman zijn gaven geheel tot haar recht zouden komen. Terwijl hij met onwillige soldaten aan de bouw van het fort werkte, terwijl hij allerlei gewassen verbouwde, terwijl hij onderhandelingen probeerde aan te knopen met schuwe inboorlingen, voelde hij zich toch niet geheel tevreden; hij verlangde terug naar zijn Chinezen, wier geduld, wier ijver hij bewonderde en wier geslepenheid hij een waardige partuur vond voor zijn eigen handelstalent.

Voldaan was Jan van Riebeeck dus zeker niet; toch zal hij zich gelukkig hebben gevoeld toen het bleek dat zijn vertoog de gewenste uitwerking had; de Kamer van Amsterdam benoemde hem tot „koopman en opperhoofd van het volk, gaande met het schip de Drommedaris naar Cabo de bona Esperanza", met de opdracht daar zo lang te blijven „totdat het werk in goede orde zal zijn gebracht". Hij was dus weer door de Compagnie in genade aangenomen; bovendien opende de wijze waarop zijn opdracht was gesteld, het uitzicht op bevordering tot een positie die beter strookte met aanleg en ambitie.

HET VERTREK

De Oost-Indische Compagnie stelde wel opperhoofden aan, maar dit betekende niet dat zij voor nog zulk een gering deel de leiding der zaken uit handen gaf; integendeel, zij verlangde gekend te worden ook in de kleinste bijzonderheden en gaf haar voorschriften, ook voor aangelegenheden die naar ons oordeel geheel door den plaatselijken bevelhebber geregeld hadden moeten worden. Het begon al hiermee dat aan ieder dienaar van de Compagnie, voor korter of langer tijd met een verantwoordelijke taak belast, een instructie werd meegegeven. De instructie die Van Riebeeck mee kreeg, is bewaard gebleven en, wanneer we haar thans nalezen, komen we tot de overtuiging dat ook hem niet veel vrijheid gelaten werd. Richt, zodra ge aan land gekomen zijt, een loods op in de nabijheid van de Zoete Rivier, zo luidde de eerste aanwijzing. Zoek dan een geschikt terrein uit voor het fort; dit fort moet gebouwd worden volgens een tekening die men u zal meegeven; het zal de naam De Goede Hoope dragen. Zorg dat ge onderdak hebt voor ongeveer 80 personen. Zoek goede grond uit voor het aanleggen van tuinen en voor het afpalen van weiden. Wees vriendelijk gezind tegenover de inboorlingen; onder geen enkele voorwaarde moogt ge u vergrijpen aan deze inboorlingen zelf of aan hun vee. Uw eigen vee moet ge 's avonds binnen het fort drijven. Zorg ook dat er vruchtbomen geplant worden. Ieder van uw ondergeschikten

moet de eed hebben afgelegd op de Artikelbrief[1]); ge moet hun van dag tot dag werk opdragen, zodat zij niet ledig lopen. Zelf moet ge een dagregister bijhouden; zie vooral ook uit naar gelegenheden voor het behalen van winsten waaruit de noodzakelijk te maken kosten kunnen worden bestreden. Bouw sloepen van uit Holland meegebrachte onderdelen, laat deze dienst doen als loodsboten. Richt aan wal masten op, met behulp waarvan er seinen kunnen worden gegeven aan voorbijvarende schepen.

Voordat Jan van Riebeeck vertrekt, wordt hem nog een tweede en nadere instructie ter hand gesteld, die als aanvulling op de eerste beschouwd moet worden. Deze nadere instructie was gedateerd 12 December 1651; nog was het vrede met Engeland, maar reeds vreesde men dat er met dit land een oorlog zou uitbreken. De vervolg-voorschriften zijn met het oog op deze mogelijkheid vastgesteld. Wees voor vreemden op uw hoede, zo luidden ze; bedenk dat alleen de Portugezen officieel onze vijanden zijn. Wie zich in Zuid-Afrika vestigen wil, buiten het gebied dat door u in bezit genomen werd, kan ongestoord zijn gang gaan. Zorg dus dat ge uw eigen gebied duidelijk afbakent, breng het ook in kaart. Het schip, dat u naar de Kaap zal brengen, de *Drommedaris*, kan zo lang blijven als gij nodig oordeelt. Draag zorg dat gij op reis daarheen niet overvallen wordt.

Met deze instructie en nadere instructie gewapend, mocht Van Riebeeck zich gereed maken voor de reis. Voor zichzelf behoefde hij weinig

[1]) Het algemeen reglement, waaraan ieder ambtenaar van de Oost-Indische Compagnie onderworpen was.

voorbereidingen te treffen; hij was immers het varen gewend en zijn uitrusting lag klaar. Maar nu ging ook zijn familie mee, zijn vrouw die nog niet eerder een zeereis had gemaakt, zijn zoontje Lambertus, ruim een jaar oud, Elizabeth en Sebastiana van Opdorp, twee nichten over wie hij de voogdijschap uitoefende.
En dan was er nog dit ene grote verschil; tot nu toe had Van Riebeeck steeds gevaren in een ondergeschikte positie, als onderchirurgijn eerst, daarna als onderkoopman of koopman. Nu had hij de rang van opperkoopman en was hij bevelhebber over een klein eskader van drie schepen; indien hij onderweg stierf, zou Davit de Coninck, schipper van de *Drommedaris*, hem in het commando opvolgen.
Weliswaar gold het een onderneming waarvan de uitslag twijfelachtig heten moest, maar Van Riebeeck, zelfverzekerd als hij was, zal zich daardoor niet hebben laten ontmoedigen; hij rekende er vast op dat hij in slechts korte tijd, misschien nog binnen het jaar, de grondslagen voor de nieuwe kolonie zou hebben gelegd en dan ging hij weer verder op, dan zou hij immers met een dankbaarder taak in het geliefde Indië, misschien zelfs wel weer in China of Japan, worden belast.
Er volgden afscheidsbezoeken bij de „principalen", daarna begaf Van Riebeeck zich naar de *Drommedaris*, het voornaamste schip, dat bij Wieringen voor anker lag. Hier bracht een der bewindhebbers hem de traditionele doos met officiële stukken: allereerst een exemplaar van de Artikelbrief, waarvan de voornaamste punten aan de bemanning moesten worden voorgelezen, en van het reglement tegen de particuliere han-

del, verder alle mogelijke plakkaten, instructies voor den chirurgijn en den predikant, een equipagelijst. Ook bevonden zich in deze doos de sleutels van de medicijnkist, het ambtsstokje van den provoost en een model van een roer, waarnaar, in geval van nood, een nieuw exemplaar kon worden vervaardigd. De monsterrol werd gecontroleerd; er was één jongen te veel en deze werd naar land teruggezonden; ook bleek het dat de hovenier Boom met zijn gezin bij vergissing op de *Drommedaris* was ingedeeld; er werd voor hen „voorbij de bottelrije" een kamertje afgeschoten. Zodra de wind gunstig was, op 24 December 1651, vertrokken de schepen; het waren de reeds meermalen genoemde *Drommedaris*, verder de *Reijger* en de *Hoope*. Aanvankelijk maakten zij deel uit van een grote vloot, voor allerlei gewesten en streken bestemd; in het Kanaal gekomen, scheidden steeds meer vaartuigen zich af en tenslotte zetten alleen de drie voor Zuid-Afrika bestemde schepen koers naar het eiland Wight. Al terstond deden zich moeilijkheden voor; de *Drommedaris* maakte slagzij doordat het schip niet op de juiste wijze geladen was. Van Riebeeck achtte het noodzakelijk de Brede Raad bijeen te roepen, bestaande uit hem zelf en de drie schippers van de tot zijn smaldeel behorende vaartuigen; zij besloten een Engelse haven aan te doen en daar het schip opnieuw te laden, tenzij het gelukte door andere, minder vèrgaande maatregelen, het gebrek nog tijdig te verhelpen. Davit de Coninck, schipper op de *Drommedaris*, liet alle zware stukken geschut naar één zijde van het dek verplaatsen en dit hielp; het schip kreeg een vaster gang en nu

waagde Van Riebeeck het er op; in een Engelse haven liep hij te allen tijde het gevaar dat de schepen in beslag genomen werden; nu het niet langer beslist noodzakelijk was, voer hij daarom liever verder zonder zich in een van deze havens te hebben opgehouden.

De tocht verliep zonder al te veel wederwaardigheden. Wel was er een enkel sterfgeval, wel zag men eenmaal in de verte een Turksen zeerover, wel had men herhaaldelijk last van windstilte en een enkele maal ook van stormen, maar over het geheel was de reis toch zo voorspoedig dat men het niet eens noodzakelijk oordeelde de Kaap Verdische eilanden aan te doen. Na enkele maanden bemerkte men dat men de Kaap naderde; Kaapse vogels vlogen om het schip, in het water kon men zo nu en dan planten zien met lange, trompetachtige stengels, waarvan men wist dat ze vooral aan de Zuid-Afrikaanse kust veel voorkwamen. Op 5 April 1652 meldde de uitkijk op de *Drommedaris* dat er land in zicht was. De compagniesvlag werd gehesen; een kanon werd afgevuurd om de beide andere schepen, die op enige afstand achter de *Drommedaris* aanvoeren, te waarschuwen. De *Reijger* en de *Hoope* sloten zich nog diezelfde avond bij de *Drommedaris* aan. Weer werd er scheepsraad gehouden; men besloot dat er eerst een sloep zou worden uitgezonden die de Tafelbaai verkennen moest; het was namelijk heel goed mogelijk dat er in deze baai kapers lagen, welke loerden op Hollandse vrachtschepen. De sloep voer de Tafelbaai binnen; de bemanning landde en beklom de Leeuwenberg; van daaruit had men een ver uitzicht. Er viel geen enkel vijandelijk

schip te bekennen. Met dit verblijdende bericht keerde men naar de drie schepen terug. Nu wachtte Van Riebeeck ook niet langer; aan de avond van de 6e en in de morgen van de 7e April zeilden de drie schepen de baai binnen en wierpen het anker uit.

De kolonisten hadden het land van bestemming bereikt!

HET MOEILIJKE BEGIN

De instructie die Jan van Riebeeck meekreeg, verplichtte hem onder meer een dagregister bij te houden; hij heeft dit gedurende de tien jaar die hij aan de Kaap doorbracht, trouw gedaan. Dit dagregister, of Dagverhaal zoals we het gewoonlijk noemen, was niet slechts voor hem zelf bestemd; het diende ook om anderen, meer in het bizonder de lastgevers in het moederland, op de hoogte te houden van alles wat er in de kolonie voorviel. Jan van Riebeeck zal zich dus, wanneer hij aan zijn register schreef, nooit geheel vrij man hebben gevoeld; er waren wel eens dingen die hij beter verzwijgen kon; andere aangelegenheden meende hij juist met veel nadruk te moeten vermelden. Een onpartijdig verslag geeft het dagverhaal dus allerminst; toch blijft het voor ons een waardevol document. Hier vinden we alle gebeurtenissen uit de eerste jaren van het bestaan der Kaapkolonie in chronologische volgorde bijeen, maar dat niet alleen; uit geen enkele andere bron leren we Jan van Riebeeck zo goed kennen, als juist uit zijn Dagverhaal. Het moge dan waar zijn dat hij zich daarin nooit helemaal geeft zoals hij werkelijk was; steeds ziet hij met één oog naar de bewindhebbers te Amsterdam. Zijn verslag wordt daardoor min of meer eenzijdig; het is op effect berekend en toch is het aan de andere kant ook weer door en door spontaan.

Achter het relaas van de elkaar opvolgende gebeurtenissen staat een levend mens, die dag en

nacht bezig is met zijn werk en alles wat hij daarnaast en daarenboven zou willen verrichten, die dit alles niet enkel met zijn verstand overdenkt, maar het draagt op zijn hart. Wij moeten bijvoorbeeld maar eens nagaan hoe dikwijls hij juist aan het begin van dit Dagverhaal over zijn geliefde Chinezen spreekt. Het is zo heel begrijpelijk; hier staat Van Riebeeck bij de aanvang van een nieuw stuk werk; bij alles wat hij ziet, gaan onwillekeurig zijn gedachten terug naar vroeger, naar het arbeidsveld waarop hij eens zijn beste resultaten te bereiken wist. Nog maar enkele dagen is hij aan de Kaap, of hij verkent reeds de „kloof" van de Tafelberg, „daar wij doorgaans het schoonste en vlakste klei-land en andere fraaije vruchtbare aarde vernamen, wijd en breed, als in eenige plaatsen van de wereld zoude kunnen gevonden worden; maar kan door ons weinig volk het honderdste deel niet beploegd of behouwd worden, daarom niet vreemd ware eenige laboreuse Chinesen te dien einde hier kwamen, met allerhande zaden en planten." Een week later ontdekt hij opnieuw „de schoonste kleigronden van de wereld"; „al waren er bij duizende Chinesen of andere bouwlieden, zouden 't het tiende gedeelte van het land niet kunnen beslaan of beploegen, en is ook zeer bekwaam en vet, dat er geen Formosa, dat ik gezien heb, nog Nieuw-Nederland, dat ik van hooren zeggen heb, bij te passe komt." Helaas kan hij voor het bewerken van deze gronden, voor de allereenvoudigste tuinarbeid in de onmiddellijke omgeving zelfs van het fort, geen krachten missen; alle manschappen moeten voor de bouw van het fort beschikbaar blijven. Toch, wanneer de regens gaan vallen, zal hij ook aan deze tuinarbeid

„met wat meerder magt vallen, alhoewel het duizendste deel der bekwame aarde en de valleijen door dit weinig volk niet beploegd of bezaaid kan worden, en eene menigte van Chinesen en andere laboreuse menschen of huisgezinnen wel toe dienden te komen." Zo gaat het voort; ook voor andere werkzaamheden, voor de bouw van het fort, voor transport, zou hij een flink aantal Chinezen, of desnoods Maleiers, zo goed kunnen gebruiken. Nu moet hij zien klaar te komen met enkel de manschappen die hij uit Holland meebracht, en zo nu en dan wat manschappen van de schepen, die de Kaap aandoen; onder hen zijn er velen, wier handen voor het graafwerk, en dat is vooreerst toch het voornaamste, geheel verkeerd staan.
Een van de eerste bezigheden die Van Riebeeck te verrichten had, was: de plaats bepalen waar het fort zou worden gebouwd. Hij koos hiervoor een stuk grond in de onmiddellijke nabijheid van de Verse Rivier; vanuit deze rivier kon men de gracht om het fort van water voorzien. Er werd berekend en gemeten; daarna moest eerst de gracht gegraven worden en tegelijkertijd een begin worden gemaakt met het opwerpen der wallen. Maar dat was een verdrietig werk. In Zuid-Afrika is het juist in deze tijd van het jaar zeer droog; de aarde was mul, en zowel het uitdiepen als het ophogen vorderde slechts langzaam. Ten einde aan de wallen nog enige stevigheid te geven, liet Van Riebeeck hele struiken door de aarde heenwerken, maar nog vreesde hij dat, wanneer eenmaal de regens loskwamen, het meeste weer zou wegspoelen; later besloot hij de wallen met zoden af te dekken.
Het fort was vierkant van vorm, met op iedere

hoek een vooruitstekende punt, voor de plaatsing van het geschut bestemd. Voorlopig stelt Van Riebeeck zich met een wal van 4 voet tevreden; de borstwerken worden iets hoger, 6 voet. Half Mei is het werk zo ver gevorderd dat het fort, „na order van onze Heeren Meesters" De Goede Hoope kan worden gedoopt; de vier vooruitstekende punten krijgen, naar vier schepen die op de rede liggen, de namen Drommedaris, Walvisch, Oliphant en Reijger.
Ook om andere redenen is er vertraging. Telkens steken er stormen op, zo hevig dat men de arbeid tijdelijk staken moet. Na enige tijd openbaren zich verschillende ziekten; vooral de rode loop maakt vele slachtoffers. Het is niet te verwonderen; de manschappen zijn, totdat de gebouwen binnen het fort bewoonbaar zullen zijn, gelegerd in tenten, en deze bieden slechts een onvoldoende beschutting tegen de felle winden waardoor ook in die tijd reeds de Kaap berucht was, en tegen de slagregens. Het voedsel is slechts schaars; de inboorlingen hebben eenmaal een koe en een schaap geleverd, maar daarbij blijft het; in hoofdzaak moet men zich dus behelpen met de proviand die men uit het moederland heeft meegebracht en die eveneens zeer gebrekkig is toegedekt; 25 Mei liggen het spek en het vlees nog „op het bloote veld". Zo moeten er wel vele zieken komen, maar juist deze vele ziektegevallen zijn de oorzaak dat er aan het fort en de gebouwen binnen het fort nog slechts langzaam wordt voortgewerkt; „het gelijkt als stille te staan", klaagt Van Riebeeck op 7 Juni. En een paar dagen later: „Zoo ons de Almogende niet weder van die plagen gelieft te verlossen, zien wij weinig kans om ons werk te volvoeren."

Maar hier zien we dan tevens denzelfden Van Riebeeck in zijn beste hoedanigheid; ofschoon het lijkt dat tengevolge van de tegenslagen en de zich opstapelende moeilijkheden de nog jonge kolonie haar ondergang nabij is, geeft hij de moed niet op; met de weinige manschappen die, evenals hij zelf, nog „wel te passe" zijn, ploetert hij koppig voort. Een dag later, en men vindt riet waarmee men de inderhaast binnen het fort opgetrokken gebouwen kan afdekken. Maar er is niemand die dekken kan; men probeert het, maar moet het gedeelte dat men klaar krijgt, „ten aanzien van de slordigheid en onbekwaamheid", even snel weer afbreken. En dat terwijl er juist een nieuwe storm opsteekt. Welk een teleurstelling! Toch, twee dagen later, en er is iemand gevonden die althans enigszins de kunst van rietdekken verstaat; het gaat wel „wat langzaam", maar het gaat dan toch; het gaat, na enig oefenen, zelfs „redelijk goed"!
Langzamerhand wordt het dan iets beter, vooral ook omdat na vele stormen en regenvlagen, afgewisseld door tijden van zo grote droogte dat de grond met houwelen moet worden losgehakt, het lang verwachte „bequaemer weer" eindelijk aanbreekt. Het verblijf in de open lucht is nu zulk een zware beproeving niet meer; het aantal zieken neemt voortdurend af. Toch blijft het een zorgelijk bestaan, niet het minst voor den „kommandeur", die zich voor de gehele nederzetting verantwoordelijk voelt. Allermeest maakt hij zich bezorgd over de houding der inboorlingen, die tot drie verschillende stammen behoren. In de onmiddellijke nabijheid van het fort wonen de Watermans, onaanzienlijke mensen, die leven van mosselen welke zij van de

klippen rapen, van worteltjes welke zij uit de grond graven. Zij zijn, schrijft Van Riebeeck, „niet anders voorzien als met magere hongerige buiken." Het is maar een kleine groep, zeker niet meer dan vijftig personen tellend; onder hen bevindt zich Herry, die wat Engels heeft geleerd en zodoende als tolk kan optreden tussen de Hollanders en de Hottentotten. De Saldaniërs, die noordelijker leven, maar in de zomer met hun kudden naar het zuiden komen afzakken, tot voorbij het fort, zijn veel forser van postuur; als ze zich voor de eerste maal vertonen, beschrijft Van Riebeeck hen als „zeer fraaie en zeer fluksche mannen, van bijzondere goede statuur, echter met een redelijk bereide beestenhuid bekleed, die zij zoo fraai op den eenen arm droegen, met zulk eene moedigheid in hunnen gang, als eenige snoeshaan in het vaderland zijn mantel op den schouder of arm dragen kan." Deze stam is verreweg het aanzienlijkst. Tenslotte zijn er dan, nog meer naar het noorden, de Vismans; zij bezitten wel runderen maar geen schapen; daarnaast vissen ze ook met lijntjes langs de klippen. Deze drie stammen zijn voortdurend met elkander in oorlog; reeds de 10e April, dus drie dagen nadat Van Riebeeck landde, dreigt er een gevecht tussen de Watermans en een troepje Saldaniërs; het kost de Hollanders veel moeite, de vrede te bewaren. Maar hun bemiddelend optreden bevordert het aanknopen van vriendschappelijke betrekkingen; reeds dezelfde dag komt de schipper van de *Drommedaris* de Saldaniërs tegen en als zij bemerken dat hij de kapitein van een der schepen is, vatten zij hem „als met eene groote blijdschap om den hals." Twee dagen

later brengen zij een koe en een kalf, die zij inruilen voor stukjes koper. Maar dan is het opeens uit. Op 12 Augustus, en we zijn dan toch reeds vier maanden verder, klaagt Van Riebeeck voor de zoveelste maal dat hij van de inboorlingen nog niets anders heeft kunnen kopen „als op onze eerste arrivement, in het begin van April, een magere beest en kalf." Eerst op 8 October verschijnt Herry met twee Saldaniërs aan de poort van het fort; zij beloven dat er binnenkort meer komen zullen, met veel vee, en als beloning ontvangen zij wat wijn en wat tabak; de volgende dag zijn er dan twaalf à veertien Saldaniërs, die even zo schone beloften hebben en op dezelfde wijze worden onthaald; eindelijk, 20 October — het is een Zondag, maar men mag zulk een gelegenheid niet voorbij laten gaan — slaagt Van Riebeeck er in nog drie koeien te kopen, tegen negen plaatjes koper van een pond ieder en een pond tabak. De kolonisten zijn nu opeens zo vol goede moed dat ze al vast beginnen met het bouwen van een kraal waarin ze het aangekochte vee kunnen bergen; ze moeten zich hier veel inspanning voor getroosten, want de grond is opnieuw zo hard dat hij slechts met houwelen bewerkt kan worden, „sijnde al veele schoppen ende spaden daer op gebroocken, ende worden onse kruywagentjes mede heel dun, die door mancquement van cleyne spijckers nevens ander werck belet blijven te repareren." Maar het blijft weer bij deze ene aankoop; ander vee wordt er niet meer aangeboden en Van Riebeeck vraagt zich af of Herry, de tolk, wel te vertrouwen is; hij verlangt van de Hollanders een hoog makelaarsloon en ontvangt dat ook, en

welke invloed oefent hij, in ruil daarvoor, op de Saldaniërs uit? Soms lijkt het wel of deze liever zonder Herry met de Hollanders zouden willen onderhandelen, dan door zijn bemiddeling. In ieder geval vindt Van Riebeeck het raadzaam de wal om het fort zo spoedig mogelijk op te hogen tot zeven voet; zelfs de metselaars en de timmerlieden, al kunnen ze in hun eigen werk nog zo moeilijk gemist worden, moeten nu meehelpen bij het kruien van aarde. Ook worden de wachten verdubbeld.

En ondertussen is Van Riebeeck dan begonnen met het aanleggen van de tuinen. Daar moeten we niet gering over denken; de Kaap was bedoeld als verversingsstation; dan moesten er ook zo spoedig mogelijk groenten in voorraad zijn, waarvan de schepen die dit station aandeden, konden worden voorzien. Welke groenten? Welke groenten deden het op de Zuid-Afrikaanse bodem, welke niet? Tegen welk tijdstip moesten de gewassen gezaaid worden of gepoot, wilden zij de beste kans geven op een goede oogst? Van Riebeeck is plotseling met hart en ziel tuinman geworden. Hij noteert nauwkeurig, wanneer hij het een of andere zaad aan de aarde heeft toevertrouwd en onder welke omstandigheden. Hij weidt herhaalde malen uit over de stand der gewassen.

Hier liggen blijdschap en verdriet, voldoening en teleurstelling wel heel dicht bij elkaar. Soms heet het de ene dag: „Het is een lust om te zien, zoo schoon als de erten zonder schillen, groote boonen, radijs, salade, biet, spenagie, ende meer andere tuinvruchten voortkomen", maar de volgende dag moet het reeds luiden: tengevolge van de harde wind en de hagel „be-

vonden al onzen zwaren arbeid, in den nieuwen tuin gedaan, ten eenenmale ondergeloopen, en al ons gezaaide verdronken en bedorven, tot zeer groot verdriet om aan te zien." En beide, voldoening en teleurstelling, hebben niets opgeschroefds; ze zijn door en door gemeend. Daar schuilt dan in de eerste plaats bezorgdheid achter voor de manschappen die met hem deze post betrokken hebben en die zulk een zwaar werk verrichten moeten; vers vlees kan hij hun zo zelden aanbieden; ze moeten genoegen nemen met wat in Holland nog werd ingezouten of anders met verse vis; nu hoopt hij zo dat hij hun binnen niet al te lange tijd tenminste verse groente kan verschaffen. Maar hier is toch meer; ook Van Riebeeck's verkennersaard leeft zich voor een deel in deze aanleg van tuinen uit. Het verbouwen van deze gewassen is voor hem in de eerste plaats een werk, geboden door de behoeften der kolonie en haar toekomstig doel, maar terzelfder tijd is het ook een schoon spel dat met hartstocht wordt gespeeld; het betekent de ene proefneming na de andere. En dan gunnen we hem graag de trots waarmee hij even een prachtig resultaat vermeldt; als het jacht *De Goede Hoop* de Tafelbaai gaat verlaten ten einde in de meer beschutte Houtbaai achter de Tafelberg een veiliger ligplaats te zoeken, biedt hij „de opperhoofden" een maaltijd aan die geheel uit inheemse gerechten is samengesteld; men eet „aen de Caep aengefockte hoenders, nieuwe erten sonder schillen, spenagie, kelvelwarmoes, esparges een vinger dick ende cropslae, soo vast gesloten als cool ende stijff, 1¼ pond yder crop swaer"; al te spoedig, nauwelijks veertien dagen

later, waait het wel weer „soo affgrijsselijck hardt", dat „alle onse boonen, erten ende garst, seer schoon in vruchten ende ayren staende, aen stuck woeyen"; ook vele andere gewassen blijken „onder de voet gewaeyt ende totaliter bedorven", en het broodrantsoen moet weer verminderd, deze maal van 3½ op 3 pond per week; ook na deze vermindering is er nog slechts voorraad voor hoogstens vier maanden.
Het voedsel wordt steeds minder krachtig en het werk blijft zwaar. Er komt ontevredenheid onder de bezetting; eerst zijn het een paar op zichzelf niet ernstige gevallen, brutaal optreden tegen den schipper van het jacht, dat met een dracht slagen of met „den geheelen dag met zes musketten schilderen" wordt bestraft. Maar dan richt zicht deze ontevredenheid tegen Van Riebeeck zelf; een korporaal, Joost van der Laak, heeft „zich vrij stoutelijck verlopen met grove ende vuyle woorden te voeren ende zich te opponeren tegen den oppercoopman", met het gevolg, dat hij „van zijne actueele bediening gesuspendeerd" wordt. Nadere byzonderheden vermeldt het Dagverhaal niet; het lijkt wel of Van Riebeeck dit eerste ernstige geval nog met verschoning wil behandelen. Want een ernstig geval was het; uit andere bronnen weten we hoe het zich heeft toegedragen. Van Riebeeck was met zijn familie gaan wandelen buiten het fort; in de onmiddellijke nabijheid was een soldaat, onder leiding van den korporaal Van der Laak, bezig zich in het trommelen te oefenen. De commandant, die aan hoofdpijn leed, verzocht den trommelslager dit te staken, maar Van der Laak was het hier niet mee eens; hij beval den soldaat zich aan dit verzoek niet te

storen, maar rustig voort te gaan met het hem opgedragen werk. Nu maakte ook Van Riebeeck van zijn recht tot bevelen gebruik; hij gelastte den soldaat onmiddellijk op te houden, wat aan den korporaal hevige protesten ontlokte; als het oorlogstijd was geweest, zo zei hij, zou de Commandeur nooit op zulk een autoritaire manier zijn opgetreden; hij zou het dan niet gewaagd hebben, tegen de uitdrukkelijke wens van den korporaal, het trommelen te verbieden. Van Riebeeck bleef kalm; hij wees er den korporaal op dat het nu geen oorlogstijd was, maar een tijd van vrede, herhaalde dat hij hoofdpijn had en gaf als zijn mening te kennen dat het helemaal niet nodig was juist op deze plaats en op deze tijd de trom te roeren; daarom verwachtte hij ook, zo zeide hij, dat de korporaal zich rustig zou houden. Van der Laak echter werd hoe langer hoe onhebbelijker; hij schold Van Riebeeck uit voor dwaas en weigerde, toen deze hem dit beval, naar het fort terug te keren. Het gezelschap wist hierop niet beter te doen dan zelf de terugtocht te aanvaarden; de korporaal behield dus het veld.
Ongetwijfeld was dit een grove aanranding van het gezag en hoe is Van Riebeeck er tegen opgetreden? We moeten hem hier toch wel bewonderen, in de eerste plaats om het geduld dat hij toont te bezitten, maar dan ook om zijn lankmoedigheid; de onbeschoftheid van dezen korporaal nam de vorm aan van een persoonlijke belediging; van gegriefdheid bemerken we echter niets en de straf die hij dezen schuldige oplegt, is wel zeer mild; hij bepaalt dat Van der Laak voor onbepaalde tijd wordt geschorst in zijn rang als korporaal; het is een vonnis dat

naar alle kanten uitzicht laat op herstel.
Misschien hebben er ook verzachtende omstandigheden gegolden; Van der Laak was dronken toen hij zich zo onbeschoft gedroeg; Van Riebeeck kan zijn optreden als een uitzonderlijk geval beschouwd hebben. Maar dan is het hem toch spoedig duidelijk geworden dat het gedrag van dezen enen korporaal niet op zichzelf stond; het bederf was reeds dieper doorgevreten dan hij wel vermoedde. Twee dagen later zijn er geheel onverwachts vier manschappen verdwenen, de bootsman Jan Blanke van Mechelen, de bootsgezel Willem Huytjens van Maastricht en twee soldaten, Gerrit Dirkse van Maastricht en Jan van Leiden. Er wordt een onderzoek ingesteld; daarbij blijkt dat een andere bootsman, Pieter Jansz. Brackenier, uiting heeft gegeven aan zijn ontevredenheid; hij zou gezegd hebben: „Het anker is al weg, de kabel zal welhaast volgen; zijn zijluiden nu weg, daar zullen er welhaast meer deur gaen", en: „ik woude, dat ik bij haar was". Brackenier wordt verhoord, maar ontkent alles. Terzelfdertijd wordt er een plakkaat uitgevaardigd waarin ernstig wordt gewaarschuwd tegen desertie; wie een samenzwering aanbrengt, mag, als hij zelf mede schuldig staat, rekenen op kwijtschelding van straf en bovendien op 50 gulden beloning; is hij zelf onschuldig, dan zal de beloning 100 gulden bedragen, benevens „advancement tot het eerste vacante officie."
Van Riebeeck onderscheidt scherp tussen de oorzaken van deze ongeregeldheden en de aanstichters. De algemene ontevredenheid vindt haar oorsprong in de ongunstige omstandigheden waarin de kolonie zich bevindt; er moet

wel veel en hard gewerkt worden, en desondanks wordt de voedselvoorziening steeds gebrekkiger; hoewel het broodrantsoen reeds tot drie pond per week is beperkt, wordt nu ook het aantal maaltijden tot twee per dag verminderd; des morgens wordt er gort gegeten, des avonds erwten, en inplaats van spek wordt er dikwijls vers gevangen vis opgediend. Jan van Riebeeck weet dat hier niet veel aan te veranderen valt; ook na deze verminderingen is de aanwezige voorraad nog slechts voor twee maanden toereikend. Het enige wat hij doen kan, is het volk aan zijn verplichtingen herinneren, die door deze ongunstige omstandigheden niet worden opgeheven; hij leest enkele punten voor uit de Artikelbrief, die er op wijzen „hoedanig ieder eer- ende eedshalve schuldig is aangaande de rantsoenen van eten en drinken, na tijds en zaaksgelegenheid, de order bij de opperhoofden beraamd, te submitteren, en echter zonder tegenspreken aan 's Comp. fortificatie en andere nodige zaken te arbeiden, mitsgaders wachten en togten waar te nemen, zoodanige en waar zulks de nood of gelegenheid des tijds is vereischende."
En ondertussen probeert hij de aanstokers van al deze onrust te vinden; hij wil de enkele kwade elementen straffen en de vele anderen sparen. Hij zoekt naar de „roervink van zoodanige murmureering"; wie hem deze kan aanwijzen, ontvangt als beloning twee kannen wijn, en zijn naam zal niet genoemd worden. Al spoedig ontdekt hij dan, dat Herman Vogelaar van Lubeck een der ophitsers is; hij zou onder meer gezegd hebben: „als ons geen visch en vleesch zamen zal geschaft, maar vleesch en spek tel-

kens met visch gespaard werden, wenschte wel, dat er nooit een visch gevangen wierd, of geen visch meer in de rivier was." Tegen hem treedt Van Riebeeck streng op; hij wordt met honderd slagen gelaarsd, dat wil zeggen; hij ontving met een eind touw, een stok of ook wel de kolf van een musket honderd slagen voor zijn droge of natte broek. Vermoedelijk is deze straf als afschrikwekkend voorbeeld bedoeld geweest, maar als dit het geval was, heeft het toch niet afdoende geholpen; de smadelijke woorden, door ophitsers als Herman Vogelaar gesproken, doen hun werking; de volgende dag, 30 September, moet Van Riebeeck noteren: „heden dorst het volk voorstellen, dat wel genegen waren heden, vermits het mooi weer, uit visschen te gaan, maar moest haar beloven, dan het spek daarvoor niet te onthouden." De verontwaardiging, door dit brutale optreden gewekt, komt in bovenstaande zinnen duidelijk tot uiting en nu is Van Riebeeck ook niet anders meer dan de straffe handhaver van het gezag: „waarop tot antwoord kregen, dat wel uit visschen zoude gezonden worden, als er tijd was en zijn Ed. goed dacht, en aangaande het inhouden of menageeren van vleesch of spek en andere victualie gehandeld zoude worden, als behoorlijk was na tijds en zaaks gelegenheid." Die dag wordt er wel vis geschaft, veel vis zelfs; ieder ontvangt er drie en ze zijn wel een voet lang. Maar er verschijnt geen spek op tafel; Van Riebeeck blijft aan de opzet, wat zuinig te zijn met erwten en spek, vasthouden; ook laat hij zó duidelijk merken „dat geene wet van den gemeenen man wilde gesteld zijn."

Men leert zijn mensen misschien nog het beste

kennen in dagen van spanning. De lankmoedigheid, aan den korporaal Van der Laak betoond, blijkt bij Van Riebeeck in ieder geval niet voortgekomen te zijn uit gebrek aan kracht; als het moet, kan hij, zoals tegenover Herman Vogelaar, ook streng optreden.

Zelfs maakt zijn optreden hier een enigszins hooghartige indruk. Maar vergeten we, wanneer we dit zeggen, vooral niet dat hij zich voor de taak geplaatst zag het gezag te verdedigen met hand en tand; wie daartoe geroepen is, neemt als vanzelf een autoritaire houding aan, en misschien heeft juist de omstandigheid dat hij stond in het volle besef zijner waardigheid, nog het meeste ertoe bijgedragen dat in zo korte tijd aan de ontevreden stemming een einde werd gemaakt. In ieder geval weten we dat Van Riebeeck ook anders wezen kon, en dikwijls ook anders was; een volgend maal, als er stormpalen gehaald moeten worden op drie mijl afstand van het fort — een zwaar karwei! —, laat hij iedere avond aan zijn manschappen wat tabak uitreiken en een half „mutsje" Spaanse wijn; daardoor krijgen deze „weer wat moed."

Toch is er in de behartiging van deze aangelegenheid een element dat ons niet aanstaat; er worden beloningen uitgeloofd aan hen die overtredingen aanbrengen; wie zelf mede in overtreding is geweest, kan zich, door de namen van de andere schuldigen te noemen, vrijwaren tegen straf. Dat is voor ons gevoel een aanmoediging tot het plegen van verraad. Maar zo heeft Van Riebeeck het toch niet gevoeld, want anders zou hij er niet zo royaalweg over hebben geschreven, hier en op andere plaatsen; eenmaal heeft hij bepaald dat er van de schepen geen sterke drank

aan wal mag worden gebracht; wie het toch doet, — en het wordt ontdekt! — kan er zeker van zijn dat deze drank verbeurd verklaard wordt, „mitsgaders den aenbrenger vooraff genieten laten 2 flapcannen van denselven brandewijn, nevens verswijginge van sijn naem." Juist de bijna kinderlijk-openhartige wijze waarop de beloning wordt uitgeloofd, mag gelden als verontschuldiging.

De vier vluchtelingen hebben het niet lang volgehouden. Na acht dagen zijn ze weer terug, en worden verhoord; aanvankelijk doet Jan Blanke het voorkomen dat zij zijn uitgetrokken om het goudland te vinden, waarvan de verlokking spookte door de verbeelding van iederen kolonist. Hij beweert dat hij enige tijd geleden, terwijl hij zich op het jacht bevond, van een goudberg had gedroomd, „nevens meer zulke en diergelijke frivole kinderlijke uitslagen", maar nadat zij, afgezonderd van elkander, een nacht in de boeien hebben doorgebracht, komt de waarheid aan het licht; zij wilden proberen over land Mozambique te bereiken; vandaar wilden zij per schip naar Nederland reizen. Jan van Leiden had de anderen tot dit plan aangemoedigd, Jan Blanke, die iets van de stuurmanskunst afwist, zou als gids dienen.

De tocht was moeilijk; daarvan getuigde het met rood krijt geschreven journaal dat zij, geheel in zeventiende-eeuwse stijl, meebrachten en nu aan Van Riebeeck overhandigden. Zij hadden honger geleden en koude; tot twee maal toe hadden zij moeten vluchten voor rhinocerossen; hun hond was gekwetst in een gevecht met een wild varken. Nadat zij 24 mijl waren gegaan, versperden hoge bergen hun de doortocht; daarop verloren

Jan van Leiden en Willem Huytjens de moed. Zij wilden terugkeren, maar Jan Blanke dwong hen verder te gaan, onder de bedreiging: „gij zult nu mede voortgaan, of ik zal u dood schieten." De volgende dag wilde ook Gerrit Dirkse niet langer; nu moest Jan Blanke, die „voor hem alleen geen dans konde maken", wel toegeven. Zo hadden ze dan, na luttele dagen slechts, de terugtocht ondernomen.
Men krijgt de indruk dat Jan van Leiden in het proces dat nu gevoerd wordt, zoveel mogelijk de schuld van zich af en op anderen heeft trachten te schuiven. Hij vertelt dat Jan Blanke onderweg nog zou gezegd hebben, — en wij weten uit de straf die Herman Vogelaar te beurt viel, hoe zwaar zo iets in de gegeven omstandigheden werd aangerekend — „van de E. Comp. nooit eenig goed, maar alle kwellingen van de wereld had genoten, en daarom dezelve zoo veel afbreuk zoude zoeken te doen, als hij konde en mogte." En ook weet hij de beide chirurgijns, Mr. Cornelis en Mr. Adriaen in de zaak te betrekken; hij verklaart dat deze, samen met Jan Blanke, op zijn gezondheid hadden gedronken; Mr. Adriaen had voor deze afscheidsdronk 7 a 8 „mutsjens" wijn „gespendeert", en Mr. Cornelis had aan Jan Blanke nog een oud scheermes gegeven, en „rottekruid, om de wilden die hem vangen mogten, mede te vergeven." Zelfs zou Mr. Cornelis tot Jan Blanke gezegd hebben dat hij eigenlijk wel met hem mee wilde, maar Jan Blanke zou hem dit hebben ontraden, „omdat groote gagie won en niet behoefde te arbeiden." Gerrit Dirkse bevestigt dit alles; Jan Blanke daarentegen ontkent dat hij kwade woorden gesproken heeft tegen de Compagnie, en dat hij met de chirur-

gijns op het afscheid zou hebben gedronken; wel heeft hij van hen het scheermes gekregen en het rattekruid. De chirurgijns, die thans geroepen worden, en van medeplichtigheid beschuldigd, doen alsof ze helemaal van niets weten; zij „ontkennen al hetzelve wel expresselijk."

Van Riebeeck kan er nauwelijks nog uit wijs worden; als de Raad onder zijn voorzitterschap tenslotte vonnissen uitspreekt, geschiedt dit „in Godes naem." Jan van Leiden, de aanstichter, wordt veroordeeld aan een paal te worden gebonden; daarop zal er over zijn hoofd een kogel worden afgeschoten ten teken dat hij eigenlijk de doodstraf heeft verdiend. Jan Blanke zal worden gekielhaald en met 150 slagen gelaarsd. Alle vier de vluchtelingen moeten verder twee jaar lang geboeid „aen de gemeene en vuile werken arbeiden." De schuld van Mr. Cornelis en Mr. Adriaen wordt niet bewezen geacht; zij worden dus van rechtsvervolging ontslagen.

De schuldigen hebben niet lang voor hun overtredingen moeten boeten; op Nieuwjaarslag ontvangen allen gratie. De „gesuspendeerde" korporaal wordt dan weer in zijn oude rang hersteld, in de verwachting dat hij „des selffs begane faulten met beter comportementen sal repareren." De vier vluchtelingen worden uit hun „bannissement in de ketting" bevrijd.

Zodra het enigszins mogelijk is, blijkt Van Riebeeck weer verzoeningsgezind; zolang het nodig is, kan hij streng wezen. Dank zij zijn straffe optreden is de ontevredenheid gestuit; de stemming onder de kolonisten blijft voorlopig redelijk goed, ook al worden de omstandigheden nog ongunstiger; het is tenslotte zó dat zelfs van Riebeeck er de moed bij dreigt te verliezen. Het

diepste punt wordt bereikt op 11 November; Van Riebeeck schrijft dan in zijn Dagverhaal: „bevonden op dato weder wel 24 persoonen int sieckenhuys te coye te leggen, clagende meest alle seer van groote pijne door de leden, die hun scheenen als aen stuck geslagen te wesen, dat niet te verwonderen is, vermits den continuelen arbeydt ende outheyt der vaderlantsche cost, welcke soo sober wort, dat men de luyden voortaen nergens nae haer nootdrufft, veel min hun becomste, can geven, ende als 't eenighsints quaet weder is ('t welck hier dickwils gebeurt) isser niet een visch te vangen, daertoe onse zegen (die maer een hebben gehadt) alsmede door d' outheyt heel onbequaem begin te worden, ende met stoppen ende boeten genoech te doen hebben, om bij den anderen te houden: des soo Godt de Heere niet haest gelieft ontset te schicken door aenbrengingh van beesten bij dese inwoonders, off arrivement van scheepen uyt 't patria (op welcke vermits den verloop des tijts voor eerst noch weynigh hope is), staet het geschapen, dat wij door machteloosheid van 't volck 't werck haest voor een tijt sullen moeten staecken."
Deze woorden spreken voor zichzelf.

Hoe gaat dat? Des avonds vecht men verwoed tegen zijn wanhoop; men denkt dat het zó toch onmogelijk langer kan. Maar het leven gaat onweerstaanbaar verder; de volgende morgen werkt men weer als altijd, en ziet toe dat ook anderen werken.
Zo moet het met Jan van Riebeeck zijn geweest, en dan komt er op de duur toch enige verlichting; allereerst al doordat de tuinen meer leveren, ook is de oogst minder wisselvallig. Van Riebeeck probeert telkens nieuwe gewassen; enkele daarvan schijnen niet te willen, maar andere, meloenen en pompoenen, groeien zeer voorspoedig. Ook leert Van Riebeeck zo langzamerhand de tijden kennen waarop gezaaid moet worden; voor sla bijvoorbeeld en radijs, spinazie en andijvie zijn de maanden Februari en Maart minder geschikt, want de planten lopen dan veel kans te verdrogen, ten gevolge van de grote hitte die er omstreeks deze tijd wezen kan. Dat is wel jammer, want juist in de maanden Maart en April kan de retourvloot aan de Kaap verwacht worden, en de bemanning zou voorals deze groente zo heel goed kunnen gebruiken. Zij moet zich nu behelpen met kool, wortels, rapen en bieten.
Toch blijft het op en neer gaan; soms schrijft Van Riebeeck opgetogen over de prachtige stand der gewassen, maar dan komt er plotseling weer zo'n Kaapse storm; „gaet Westindische orencanen ende Japansche tuffons somwijlen te boven",

getuigt hij; de Tafelberg is met wolken bedekt, en het lijkt wel of de wind daarover „vallen compt als uyt een sack." Van Riebeeck kan dan zo bezorgd vanuit zijn woning in het fort deze storm bezien en vrezen voor de gevolgen; als hij, nadat de storm bedaarde, de tuinen gaat inspecteren, blijkt zijn vrees maar al te dikwijls gegrond te zijn geweest; het is soms nog erger dan hij vermoedde; de jonge erwten, die zo fraai bloeiden, zijn „heel aen flersen gewaeyt", het koren ligt plat. Vooral dat koren wil maar geen goede oogst opleveren, en zo blijft Van Riebeeck, wat een der voornaamste voedingsmiddelen betreft, afhankelijk van de aanvoer uit het moederland, of meer nog uit Indië; minstens twintig ton rijst heeft hij ieder jaar nodig, zal in de jonge kolonie ieder zijn bescheiden deel krijgen.
Ook vlees heeft hij nog steeds te weinig. Wel komt er weder in dit opzicht enige verruiming; de inlanders zijn eindelijk de zo lang verwachte trek naar het zuiden begonnen, en de nieuwe Saldaniërs, die zich thans melden aan de poort van het fort, blijken zeer wel genegen schapen en runderen te ruilen voor tabak en koper. Een van de opperhoofden stuurt Van Riebeeck zelfs „een delicaet schaep" ten geschenke, en Van Riebeeck laat niet na, de vriendschappelijke betrekkingen nog nauwer aan te halen; van zijn kant vereert hij „desselffs huysvrou" met „wat coralen om den hals ende coperdraet tot armringen." Merkwaardige bijzonderheden tekent Van Riebeeck op over deze nieuwe stammen die, zelf slechts weinigen in getal, grote kudden vee voor zich uitdrijven. Zij brengen, als zij bij het fort komen, „haer eygen spijse, namentlijck melck in groote lederen sacken mede, die met

een quastjen off cleyn swabbertjen opslobberen"; de schrijver voegt er aan toe dat het „seer speculatyff" is, „ende vremt om aen te sien." Ook verder doet Van Riebeeck alle mogelijke moeite om met deze Hottentotten in nauwere aanraking te komen; de twee assistenten Van den Helm en Verburgh gaan bij het reeds genoemde opperhoofd op bezoek; zij hebben koperen staven in de hand „in plaets van een rottangh" om deze inlanders des te begeriger te maken en worden met veel vertoon van hartelijkheid ontvangen. Het opperhoofd biedt hun melk aan; de tinnen kroes waaruit de Hollanders deze drinken, wekt grote bewondering; dan mogen „de capiteyn ofte overste ende sijn vrouwen" ook eens uit deze zelfde beker drinken, „dat voor een groote eere van d'onse aennamen."
Zo krijgen de Hollanders wel de beschikking over wat meer vee, maar toch blijft vooral het aantal runderen dat ze kunnen kopen, zeer beperkt, want nauwelijks zijn deze nieuwe stammen in aanraking gekomen met de Saldaniërs die reeds langere tijd in de nabijheid van het fort vertoeven of er is een ingrijpende verandering in hun houding merkbaar; tot het verkopen van vee blijken ze verder slechts bij uitzondering bereid. Van Riebeeck vraagt zich af wat hiervan de oorzaak wezen kan. Zijn deze Hottentotten zo spoedig reeds van koper verzadigd? Of is het Herry, die opnieuw, en nu over een veel groter aantal stammen, in het geheim zijn lastgevers, de Hollanders, tegenwerkt?
Onder zulke omstandigheden valt het niet te verwonderen dat bij Van Riebeeck de gedachte opkomt, list en geweld te gebruiken. Zelfs met behulp van het kleine garnizoen dat hij onder

zijn bevelen heeft, moet het mogelijk zijn, zich van enkele van deze stammen meester te maken; de Hottentotten kan men als slaven naar Indië zenden, hun vee kan men houden; op deze wijze kan men zich zonder al te veel moeite in het bezit stellen van duizenden runderen.
Van Riebeeck geeft aan dit plan een schijn van recht; de inlanders hebben, in de korte tijd dat de Hollanders zich aan de Kaap bevinden, al genoeg geroofd; wanneer er nu geweld tegen hen zou worden gebruikt, betekende dat niet meer dan „revengie" over al het geleden onrecht. Het is een argument dat later, als er niet slechts hier en daar wat wordt gestolen, maar wanneer op eenmaal al het vee der Hollanders wordt weggevoerd, wanneer er Hollanders vermoord worden, veel meer kracht van overtuiging hebben zal, maar dat het ook hier reeds gebruikt wordt, maakt ons toch voorzichtig, en we vragen ons verbaasd af: heeft Van Riebeeck zelf inderdaad in de geldigheid van dit argument geloofd? We hebben geen reden om hem in dit opzicht te wantrouwen. Van Riebeeck maakt in zijn Dagverhaal nergens de indruk, zijn lezers opzettelijk te willen misleiden. Maar wat moet hij, wat moet dan met hem iedere zeventiende-eeuwer zichzelf slecht gekend hebben, dat hij zijn begeerte naar winst met zulke doorzichtige voorwendsels te bemantelen zocht.
Weliswaar blijft het voorlopig bij plannenmaken, maar de gedachte die aan deze plannen ten grondslag ligt, is wel zeer hardnekkig. Zij doet zich gelden, telkens als Van Riebeeck spreekt over de houding die hij ten opzichte van deze inlanders moet aannemen. Voorlopig blijft hij hun slechts „alle vruntschap van de werelt" be-

wijzen; de schade die zij hem berokkenen, de overlast die zij hem aandoen, aanvaardt hij, zonder ergernis te tonen; het is de enige wijze waarop hij handelsbetrekkingen met hen kan aanknopen, maar ook wanneer deze handel niet de omvang zou krijgen die hij zou wensen, heeft deze welwillende bejegening nog haar nut; de inlanders leren zodoende de Hollanders vertrouwen, en deze hebben, vroeger of later, een gunstiger kans om „haer vee facil ende lichtelijck sonder slagh off stoot hun affhandigh te maecken, ende voor de' E Comp nae ons te nemen".
Waarom is Van Riebeeck hier niet overgegaan tot daden? In zijn Dagverhaal schrijft hij dat hij eerst nog „nader overdencken ende delibereren" wil. Maar tezelfdertijd wil hij ook op dit stuk „hoger last verwachten." Hij waagt het niet, op eigen gezag dit plan tot uitvoering te brengen; daarom wint hij de mening in der bewindhebbers. Niet eenmaal doet hij dit; telkens weer schrijft hij over deze mogelijkheid en steeds zeer uitvoerig; waarschijnlijk hoopte hij dat zijn principalen hem toch wel eens bevelen zouden tot drastische maatregelen zijn toevlucht te nemen. Maar de bewindhebbers onthouden zich van zulk een opdracht; zij raden Van Riebeeck slechts aan vriendelijk te blijven en geduld te oefenen.
En ondertussen breiden de werkzaamheden zich uit. Daar zijn de gewone dagelijkse bezigheden; er moet hout gehaald worden uit het bos; het vee moet worden verzorgd; er moet worden gespit, gezaaid, gewied; bij rustig weer wordt er een maal vis gevangen. De wachtdienst blijft; deze wordt zwaarder nog, in de eerste plaats al omdat er zoveel meer inlanders zijn, en zij stelen

wat ze kunnen; telkens ontbreken er schapen of kalveren. Van Riebeeck bepaalt dat de „weyers" des avonds het vee, wel geteld, zullen overgeven aan twee vertrouwde adelborsten, die er dan gedurende de nacht verantwoordelijk voor blijven; des morgens wordt het opnieuw geteld, daarna nemen de „weyers" het weer onder hun hoede. Van Riebeeck controleert zelf iedere Zaterdag. Ook roofdieren vallen nu aan; op één nacht komen er zeven of acht tegelijk, en Van Riebeeck loopt rond met het plan een geheel nieuwe kraal te bouwen, tussen de fortpunten Drommedaris en Oliphant, met een borstwering wel acht voet hoog. Maar waar moet hij voor het bouwen van deze kraal de werkkrachten vandaan halen? Misschien komen er spoedig schepen op weg naar de Oost of naar het moederland, en kan hij de bemanning van deze schepen overreden hem hierin behulpzaam te zijn.
De oude bezigheden blijven bestaan of breiden zich uit; daarnaast komen er dan nieuwe werkzaamheden. Daar zijn ondernemingen bij die als het ware zichzelf komen aanbieden; er moet zout gehaald worden, en de kolonisten vinden een plaats waar het met karrevrachten kan worden opgeladen; vele retourschepen, meent Van Riebeeck, zou men er mee kunnen vullen. Het jacht *De Goede Hoop* maakt een verkenningstocht; het komt terug met 2700 robbenvellen, door een Fransen robbenvanger op een eiland in de Saldanhabaai achtergelaten; met leertouwersmessen is al het vet er afgeschaafd; daarna zijn de huiden op pennen uitgespannen om te drogen. Een volslagen bedrijf valt hier de kolonisten plotseling in handen, want ook op een ander eiland nog, het Dasseneiland, vindt men de robben bij dui-

zenden; Van Riebeeck behoeft er slechts mannen heen te zenden, met dikke knuppels gewapend; wel moeten deze knuppels aan het uiteinde van ijzeren banden zijn voorzien, daar zij anders gemakkelijk splijten zouden „door 't slaen op de robben hare harde coppen." Drie maanden later brengt het jacht dan ook reeds weer 1500 van deze vellen, en Verburgh, de assistent, die de werkzaamheden op het Robbeneiland heeft geregeld, verklaart dat men er nog meer had kunnen winnen, als men slechts de beschikking had gehad over behoorlijk gereedschap, over „scherpe vilders ende leertouwersmessen" vooral, want het vet is slechts met moeite van de huid te verwijderen; het is helemaal een „vuyle arbeyt", en het volk dat deze arbeid verrichten moet, wordt al spoedig „seer traegh ende moeyelijck aen te houden"; deze assistent geeft daarom de raad het werk te laten verrichten door „partvaerders" of mensen, die een aandeel ontvangen in de winst, „alsoo de gagiewinners de saecken doch weynigh ter herten nemen." In ieder geval moet degene die hier het bevel heeft, streng weten op te treden; het blijkt ook wel uit de instructie die Verburgh achterlaat voor den korporaal; hij waarschuwt hem dat hij zich niet met „praetjens" moet laten paaien, „daer Jan Hagel wel alle listen soude toe aenwenden om bevrijt van den vuylstinckenden arbeyt te zijn"; hij behoeft „de dagh (een eind touw), in plaetse van de rottangh, op de cortamige, luye ende trage gasten niet te sparen"; vooral moet hij erop letten dat de manschappen die de robben moeten vangen, „in plaets van de robben doot te slaen, dat wijt ende breet geschieden moet, ze bedecktelijck naer zee jagen, dat de vilders mede gaerne zien soude, wat

dan occasie soude hebben, weynigh te doen, ende dan met een buytelaers praetjen seggen: „wat duyvel corporael 't en is niet mogelijck dat men der veel slaen kan want se worden al den bruy seer schuw ende kiezen 't robbenpat over de clippen in zee."

De robbenvangst zal later nog doeltreffender worden geregeld; zij die eraan deelnemen, zullen met beter gereedschap worden uitgerust. Maar het bedrijf, in zijn volle omvang, is er ook nu reeds, en de kolonie is nog maar een klein jaar oud. Daarnaast vinden we echter ook ideeën geopperd, die thans nog niet voor verwezenlijking vatbaar blijken, maar wat niet is, kan worden; wie zal zeggen welke grootse ondernemingen in later tijd daarin haar oorsprong zullen hebben? Zo bevinden er zich soms vele walvissen in de Tafelbaai; Jan van Riebeeck ziet het en denkt terug aan Groenland en naburige eilanden, het enige gebied waar thans de walvisvangst plaats vindt; waarom zou ditzelfde winstgevende bedrijf ook niet, onder veel gunstiger omstandigheden, aan de Zuid-Afrikaanse kust kunnen worden uitgeoefend? Van Riebeeck verkent ook het land aan de overzijde van de Zoute rivier; het is „heel vet, schoon ende vlack, met treffelijcke schoone veele soete rivieren doorstrengeld"; hijzelf met zijn geringe aantal manschappen kan deze landen niet alle in cultuur brengen, maar als daarvoor nu eens „vrijluyden" overkwamen uit het moederland of waar vandaan, wat zouden dan opeens de grenzen kunnen worden uitgezet; deze vrijlieden zouden op eigen risico vee kunnen houden en gewassen verbouwen; de Compagnie zou van hen kunnen kopen ten behoeve van in- en uitvarende schepen.

Er valt aan de Kaap zo waarlijk nog genoeg te doen, maar dan brengt het eerste schip dat sinds de stichting deze kolonie aandoet, een bericht dat opeens aan vele van deze plannen een einde maakt; Engeland heeft de Republiek de oorlog verklaard. Nu moet eerst het fort in een zodanige staat worden gebracht dat het niet slechts de inlanders kan keren, maar ook de Engelsen; het moet sterk genoeg zijn om desnoods ook „Europise oorlogen affteslaen." Van Riebeeck weet nauwelijks hoe hij zijn manschappen er toe moet bewegen, opnieuw dit zware werk aan te vatten, want juist in deze tijd wordt het met de voedselvoorziening weer heel slecht; er is nog slechts voor een maand „Hollandsche victualie"; wel is het mogelijk de karige maaltijden aan te vullen door daarnaast ook nog robbenvlees te verstrekken, maar dit vlees smaakt tranerig; vis is dan nog een beter gerecht. De Commandeur geeft zijn garnizoen het enige wat hij nog geven kan, een maand extra loon op rekening, en of we het nu moeten toeschrijven aan het bewijs van goede wil dat Van Riebeeck hiermee leverde, of aan een opleving van de nationale gevoelens na het bericht van de oorlogsverklaring, in ieder geval gaat iedereen „met leeuwenmoet" aan het werk, en reeds een week later kan Van Riebeeck met blijdschap verklaren dat de Engelsen hen „sonder harde caetsballen ende 20 mael meerder macht niet souden uytdrijven." Voldoende is dit echter nog niet; er moet nog een „redoutjen" of schans worden opgericht aan de Zoute Rivier, zodat de vijand niet langer in staat zal zijn het fort om te trekken en het daarna van de landzijde aan te vallen.

Het leven blijft zwaar, de verzorging nauwelijks

voldoende. Geen wonder dat we ook nu weer horen van ongeregeldheden; voornamelijk zijn het diefstallen. Jan Pietersz. Soenwater heeft, terwijl hij op wacht stond, het koperdraad gestolen waarmee, bij gebrek aan ijzeren banden, de wielen der kruiwagens beslagen worden; hij wordt in het openbaar gegeseld. Het helpt niet veel, enige tijd later staat hij opnieuw aan diefstal schuldig. Merkwaardiger is het geval van Martinus de Hase die, eveneens terwijl hij wachtdienst heeft, 70 rapen steelt; hij wordt gegrepen, maar loopt weg, blijkbaar uit vrees voor straf, „overmits diversse malen op sulcke ende andere dieverijen meer bevonden ende telckens om sijne vroome ouders met civile straffen sonder schandael gecorrigeert is geweest." De daarop volgende nacht wordt er ingebroken in het timmerhuis dat buiten het fort staat, en uit de kisten der timmerlieden, die zich daarbinnen bevinden, wordt veel persoonlijk eigendom ontvreemd; kleding, messen, koperen ringen, papier en pennen, zelfs een bijbel. De schuldige is niet ver te zoeken; het zal Martinus de Hase zijn geweest die zich nog altijd in de nabijheid van het fort bevindt. Weer een dag later ziet de schildwacht hem lopen en weet hem opnieuw te grijpen; hij heeft de kleding aan van den oppertimmerman, de rest van de gestolen goederen heeft hij in het struikgewas verborgen. Slechts de messen en koperen ringen ontbreken; die hebben de Saldaniërs hem afgenomen. Bij het verhoor verklaart hij dat hij deze diefstallen niet heeft gepleegd „uyt een dieffachtigh gemoet", maar „om occasie te geven, dat door de justitie mochte ter doot gebracht worden, versoeckende de cogel door 't hooft in plaetse van de galgh." Welk drama

steekt hier achter? Was het een geval van heimwee soms, of, erger nog, van kleptomanie? Van Riebeeck doorziet het niet; „schijnt heel desperaet te wesen", noteert hij slechts, maar, en dat strekt hem toch tot eer, een vonnis wil hij over dezen man niet uitspreken; hij laat hem opsluiten totdat de retourvloot zal zijn aangekomen; de bevelhebber van deze vloot, „apparent een Raedt van Indie", moet maar beslissen.

Naarmate de toestand zorgelijker wordt, worden ook de overtredingen ernstiger; ze worden begaan door oude bekenden; Jan Blanke en Willem Huytjens, nog geen twee maanden „uit de ketting gelargeert", slachten in de duinen achter de Leeuwenberg een jong kalf; ze worden opnieuw in de boeien gesloten, maar er kan eigenlijk geen man gemist en zij behoren juist tot de beste werkers; na een paar dagen worden ze dus weer vrijgelaten, „op handtastingh"; zodra de vloot uit Indië komt, zal er ook over hun lot beslist worden. Nog geen week later komt Jan van Leiden vertellen dat zij er weer van door willen, met Gerrit Dirkse en nog twee veehoeders. Zij zullen proberen zich van het galjoot meester te maken. Nu is het uit; Jan Blanke, Willem Huytjens en Gerrit Dirkse worden „met een soet lijntjen" aan boord van het galjot gelokt en daar opgesloten; de veehoeders worden naar het fort geroepen, maar ze schijnen „de snoff in de neus te hebben", en vluchten het bos in.

Onder al deze gebeurtenissen door is het wachten op de retourvloot. Wanneer de manschappen klagen dat ze het hun opgedragen werk niet langer verrichten kunnen — zo verzwakt zijn ze! — spreekt Van Riebeeck hun moed in, „alsoo op 't laetste gingh, ende alle uyr, soo uyt India

als 't vaderlant secours van victualie te verwachten hadden." Aan de avond van de eerste Maart brengen Hottentotten het bericht dat er vijf schepen zijn gezien, die koers zetten naar de Tafelbaai, „waerover den Almogenden te dancken hebben," schrijft Van Riebeeck; „alsoo heden 't laetste rantsoen broot onder 't volck was uytgegeven." En de volgende dag werpen twee van deze schepen op de rede het anker uit; het zijn de *Walvis* en *'t Hoff van Zeelant;* aan boord van dit laatste schip bevindt zich de vice-admiraal Junius. 6 Maart volgen de andere drie schepen: de *Parel*, de *Malacca* en de *Princes Royael;* aan boord van de *Parel* bevindt zich de Raad van Indië, admiraal Gerard Demmer. Er heerst vreugde in de kolonie aan de Tafelbaai; rijst, vlees, brood wordt er in overvloed aan wal gebracht, in ruil voor het weinige vee dat gemist kan worden en veel groente. Nu weet Van Riebeeck ook royaal te zijn; „de luyden minnelijck getracteert", schrijft hij op 20 April, „met somtijds een buyck vol rijs, gort of erten, ende wijn of aracq"; hij voegt er aan toe: „een weynichien royaelheydt in desen sal, soo bemercken, groote aenlockinge causeren."

VAN VLOOT TOT VLOOT II

De 6e Maart laat de Parel, het schip waarop admiraal Gerard Demmer zich bevindt, zijn anker vallen in de Tafelbaai; reeds de daaropvolgende dag begeeft zich deze admiraal aan wal om „de fortificatie te bespeculeren"; nog een dag later wordt er een „brede ráad" bijeengeroepen die, onder zijn voorzitterschap, een beslissing neemt omtrent verschillende belangrijke zaken. Dit alles wijst erop dat de komst van een vloot, hetzij uit het moederland, hetzij uit Oost-Indië, voor de jonge kolonie meer betekende dan enkel de aanvoer van levensmiddelen en andere onmisbare goederen. Op deze vloot bevonden zich een of meer personen die in rang boven Van Riebeeck stonden en hun gezag bleef niet tot de schepen beperkt; zij mochten dit ook laten gelden in de kolonie en over haar bevelhebber. Het lijkt dan wel of Van Riebeeck tijdelijk terzijde wordt geschoven; nu is hij het niet meer die de bevelen geeft, maar de admiraal of vice-admiraal die slechts voor enkele dagen aan de Kaap vertoeft. Wij mogen hier geen aanwijzing in zien dat Van Riebeeck in mindere mate het vertrouwen van zijn meesters genoot; zo was in het algemeen de practijk der Compagnie. Ook het omgekeerde kwam voor; als er een schip de Kaap aandoet en Van Riebeeck bemerkt, uit papieren die hem worden overhandigd, dat er onder de bemanning een oproerige geest heerst, dan begeeft hij zich, vergezeld van zijn voornaamste helpers, aan boord

om een onderzoek in te stellen; tenslotte blijkt dat de ziekentrooster en de onderkoopman de grootste onruststokers zijn. De ziekentrooster heeft de stoutmoedigheid, het gezag, hier door Van Riebeeck uitgeoefend, in twijfel te trekken; hij zegt dat hij zich „op Batavia met wijser wil beraden", maar de onderkoopman beseft terecht dat dit hem weinig baten zal; hij valt „t' eenemael op sijn pladt" en verzoekt „vrij oitmoedich met schultkenninghe corte expeditie."

Zolang er zich aan de Kaap een hogere autoriteit bevindt, heeft Van Riebeeck, die anders bevelen mag, slechts te gehoorzamen; Van Riebeeck zal dit zeker niet aangenaam hebben gevonden en toch zal hij zich steeds over de komst van een vloot, onder aanvoering van een gezaghebbend persoon, hebben verblijd. We moeten niet vergeten dat hij een eenzame post had betrokken; slechts ondergeschikten had hij om zich. Hier was dan eindelijk weer eens iemand, laat het dan een meerdere zijn, met wien hij kon overleggen, met wien hij de moeilijkheden kon bespreken, die hem raad kon geven of bemoedigen. Hij mocht hem ook tonen wat hij in de korte tijd dat hij zich aan de Kaap bevond, reeds had tot stand gebracht.

Er was steeds een nauw contact tussen de Kaapkolonie en haar bewindhebbers; Van Riebeeck zond geregeld uitvoerige rapporten aan de Raad van Indië te Batavia, de Heren Zeventien te Amsterdam. Toch gaven deze rapporten, hoe uitvoerig ook, slechts een onvolledig beeld. Als de bewindhebbers hun kolonie eens met eigen ogen hadden kunnen zien, inplaats van te moeten afgaan op de brieven, facturen en kaarten

die Van Riebeeck hun deed toekomen! Nu gebeurde het meermalen dat zij maatregelen voorschreven die niet of slechts ten dele aansloten bij de werkelijke toestand.
Van hoe groot belang kon het onder zulke omstandigheden niet wezen dat een persoon uit de onmiddellijke omgeving van deze bewindhebbers, in de rang van admiraal of vice-admiraal, als gecommitteerde of uitsluitend in zijn hoedanigheid van lid van den Raad van Indië de Kaap bezocht. Het gebeurde wel eens dat Van Riebeeck den kapitein van een schip dat op doorreis de Kaap aandeed, meenam op een inspectietocht, met het vooropgezette doel dat hij, in Batavia of Amsterdam gekomen, den bewindhebbers een geestdriftig mondeling verslag zou uitbrengen van wat er aan de Kaap reeds was bereikt. Maar als een eenvoudige schipper deze dienst al kon vervullen, hoeveel te beter kon dit dan geschieden door een hogere autoriteit die gemakkelijker toegang had tot deze bewindhebbers, die eerder geloof bij hen zou vinden, die met veel meer kans op succes de werkelijke belangen van de kolonie bij hen bepleiten kon. Wij kunnen ons, om al deze redenen, voorstellen dat Van Riebeeck zich moet hebben gespitst op ieder aanzienlijk bezoek; het zal bij hem de hoop hebben verlevendigd, het was de grond voor nieuwe en schonere verwachtingen. Zo werd de komst van iedere vloot, van de heenvloot, maar veel meer nog van de retourvloot, voor hem tot een korte onderbreking; het was in de geschiedenis van de jonge kolonie wat Oud en Nieuw is in een mensenleven, een korte pauze, eerder nog een einde onmiddellijk gevolgd door een nieuw begin.

Naarmate de kolonie zich verder ontwikkelt, komt er steeds meer nieuw werk bij. Er moet nu vooral veel hout gehaald worden in het bos, balken die als stormpalen om het fort dienst kunnen doen, balken voor het bouwen van een brandvrij magazijn binnen het fort. Het is een zwaar karwei en de Hollanders komen op de gedachte of misschien de Hottentotten hen hierbij niet zouden kunnen helpen; zij vullen dezen eerst de maag met eten en drinken en daarna laden zij hun een balk op de schouders. Vlug gaat het niet; ze zijn met hun zessen, en nog is het avond, voordat deze ene balk het fort heeft bereikt. De volgende dag is het helemaal uit; de Hottentotten geven door gebaren te kennen dat ze „door 't dragen van gister al te seer vermoeyt waren." Nu gebruiken de Hollanders een wagen met ossen bespannen en dat lukt beter; later, als de ossen hun ontstolen zijn, moeten zij zich behelpen met „twee Javaensche paerdekens." Maar het zijn niet enkel balken die gehaald moeten worden; er is ook veel hout nodig voor het vuur onder de ketel van den kok, voor het branden van kalk en het bakken van stenen. Want nog zijn alle woon- en pakhuizen van hout opgetrokken, maar bij het klimaat dat er heerst aan de Kaap, is dit verre van duurzaam; zo spoedig mogelijk moeten deze door stenen gebouwen worden vervangen, „om eeuwigh ende vast werck te mogen hebben."

Ondertussen wordt ook de robbenvangst beter geregeld. Herry bericht dat er zich in de Saldanhabaai een vreemd schip bevindt, en het galjoot *De Roode Vos* wordt op onderzoek uitgezonden. Het schip blijkt een Franse robbenvanger te zijn; een gedeelte van de bemanning

wil graag in de dienst van de Compagnie overgaan; thans krijgen zij anders niet te eten dan robbenspek en penguinvlees. Van Riebeeck overlegt met zijn raad; daarna ontvangt de schipper van de *Roode Vos* de opdracht zoveel mogelijk van deze Franse matrozen voor de Compagnie te werven; niet alleen dat de Hollanders van hen de geheimen van de robbenvangst kunnen leren, maar misschien blijven er zodoende op het Franse schip ook te weinig manschappen over om de reis te kunnen voortzetten; de kapitein is dan wel verplicht zijn schip voor een appel en een ei aan de Hollanders te verkopen. Dit laatste blijkt ijdele hoop te wezen; de Franse kapitein vermoedt op welke wijze er tegen hem wordt samengespannen en hij past wel op „dat hy noyt boot om water of andersints liet varen, of hadder altijt enige van sijn vertrouste met snaphanen in ende bij, om hun 't weghlopen te beletten." Zodoende komt het galjoot terug met slechts vier van deze Fransen. De Commandeur laat hen bij zich komen en heeft een lang gesprek met hen. Uit dit gesprek leren wij opnieuw Van Riebeeck kennen in een zijner uitnemendste hoedanigheden; hij vraagt hun honderd uit, en het is geen nieuwsgierigheid die hem drijft; hij vermoedt hier nieuwe kansen, en nu rust hij niet voordat hij deze zo goed mogelijk heeft gepeild. Hoe behandelen de Fransen hun robbenvellen? Waar brengen zij ze aan de markt? Welke prijs kunnen zij ervoor behalen? Waar komt het Franse schip vandaan en met welke bestemming is het uitgevaren? Dan vertelt een dezer Fransen een avontuurlijk verhaal; kardinaal Mazarin en nog enkele anderen vermoedden dat er op Madagascar goudmijnen waren, zij zonden een schip

uit om dit te onderzoeken; de kapitein van het schip slaagde erin een bewoner van het eiland te vinden, die hun de mijnen wijzen wilde. Maar voordat deze hiertoe kon overgaan, werd hij „subtylijcke" bij den koning ontboden en sedert had men niets meer van hem vernomen. De Fransen, die zich zodoende „van de goutmijnen gefrusteert" zagen, zochten daarop naar andere middelen om winst te behalen; zij bezetten een vast punt aan de kust en kochten daar de robbenvellen op die er door particulieren werden aangevoerd.

Van Riebeeck vraagt verder. Dus goud wordt er op Madagascar niet verhandeld? Vroeger wel stofgoud? Zijn er nog andere edele metalen? Zilver? En indigo? Waar wordt dit voor gebruikt? Voor het verven van kledingstukken? Waarin handelen de Fransen verder op Madagascar? In vee, ebbenhout, rijst en slaven? Wat geven ze ervoor in ruil? Hoofdzakelijk kralen en koperdraad? Op welke wijze krijgen deze Fransen het voedsel dat zij voor hun onderhoud nodig hebben? Ontvangen ze uit hun eigen land slechts weinig levensmiddelen? Zouden zij dan geneigd zijn van de Hollanders, aan de Kaap gevestigd, bepaalde waren, als kaas, olie en wijn, te kopen?

Allerlei perspectieven ziet Van Riebeeck nu, en zo is het niet slechts tijdens het gesprek met deze Fransen. De schapen gedijen slecht in de onmiddellijke nabijheid van het fort; blijkbaar zijn ze niet bestand tegen het al te natte klimaat; ook worden er telkens door de wilde dieren geroofd. Daarom heeft Van Riebeeck zes van deze dieren naar het Robbeneiland laten brengen en hier gaat het beter. Het galjoot voert het levend bewijs aan, een schaap, „soo groot als een

clouck jaerich calff", alleen de staart weegt 30 pond, het gehele dier 170 pond. Van Riebeeck is er weg van; reeds heeft hij besloten dat alle schapen naar dit eiland zullen worden overgebracht; zijn assistent Frederick Verburgh moet het nader regelen. Hij moet hout en riet meenemen om een hut te bouwen voor de manschappen die deze schapen bewaken zullen; zeven of acht man is daartoe, mits zij voorzien zijn van een paar kleine kanonnen, ruim voldoende. Er moet ook een put worden gegraven; de manschappen die op het eiland zijn gestationneerd, kunnen verder de landbouw uitoefenen of ze kunnen robben vangen; reeds wordt er een stuk land afgepaald, en wordt er een kleine ketel opgesteld om traan te koken. En nu gaat Van Riebeeck de voordelen opsommen van deze nieuwe onderneming. In geval van nood kan men uit de put ook schepen van drinkwater voorzien. De noodzakelijkste onkosten kunnen uit de robbenvangst worden bestreden; „soo der alle daghen maer 10 stucx gevangen worden, can de gagie ende cost van 't daer leggende volcq noch altoos wel 6 dubbelt uytgewonnen worden, al waer 't dat yder vel maer een gulden waerdich was." Binnen een paar jaar zullen er zoveel schapen zijn dat alle schepen die de Kaap aandoen, uit voorraad van vlees kunnen worden voorzien.

Nog een andere ontdekking wekt schone verwachtingen. Enkele manschappen hebben brokken steen meegebracht, waarin het glimt en glinstert; wie weet welk edel metaal deze steen bevat! Onmiddellijk wordt er een „silversmith" aan het werk gezet, en nog heeft hij zijn onderzoek niet beëindigd (maar reeds kwam hij tot

„een beter specie als thin") wanneer Van Riebeeck persoonlijk zich naar het gebergte begeeft om de verschillende steensoorten te bezien; hij neemt houweel en koevoet mee, en keert terug met „diverse sorteringen"; ook deze wil hij onderzoeken om „te proberen watter in steeckt". Een week later bericht hij dat het gelukt is uit een steen „omtrent een kindts hoofd groot" zilver af te scheiden; weliswaar is de hoeveelheid niet zo groot (de waarde bedraagt niet meer dan tien stuiver), maar het betrof hier ook slechts een stuk steen dat van de grond werd opgeraapt; als men maar eens gaat graven, zal men ongetwijfeld rijker soorten vinden. Daarom draagt Van Riebeeck er zorg voor dat er smeltkroezen komen, en een voorraad houtskool; ook zendt hij opnieuw enkele mannen naar het gebergte, nu om op een geschikte plek een gat te maken, breed en diep, ten einde te onderzoeken „hoe 't onder d' aerde met 't minerael gestelt is". Twee dagen later heeft hij niet één, maar wel drie zilversmeden aan het werk; zij hebben nu weer een nieuwe grondstof onder handen, harde rode aarde, „schijnende als vol vijlsel van gout off silver te wesen." Van Riebeeck spreekt de wens uit: „De Here geve dat wij yts mogen vinden tot soulaes van Compies hier dragende oncosten." Maar het loopt op niets uit; reeds de volgende dag moet hij schrijven: „'t Nieuwgevonden minerael door de silversmiths int vuyr gehadt ende haer best gedaen hebbende is niets in gevonden geworden"; we proeven de teleurstelling in deze zin. Wel wil hij het nu nog eens met de eerst gevonden brokken steen proberen, maar reeds vreest hij dat ook deze „preuve" geen blijvend succes zal opleveren.

De grootste teleurstelling ondervindt Van Riebeeck op een Zondag in October. Na de kerkdienst ontvangt hij bericht dat Herry plotseling is weggetrokken, vergezeld van vrouwen en kinderen. Van Riebeeck vindt dit vreemd; vóór de dienst was de tolk nog in het fort en sprak nergens over. Maar hij maakt zich niet ongerust; misschien, zo denkt hij, is Herry andere stammen, Saldaniërs, tegemoet gegaan. Dan, terwijl hij aan tafel zit, bereikt hem ontstellend nieuws; de veehoeder Hendrick Wildus was naar den kok gegaan om zijn eten te halen; het vee had hij achtergelaten in de hoede van een jongen. De Hottentotten hadden slechts gewacht op deze gunstige gelegenheid; den jongen hadden zij vermoord en al het vee weggedreven in de richting van de Leeuwenberg. Van Riebeeck stuurt onmiddellijk soldaten uit; een sergeant met vier of vijf man te paard moet de Leeuwenberg omrijden, twee korporaals met vijftien of zestien man te voet trekken door de kloof tussen Leeuwenberg en Tafelberg. Maar de achtervolging is moeilijk; de sergeant vindt veel „clippen en rudsen" op zijn weg die hem beletten de tocht verder voort te zetten; hij keert terug met slechts het bericht dat de inlanders vluchten in de richting van de Houtbaai, Van Riebeeck zendt nu nog vier mannen naar deze baai, in de hoop dat zij Herry de pas kunnen afsnijden. Maar de dagen zijn nog kort; al te spoedig valt de nacht, en het is een nacht met veel regen en wind; wel wordt de achtervolging ook de volgende dag nog voortgezet, doch het blijkt steeds duidelijker een hopeloze onderneming te zijn; tenslotte dwingt gebrek aan voedsel de kolonisten, hun pogingen om Herry nog te achterhalen, op te geven. „Heel

afgeslooft" komen ze terug bij het fort. „In somma", moet Van Riebeeck wel vaststellen, „wij sijn dat brockien vrij clackeloos quyt geraect", en dan vlamt ineens de verontwaardiging op, „en dat door de strantlopers, Watermans genaempt, die van de tijt onses aencompste altijt onder ons geschuylt, gewoont ende soo extraordinaris veele vruntschappen genoten hebben, ende doorgaens den buyck gevult ende al de vellen van de beesten gegeven sijn tot haer cledinge etc., ende insonderheyt sijn wij te machtig bedrogen in onsen aengenomen tolcq Herry, die altijt als 't opperste over dit bij ons woonende volckien hadden gehanthaeft ende van onse tafel als een groot vrunt in huys gespijst ende met Hollantse clederen gecleet, behalven dat hem telckens van yder aencoment schip met sacken broot, rijs, wijn etc., hebben laten versien, quansuys voor sijn tolcqs diensten."

Het is zo begrijpelijk dat Van Riebeeck heftig verontwaardigd is; weliswaar werden hem niet meer dan 42 runderen ontstolen, maar deze 42 runderen zijn dan ook alles wat hij bezit, en hoeveel moeite heeft hij zich niet moeten getroosten voordat hij ze zijn eigendom noemen kon. Welk een listen heeft hij er niet voor te baat moeten nemen, welk een geduld heeft hij niet betoond. Dat alles is opeens tevergeefs gebleken. Hij is weer even ver als toen hij begon. Hij is minder ver, want de Hottentotten begrijpen heel goed dat zij het met deze diefstal bij de Hollanders geheel verkorven hebben; voorlopig zullen zij alle aanraking met de bewoners van het fort vermijden. En ook de stammen die aan de roof volkomen onschuldig zijn, zullen minder nog dan anders genegen zijn betrekkin-

ken aan te knopen uit vrees dat de wraak der Hollanders ook hen zal treffen.
Is Van Riebeeck verontwaardigd, zijn ondergeschikten zijn het nog meer. Het zijn over het algemeen mannen uit het gewone volk, snel gereed met hun mond, nog sneller met de vuist. En de roof die gepleegd werd, trof hen anders nog, op een meer elementaire wijze; zij zagen in de kudde die er weidde dicht bij het fort, een reserve, tegen de tijd dat er weer eens voedselschaarste wezen zou; deze reserve is thans op eenmaal verdwenen, het leven is weer minder zeker geworden.
Opnieuw zien we hier Van Riebeeck als een mens van groot formaat; hij weet, ter wille van de goede zaak, zichzelf en zijn eigen verontwaardiging te bedwingen, en omdat hij zichzelf bedwingen kan, gelukt het hem ook zijn ondergeschikten in toom te houden. Nog diezelfde dag laat hij een plakkaat aanslaan, waarin een ieder „wel expresselijck" wordt verboden „imant van dese inwoonders eenigh 't minste quaet ter werelt daeromme aen te doen"; hij roept aller medewerking in „omme emmers te doen blijcken, dat wij niet alleen genegen sijn hun niet als alle vruntschap te bewijsen, maer oock 't quaet aen ons gedaen te vergeten ende vergeven, nochte noyt meer aen te dencken"; het zijn woorden ontleend aan de sfeer der Christelijke liefde, maar vergissen we ons hier niet; deze houding is enkel politiek; Van Riebeeck beveelt het zo „ten eynde de Saldanhars te min vrese, maer te meer genegentheyt mochten behouden voortaen met ons om te gaen ende met haer vee weder bij ons te comen", en onderwijl leeft op de achtergrond reeds weer de gedachte dat eenmaal toch

zeker het ogenblik moet aanbreken waarop zij zich „gerechtelijck revengieren" zullen, „ende betalingh nemen voor de geledene schade, affront ende moorderije aen 't christenbloet."

Het komt er nu maar op aan de zo ruw verstoorde betrekkingen weer te herstellen, en wat vraagt dat niet opnieuw een overleg en een geduld! Het lijkt wel of Van Riebeeck enig geluk mag hebben; een paar weken na de diefstal komen de mannen die hout moeten halen, uit het bos terug, en zij brengen mee — een ouden Hottentot! Misschien dat die de rol van bemiddelaar kan vervullen; in ieder geval kunnen de Hollanders aan hem tonen hoe zij nog steeds vriendschap willen. Van Riebeeck beveelt dat men hem „lieber ende los" moet laten; hij doet hem „lustich de buyck vullen met broot", en de Hottentot, die eerst dodelijk verschrikt was, gaat zich allengs meer op zijn gemak gevoelen; „sijn alteratie overgaende", laat hij zich zelfs overreden in het fort te overnachten. De volgende morgen vertrekt hij weer, en nu is het wachten op andere Hottentotten van zijn stam die, aangemoedigd door de goede ontvangst welke dezen enen man te beurt viel, zich opnieuw tot in de onmiddellijke nabijheid van de Hollandse kolonie wagen. Maar de dagen verlopen, en de Saldaniërs blijven weg. Dan — het is reeds December geworden — besluit Van Riebeeck hen persoonlijk in hun eigen nederzetting te gaan opzoeken. Hij trekt er heen, van een twintigtal zijner manschappen vergezeld; op anderhalve mijl afstand van het fort stuit hij op de eerste inlanders. Nu laat hij de soldaten achter; met slechts enkele anderen gaat hij de Hottentotten tegemoet. Het zijn er nog te veel; de tamboer moet alleen,

schijnbaar ongewapend, maar met een pistool onder zijn kleren verborgen, vooruitgaan om de Hottentotten te vertellen dat de „kapitein" hen spreken wil; hij komt slechts met vriendschappelijke bedoelingen. Hierop wachten ze hem af, deze Hottentotten; het zijn er misschien twaalf of dertien, en zij sidderen van vrees; telkens lopen er een paar weg om even later, over al hun leden bevend, toch terug te keren. Maar ondertussen is Van Riebeeck naderbij gekomen, en wanneer zij zien dat hij inderdaad vriendelijk groet, vatten de Saldandiërs toch moed; ze steken het Hollandse opperhoofd de hand toe, omhelzen hem zelfs, „tot meerder teecken van genegen vruntschap." Van Riebeeck laat nu de zakken openen die hij heeft meegebracht; daar zit brood in en tabak en arak; hij deelt rond; het lijkt wel of de verhouding nog nooit zo hartelijk is geweest. Maar nu moet Van Riebeeck aan het eigenlijke doel denken van zijn bezoek; deze Hottentotten moeten er weer aan gewend raken dat zij hun vee ten verkoop komen aanbieden; na lang en mooi praten weet de Commandeur het zo ver te krijgen dat zij hem met één koe naar het fort volgen. Het gaat nog met veel aarzeling gepaard; wel vijftig keer blijven ze staan en zeggen: de „kapitein" moet hun het koper maar brengen waar ze nu zijn, in plaats dat zij het aan het fort halen. Maar tenslotte gelukt het Van Riebeeck toch hen mee te krijgen tot bij, tot in de Hollandse versterking; wel moeten de kolonisten daar zonderlinge middelen toe aanwenden, „nemende haer bij de handt ende alsoo al dansende, springende ende singende, met hun binnen comende, daer deselve lustich lieten opvullen met tabacq, aracq ende eeten, nevens

veelderley apenspel, dat tot meerder genoegen met haer aenrichtende, invougen", zo schrijft Van Riebeeck zelf in zijn Dagverhaal, „invougen een formele vernieuwinghe van alliantie met deselve getroffen wierdt."

We zouden nu denken dat Van Riebeeck met deze ene poging erin geslaagd is de oude, vriendschappelijke betrekkingen te herstellen, maar de Hottentotten blijven schrikachtig; de „alliantie" is wel vernieuwd, maar moet telkens „noch vaster" worden gemaakt, het beste bewijs dat de vriendschap zeer wankel blijft. In dezelfde maand April moet Van Riebeeck er nog eens weer zelf op uittrekken om onderhandelingen aan te knopen; hij ontmoet dan „30 fiuxe karels, haer vellen ende mantels aff ende heel naect, sonder de minste belemmeringh van de werelt, versien sijnde met lustige hasegayen; pijl en booghen", en al weer is er veel vertoon van hartelijkheid; de Hollanders steken deze inlanders de hand toe, waarop van hun kant „datelijck eenige bekende met de handt cussende aen de mondt toe quamen ende ons mede de handt toe staecken, mitsgaders malcander soodanich omhelsden als de grooste vrunden van de werelt." Maar veel levert het niet op; als de volgende dag Verburgh, door de goede ontvangst die Van Riebeeck te beurt viel, aangemoedigd, vee gaat kopen, ontvangt hij „een wackeren clonck aen 't hooft"; hoe gemakkelijk had dit niet weer tot een „rupture" in de „alliantie" kunnen leiden! Nog enkele dagen later proberen de Hottentotten voor de tweede maal de weinige runderen weg te voeren die de kolonie thans opnieuw bezit.

Wanneer Van Riebeeck verhaalt hoe de inlanders hem om de hals vielen, voegt hij er enigs-

zins spijtig aan toe: „sulcx dat wij al weder een cleet bedierven vermits hare smericheyt van den traen ende vuylicheyt, daer se haer, namentlijck de grootste, soo mede besmeert hadden, dat se glommen in de son als spiegels, 't veth bij 't hooft ende langs 't gansche lichaem heen druypende." Wat steekt er achter de wrevel waarmee deze overigens toch wel komische byzonderheid wordt meegedeeld? Enkel ongeduld om de zoveelste schijnvertoning die hij hier opvoert, met waarschijnlijk even weinig succes als zovele malen vroeger reeds? Of voelt Van Riebeeck zich hier soms ook aangerand in de oud-Hollandse deugden van zindelijkheid en netheid, in het oud-Hollandse geloof aan een voorname statigheid?
Van Riebeeck heeft zich in ieder geval wel de uiterste moeite getroost om met de Hottentotten tot een betere verstandhouding te geraken en zo de handel in vee opnieuw tot bloei te brengen, maar dit was ook dringend nodig. We zijn nu weer in de maand waarin de retourvloot verwacht kan worden, en met nog meer verlangen dan het vorige jaar reeds moeten de kolonisten naar de komst van deze vloot hebben uitgezien. Het verlies van het vee had de voedselpositie ongunstiger gemaakt; er is ook nu weer schaarste aan allerlei levensmiddelen. De 6e April, juist twee jaar nadat Van Riebeeck landde aan de Tafelbaai, heet het dat de rijst, de gort en de bonen helemaal op zijn; er is nog brood voor twee maanden; met het vlees en het spek zal de bezetting op zijn langst nog zeven maanden toe kunnen. Nog blijft het mogelijk drie maaltijden per dag te geven, maar alleen wanneer het gewone menu wordt aangevuld met penguins en ander gevogelte. Ruim een week later moet Van

Riebeeck noteren dat het aantal maaltijden noodgedwongen tot twee is teruggebracht; des morgens eet men „cool, warmoes, met weynich speck, om wat smaecks te hebben daerin gecookt"; 's avonds krijgt elk een halve penguin. Onder deze omstandigheden is het niet vreemd, wanneer er weer gevallen gemeld worden van ontevredenheid. De dag nadat het aantal maaltijden verminderd werd, moet Van Riebeeck twee zijner manschappen in de ijzers sluiten omdat zij oproerige taal hebben gebruikt. De matroos Gerrit Fagels zou tot de officieren gezegd hebben: „Gy cunt ons wel commanderen te arbeyden, maer sout maecken dat wij wat meer inden mont cregen." En de soldaat Evert Barentsz zou tot staking of opstand hebben aangezet met de woorden: „Laet ons maer met alle man plat neder leggen ofte 2 a 3 den neck breecken, soo sullen se ons niet meer bruyen."

Zo is de toestand, wanneer het galjoot *De Tulp* verpletterend nieuws komt brengen. De retourvloot is, hoewel ze goederen voor de kolonie aan boord had, aan de Kaap voorbij gezeild. Nog houdt Van Riebeeck het hoofd koel. *De Tulp* wordt naar Sint Helena gezonden; misschien kan het galjoot daar de schepen die op weg zijn naar het moederland, nog treffen, en uit deze schepen de proviand, voor de Kaap bestemd, overnemen; Verburgh, Van Riebeek's bekwaamste hulp, gaat mee om de belangen van de kolonie bij den commandant van deze vloot te bepleiten. Ondertussen legert zich dicht bij het fort een troep Hottentotten, rijk van vee voorzien. Het garnizoen, dat honger lijdt, wil hen overvallen, hun voor één keer het vee afnemen. Van Riebeeck spreekt zijn manschappen toe; hij

wijst erop hoe de reis van de Kaap naar Sint Helena zo ver niet is; in korte tijd kan *De Tulp* terugkeren en dan zal er weer ruimschoots voedsel zijn. De ontberingen waaraan wij thans zijn blootgesteld, zo zegt hij, mogen ons er niet toe verleiden af te wijken van de gedragslijn die wij tot nu toe tegenover deze inlanders steeds gevolgd hebben. En hij vindt gehoor. Deze manschappen moeten toch wel een groot vertrouwen hebben gehad in hun Commandeur; zij laten zich overreden nog enige tijd geduld te hebben. Diezelfde dag brengt een boot een vat met ingezouten vogels, twee dagen later komt het galjoot *De Roode Vos* uit de Saldanhabaai terug met nog twintig van zulke vaten.
Het geeft enige verlichting, maar toch blijft de positie waarin thans de kolonie verkeert, zeer onzeker. Van Riebeeck begrijpt dat hij niet slechts vertrouwen mag op de ene kans dat *De Tulp* goederen uit de retourvloot meebrengt; hij besluit *De Roode Vos* naar Madagascar te zenden om daar de nodige levensmiddelen te kopen. Maar wat moet hij voor deze levensmiddelen in ruil geven? De jonge kolonie brengt nog geen producten voort die als handelsobject dienen kunnen. Andere handelswaren, uit het moederland of de koloniën aangevoerd, zijn sinds lange tijd niet meer aanwezig; zelfs de hoeveelheid koperdraad is uitgeput. Van Riebeeck laat navraag doen wie onder de bewoners het „lijwaet" nog ongebruikt heeft liggen, dat de Compagnie het vorige jaar op rekening heeft verstrekt. Hij vraagt de nog onbewerkte stukken weer terug; het is tenminste iets. Verder krijgt de schipper van *De Roode Vos* de opdracht eerst Mauritius aan te doen; misschien zijn daar nog goederen

die voor de aankoop van levensmiddelen kunnen dienen. *De Roode Vos* vertrekt, en nu blijft er voor de bezetting niets anders over dan te wachten, en de gewone werkzaamheden te verrichten, voor zover althans de verzwakte lichamen daartoe nog in staat blijken. Het wordt geleidelijk nog moeilijker; ook de groente in de tuin raakt op; de kok moet in de warmoes zoveel mogelijk zuring verwerken, die gelukkig overal in het wild te vinden is. De stemming onder de manschappen is zeer neerslachtig; weer moet een van hen, die om zijn geleerde aspiraties de bijnaam van den Doctor draagt, gestraft worden, omdat hij dreigende taal gesproken heeft; hij zou twee messen gedragen hebben „op den bandt van sijn broucq", en toen een van zijn kameraden hem vroeg: „Wel Doctor, wat beduyt dit, dat ghij 2 messen draeght?", zou hij geantwoord hebben: „Die passen op den Heer", daarmee op Van Riebeeck doelende. Deze Doctor wordt aan een gerechtelijk onderzoek onderworpen dat ons, wanneer wij het in het Dagverhaal nalezen, streng, om niet te zeggen onbarmhartig lijkt; ook ontvangt hij een byzonder zware straf; hij wordt eerst gekielhaald, moet daarna zes maanden lang als kettingganger werken, en verbeurt bovendien nog drie maanden soldij. Maar onder de omstandigheden waarin de kolonie zich bevond, kunnen we dit optreden billijken; alleen een straffe tucht kon hier erger voorkomen.

Het duurt tot 11 Juni; dan keert „Gode loff" *De Tulp* van Sint Helena terug, met enig proviand, door de retourvloot afgestaan; de ergste nood is hiermee voorbij. Voor een langere periode is het echter geheel onvoldoende. De 21e Juni bericht Van Riebeeck dat het laatste rantsoen brood

werd uitgereikt; wel heeft hij nog 2½ last rijst achter de hand, maar hij vreest toch dat, als er geen verder ontzet komt, „voor ons alhier een sobere tijt staet te worden." Herhaaldelijk horen we weer van diefstallen; er wordt een partij rogge ontvreemd, en rijst en gort, die voor de kippen was bestemd; Jan Pietersz. Soenwater rooft uit de kerkzaal een kist die aan een der andere manschappen behoort; een andere oude bekende, Willem Huytjes, forceert de kruitkelder van de redoute Duynhoop en steelt acht mengelen brandewijn. Dan, eindelijk, de 17e Juli volgt de uitredding waarnaar zo lang is uitgezien. Uit Batavia arriveert het jacht *De Haes*, met rijst, arak en andere levensmiddelen. Van Riebeeck schrijft in zijn Dagverhaal: „De Heere sij gedanckt over 't secours daerbij becomen." Het schip kan, daar er geen wind is, de baai niet binnenkomen. Er worden sloepen bemand met leden van het garnizoen; in triomf slepen zij het jacht naar een veilige ligplaats. Vijf dagen later gaan allen op naar de kerkzaal; deze dag is door den Gouverneur-Generaal en de Raad van Indië als biddag aangewezen. Voor de kolonie aan de Kaap is het meer een dank- dan een biddag; „beneffens 't welcke", schrijft Van Riebeeck, „wij oock Godt de Heere hebben gedanckt voor sijne bijsondere genaeden aen ons bewesen met het ontset van provisie etc. per 't jacht de Haes van India, boven vermoeden ende verwachtinge in onsen hooghen, bij den hongersnoot, becomen; voor alle welcke groote genade ende andere mildadigheydt, aen ons van tijt tot tijt betoont, alsoock voornamentlijck in 't succes onser saecken alhier, denselven drieëenige Godt sij hoogh gelooft van Eeuwichheydt tot in alle Eeuwichheydt."

VAN VLOOT TOT VLOOT III

In Juni klaagt Van Riebeeck nog dat er voor de Kaapkolonie een sobere tijd zal aanbreken; begin October constateert hij vergenoegd dat „alles na alle apparentie soo meer verbetert", zodat „hier een goet leven voor den gemeene volcke te worden staet."
Zijn de ontberingen die verduurd werden, dan zo spoedig reeds vergeten? Wij kunnen deze wending ook op een andere wijze nog verklaren. Van Riebeeck beseft hoe hij met elke crisis die hij doorstaat, een stap verder doet op de weg naar een veiliger, naar een zeker bestaan. En het lijkt wel of nu, met deze laatste en misschien gevaarlijkste crisis, het ergste voorgoed doorleden is. Nog zullen tal van rampen de kolonie treffen; de nu volgende bladzijden in het Dagverhaal vermelden plaag op plaag. Soms zijn het de wilde dieren die het de bezetting lastig maken; zij roven zo veel vee, dat Van Riebeeck een premie uitlooft voor iedere leeuw, wolf of luipaard die wordt neergeschoten. Een andere maal is het weer de droogte die grote schade aanricht; Van Riebeeck bericht dat er „qualijck een goede cool oft moescruyt meer op d'ackers te vinden is." En in de maanden Juni tot en met Augustus 1656 wordt de kolonie geteisterd door een vreemde ziekte die tenslotte ook den chirurgijn en zijn helpers aantast; Van Riebeeck moet dan, „opdat de luyden niet souden leggen vergaen, selffs sijn oude cunst bij der handt vatten." Maar zelfs tijdens deze ziekteperiode, en bij al

het werk dat er te verrichten viel, en dat den Commandeur zeker veel zorg moet berokkend hebben, twijfelt Van Riebeeck er geen ogenblik aan of er zal weer een betere tijd aanbreken. Dat is het grote verschil tussen vroeger en nu; alle plagen, wilde dieren, droogte, ziekte, kunnen het bestaan van de kolonie niet meer in gevaar brengen; deze kolonie is thans „fray vast geseten."
Het wijs beleid van Van Riebeeck heeft tot deze verandering veel bijgedragen. Van Riebeeck heeft zeer terecht begrepen: als de Kaap De Goede Hoop ooit een gevestigde kolonie worden zal, moet zij niet langer afhankelijk zijn van wat er uit het moederland of uit Indië wordt aangevoerd; zij moet geheel in haar eigen onderhoud kunnen voorzien. Hoe komt hij echter aan graan, aan rijst? Men kan het zelf halen, van Mauritius, beter nog van Madagascar, maar dan moet men er andere waren voor in ruil geven; op de duur is dat misschien wel mogelijk, maar voorlopig zal men deze niet kunnen missen. Kan men dit graan, deze rijst dan niet zelf verbouwen? Met het graan heeft men het geprobeerd, meer dan eens, in de nabijheid van het fort. Maar valwinden kwamen en sloegen de halmen neer. Ook heeft men op het Robbeneiland, dat niet aan zo felle stormen is blootgesteld, land in orde laten brengen en met koren bezaaid. De zon was er zo heet, dat het graan verdroogde voordat het nog rijpen kon.
Van Riebeeck is reeds een paar jaar aan de Kaap voordat hij de oplossing vindt; hij maakt een verkenningstocht verder het land in, en dan ontdekt hij achter de Tafelberg valleien die „soo vet ende schoon van gront sijn, mitsgaders oock versien met sulcke lustige affstromende verse

rivieren, dat een lust om sien is." De felle winden waardoor de baai berucht is, schijnen tot hier niet door te dringen; het is alsof ze zichzelf stuk waaien tegen de Tafelberg. Van Riebeeck controleert het; op een Zondag dat het om het fort hevig stormt, trekt hij naar deze vallei, en constateert dat hier niet meer wind staat dan „een redelijck stijff gestadich sommerluchien." Als hij nu maar mensen genoeg had om dit land te bewerken, als hij maar paarden had en ploegen en allerlei soorten zaad. Toch, „een cleyne preuve" kan hij allicht nemen; hij kiest daartoe een gedeelte bij een „ronde doornbossien." Daar zaait hij tarwe en gerst; later poot hij er ook nog paardebonen, hij zaait er boekweit en tabak. De klaver staat in deze contreien kniehoog; tot nu toe zijn de paarden gevoed met gort en rijst, maar waarom, zo lang het koren nog niet volwassen is, niet van deze klaver gemaaid, waarom geen hooi geoogst? En reeds is de boekwijt rijp; zij heeft korrels als erwten zo groot. Het is opeens een leven en bewegen, een nijver werken op het land achter de Tafelberg, door middel van een wachthuisje slechts onvoldoende beschermd tegen aanvallen van Hottentotten en wilde dieren. Van Riebeeck heeft er zijn plezier in; als de *Parel* haar anker laat vallen in de Tafelbaai, moeten schipper en onderkoopman met hem mee om „de schone apparentie" van dit nieuw ontgonnen land in ogenschouw te nemen; een ander maal laadt Van Riebeeck alle Nederlandse vrouwen aan de Kaap op een wagen („om deselve oock eens wat vermaeck aen dese plaetse aen te doen") en rijdt met haar tot aan het ronde bosje, zodat zij „de wasdom van het coren, tabacq, Turxe ende andre bonen" kunnen be-

wonderen, „soo schoon ende treffelijck staende, off 't selffs in 't Vaderlandt was."
Maar nu de gevolgen van deze nieuwe, op zichzelf zo verblijdende ontwikkeling. Naarmate de kolonie meer in haar eigen onderhoud kan voorzien, wordt zij minder afhankelijk van de komst van schepen uit moederland en koloniën; heen- en retourvloot verliezen aan betekenis. Natuurlijk is dat geen verandering ineens; het proces voltrekt zich slechts geleidelijk. In 1657 heeft de retourvloot voor de Kaap nog goederen aan boord tot een waarde van niet minder dan ƒ 7000.
De heen- of retourvloot voorzag de Kaapkolonie van de haar ontbrekende levensmiddelen. Dit was echter niet haar enige verdienste. Vooraanstaande ambtenaren voerden het bevel over deze vloten, en zij waren tevens de personen die bemiddelend konden optreden tussen de Kaapkolonie en de Raad van Indië te Batavia, tussen deze zelfde kolonie en de Heren Zeventien te Amsterdam. Naarmate de eerste taak, de voedselvoorziening, minder belangrijk werd, trad als vanzelf deze mogelijkheid meer op de voorgrond. In April 1656 verschijnt aan de Kaap een heenvloot onder „d' E. Sterthenius"; Van Riebeeck brengt met hem een bezoek aan de Hottentotten die ook nu niet meer ten verkoop aanbieden dan „een cleyn sober ende apparent sieckelijck lam." In dezelfde maand loopt ook de retourvloot binnen onder commando van „d' E. heer Rijckloff van Goens"; doordat de wind ongunstig is, ziet deze zich genoodzaakt veertien dagen aan de Kaap te blijven. Hij onderneemt met Van Riebeeck inspectietochten; bij een van deze gelegenheden moet hij reeds het plan geopperd hebben, het schiereiland waarop de Tafelberg gelegen is,

door een kanaal van het vasteland te scheiden. November 1655 is er weer een heenvloot aan de Tafelbaai; Maart 1656 volgen een heenvloot en een retourvloot, de laatste onder bevel van „d E. Jaspar van den Boogaerde." De geschiedenis van al deze vloten kunnen we rustig overslaan; we gaan in één ruk voort tot Maart 1657, wanneer de heenvloot van Amsterdam op weg naar Batavia de Kaap aandoet; bevelhebber over deze vloot is dezelfde Van Goens die ook in 1655 reeds de kolonie had bezocht, maar nu komt hij met een byzondere opdracht; hij moet samen met Van Riebeeck nauwkeurig nagaan wat er aan de Kaap reeds is geschied en in de naaste toekomst nog geschieden moet; over dit alles moet hij aan de bewindhebbers in het moederland, tevens aan de regering te Batavia uitvoerig verslag uitbrengen.
In de kleine twee jaar die er liggen tussen de verademing, met de komst van het jacht *De Haes*, en het bezoek van Van Goens, heeft de kolonie weer belangrijke veranderingen ondergaan. Het oude werk bleef bestaan; we herinneren hier slechts even aan de zoutwinning, aan kalkbranderij en steenbakkerij, aan de robbenvangst. Daarnaast heeft Van Riebeeck echter nieuwe plannen. Hij zendt enkele manschappen naar de baai Fals; zij moeten elk een zak mosselschelpen meebrengen omdat hem verzekerd werd dat deze „cleyne parltjes" zouden bevatten; de pareltjes blijken zo zeldzaam en zo onaanzienlijk te zijn dat het de moeite niet loont er nog verder naar te zoeken. Andere manschappen vangen een ijzervarken en nemen dit dier mee naar huis; zij hebben horen vertellen dat het „den costelijcken steen Pedraporco" bij zich dragen zou. Van Rie-

beeck laat het varken opensnijden, maar de steen wordt, zoals men denken kan, niet gevonden.
Een veel reëler onderneming is het bouwen van een pier, zodat het niet langer nodig zal zijn dat de bemanning van de schepen, die proviand komt halen, tot aan de hals door het water waden moet. Wij herinneren ons hoe Van Riebeeck in zijn nadere consideratie op het rapport van Jansz. en Proot deze mogelijkheid reeds noemde; eerst na jaren gaat hij tot de uitvoering van dit plan over. Maar het is ook een geweldig werk. Er moeten zware balken gekapt in het bos; deze moeten naar de kust worden vervoerd. Dan moeten er zinkstukken worden vervaardigd; Van Riebeeck noemt zulk een zinkstuk een „cas"; „swavelstaerten" en „kespen anckers" (verbindingsdwarsstukken) geven er voldoende stevigheid aan. Er zijn minstens twaalf van zulke „cassen"; met behulp van takels worden zij, op enige afstand van elkaar, in zee neergelaten; dan worden van de ene cas op de andere de balken bevestigd. Als alleen zijn eigen manschappen helpen, komt Van Riebeeck hier nooit mee klaar; waarschijnlijk op aanraden van Van Goens zet hij ook de bemanning van de aan de Kaap vertoevende schepen aan het werk, en hij heeft gelijk; per slot van rekening hebben zij, in de naaste toekomst, het meeste profijt van deze onderneming.
Met nog een ander zeer nuttig werk maakt Van Riebeeck nu een begin. Hij laat de gehele kust van het Robbeneiland in kaart brengen; ook verricht hij peilingen in de Tafelbaai; zo ontdekt hij dat er een goede doorvaart is tussen de Leeuwenberg en de klip Walvis; hier kunnen de schepen, zo nodig, veilig ankeren tot dat zij, bij

gunstige wind, de Tafelbaai binnenzeilen.
Ook aan verkenningstochten ontbreekt het in deze twee jaren niet. Van Riebeeck trekt persoonlijk van de Tafelbaai naar baai Fals, ten einde te onderzoeken of het plan van een doorbraak tussen deze beide inhammen, indertijd door Van Goens geopperd, uitvoerbaar is; hij wil zich ook een denkbeeld vormen van de voordelen die zulk een doorbraak voor de nederzetting zou kunnen hebben. Het resultaat waartoe hij komt, is uitsluitend negatief. Weliswaar zou deze doorbraak voor een groot deel de loop van de Verse Rivier kunnen volgen, maar hoger op zouden dan toch verbindingsstukken moeten worden gegraven van het ene „lackje" of meertje naar het andere; tenslotte zou er een kanaal moeten komen van het laatste meer naar de baai Fals, en dit kanaal zou moeten lopen door duinen die hier anderhalf uur breed en als bergen zo hoog zijn. Wegens gebrek aan „schuyringh" zou dit kanaal, indien het al gegraven worden kon, binnen zeer korte tijd weer verzanden. En welk nut zou deze doorbraak kunnen hebben? Het doel dat Van Goens voor ogen stond, zou er niet mee zijn bereikt. De inlanders zouden zich door deze afscheiding, die op sommige plaatsen, namelijk daar waar ze kunstmatig moest worden aangebracht, niet te diep en te breed kon wezen, nooit laten tegenhouden; zij zouden er hun vee eenvoudig doorheen drijven. Het nieuwe eiland zou dus toch over de gehele lengte van de doorbraak door soldaten moeten worden bewaakt, maar dit zou voor de Compagnie te grote kosten meebrengen; het is waar dat zich op het eiland vrijlieden zouden kunnen vestigen, maar deze vrijlieden worden daar dan toch toegelaten opdat

zij de onkosten voor de Compagnie zouden helpen verlichten, niet om deze nog te verzwaren. Daarom wil Van Riebeeck er zich liever toe beperken slechts een gedeelte van het schiereiland, niet verder dan het land achter de Tafelberg, te beveiligen, door het bouwen van één redoute en enkele wachthuisjes.

Van Riebeeck heeft in deze jaren nog enkele expedities uitgerust. In Maart 1655 onderneemt een gezelschap van zeven man, allen „lieffhebbers" — wij zouden zeggen: vrijwilligers — een verkenningstocht; leider is Jan Wintervogel, „een lustige bosloper", die ook reeds in Brazilië „dat land tot aen de Z. zee deurwandelt heeft." Het eigenlijke doel is: onderzoeken of er dieper het land in mineralen te vinden zijn. Na drie weken is het gezelschap weer terug; het heeft één man verloren, „die van eenige bitter amandelen te veel gegeten heeft"; mineralen werden er niet gevonden; wel ontmoetten zij kleine groepjes Saldaniërs die zij uitnodigden met hun vee naar het fort te komen; ook troffen zij enkele Vismans, met wie zij vriendschap sloten. Tenslotte ontdekten zij nog een derde stam, „seecker natie van seer cleyne stature ende arm van leven, heel wilt, sonder eenige huysjes, vee ofte yts ter wereit, gecleet wesende met vellekens als deze Hottentoos ende mede bijna soo sprekende"; waarschijnlijk zullen het Bosjesmannen zijn geweest.

Enkele maanden later heeft Herry, nu weer in genade aangenomen, het plan met een troep het binnenland in te trekken, ten einde van de stammen die daar wonen, vee te kopen; hij stelt voor dat enige Hollanders hem op deze tocht zullen vergezellen. Slechts aarzelend geeft Van Rie-

beeck zijn toestemming; vrijwilligers zijn er ook nu genoeg, maar in hoeverre is Herry te vertrouwen? Zal hij onderweg deze Hollanders niet vermoorden, en zichzelf in het bezit stellen van het koper en de tabak, die zij meevoerden? Als Van Riebeeck hoort hoe aan de Hollanders een der eerste nachten reeds een deel van hun „victualie" werd ontstolen, zendt hij onmiddellijk versterking, maar de korporaal die het bevel heeft, Willem Muller, vindt dit onnodig; hij stuurt deze versterking weer even spoedig terug. Wel belooft hij dat hij met zijn manschappen zal omkeren, zodra de voorraad proviand die zij bij zich hebben, zal zijn uitgeput. Begin October zijn ze weer terug, deze Hollanders, zonder vee; het koper en de tabak, zelfs een der ossen, hebben zij in de hoede van Herry moeten achterlaten. Het journaal dat zij bijhielden, getuigt van veel doelloos omzwerven; ook verhaalt het enige vreemde avonturen; zo gebeurde het dat zij kwamen door een dal „daer al hun leden als lam wierden, mitsgaders haer hooffden duyseligh." Misschien dat „daer omtrent wel eenigh minerael mochte wesen", meent Van Riebeeck, doch dit is slechts een los vermoeden; onmiddellijk profijt levert ook deze tocht niet op.
Niet lang na *De Roode Vos* had Van Riebeeck ook *De Tulp* naar Madagascar gezonden; dit galjoot keert thans terug; het heeft niet slechts een flinke vracht rijst in, maar de leider van de tocht, Verburgh, had ervaringen die voor de toekomst de schoonste verwachtingen wekken. Hij wierp het anker uit in de baai van Antongil; de koning die over het gebied, om deze baai gelegen, regeerde, was ernstig ziek; men vreesde voor zijn leven. De barbier van het galjoot dien-

de hem een geneesmiddel toe dat „met Godts bestieringhe hem weder tot gesondtheydt bracht." De beloning bleef niet uit; het gezelschap werd „in eenige huysjes appart wel gelogeert ende getracteert", en de handel verliep vlot. Zelfs zou de koning gaarne gezien hebben dat enkele Hollanders zich blijvend in zijn rijk vestigden. Een prachtige gelegenheid dus om ook op Madagascar een loge te stichten, zegt Verburgh. Maar de Fransen dan, vraagt Van Riebeeck. De Fransen zijn in hoofdzaak handelaars in huiden of ze maken in het „Rode Meir" jacht op schepen, luidt het antwoord; als wij maar zorgen dat wij de rijsthandel in handen krijgen, moeten zij op de duur, door de honger gedwongen, het eiland verlaten. Het is een stoute gedachte die Verburgh hier uitspreekt, en Van Riebeeck vindt het zeker de moeite waard deze in zijn Dagverhaal vast te leggen: „ende als wij haer in den rijshandel soodanigh costen vercloecken, dat zij weynich voor haer bequamen, ende hare rode meyrs schepen dan oock wat weynich buyt opdeden, mochten metter tijt te hopen weesen dat sijlieden hare gansche residentie souden genootseckt sijn te verlaten, ende alsoo die natie van b' oosten desen Cabo quyt raeckte; sulcx wij vertrouwen d' E. Comp[ie] niet qualijck bevallen soude, als 't soo lucken woude." Maar Van Riebeeck doet nog meer; zodra de gelegenheid hiervoor gunstig is, zendt hij Verburgh opnieuw met *De Tulp* naar Madagascar. Deze tweede tocht is zeer onvoorspoedig. *De Tulp* wordt aan de kust van Madagascar door een orkaan overvallen en vergaat; de bemanning landt op het eilandje Santa Maria; er breekt onder hen een ziekte uit die in korte tijd de mees-

ten ten grave sleept; ook Verburgh, die, als verstekeling van Batavia naar de Kaap gekomen, zich daar tot een verdienstelijk ambtenaar had ontwikkeld, is een der slachtoffers. Twee jaar later brengt een Frans schip de weinige overlevenden naar de Kaap terug.

Nu de Kaapkolonie tot grotere bloei geraakt, lokt zij soms ook vreemde schepen tot zich. Als regel is Van Riebeeck op deze bezoeken weinig gesteld; de kolonie is gesticht door de Oost-Indische Compagnie ten gerieve van haar eigen zeelieden; de Hollanders hebben dus de oudste rechten, en de voordelen die de Kaap als verversingsstation te bieden heeft, zijn in de eerste plaats voor hen bestemd. Als nu ook vreemdelingen komen vragen om water, om groenten en vruchten, om hout en vee? Het liefst zou Van Riebeeck al deze verzoeken botweg hebben geweigerd, maar zo onvriendelijk mag hij toch ook niet wezen; hij moet althans de schijn ophouden van welwillendheid en behulpzaamheid, zonder evenwel de eigen belangen te schaden; dat vereist veel tact, en soms ook list. Vooral het bezoek van het eerste Engelse schip, na de vrede van 1654, is instructief. Dit schip heet *East India Merchant*; kapitein is Anthony Newport. Hij heeft een brief bij zich van de Heren Zeventien waarin te lezen staat dat alle vijandelijkheden tussen de Engelsen en de Nederlanders zijn gestaakt; Van Riebeeck kan dus wel niet veel anders doen dan hem en zijn officieren vriendelijk ontvangen. Hij slooft zich uit om „te bethoonen wat goet hart dat wij onbevijnst haer toe droegen", en de Engelsen van hun kant zijn niet minder voorkomend, maar achter al deze hoffelijkheid gaat wantrouwen schuil en haat. Reeds de tweede dag zijn de

„opperhoofden" van het schip bij den Commandeur op bezoek; de Engelsen zijn „seer liberael in 't presenteren van alles, dat in 't schip hadden", maar Van Riebeeck laat hun duidelijk merken „dat wij van alles overvloedigh hadden ende gansch niet mancqueerden." De kapitein van het schip zendt „een oxhooft goet Engelsch bier, een keldertje gedistileerde wateren met een goede Engelse kaes ende 6 geroockte tongen"; het zijn rijke geschenken, maar Van Riebeeck weet hem nog te overtroeven; hij antwoordt met „partye kool, croten, wortelen, salade etc.", en waarom is hij zo vrijgevig? Hij geeft er de voorkeur aan „haer niet schuldich te blijven, maer, mogelijck sijnde, d' obligatie aen hun cant te laten."

Het lijkt wel of de betrekkingen met de dag vriendschappelijker worden. Al spoedig zijn de „opperhoofden" opnieuw bij Van Riebeeck te gast, „die wij soodanigh tractement deden, dat des avondts al dansende, springende ende rollende, heel verheucht ende wel vernoecht na boot gingen." Kort daarna brengt Van Riebeeck, vergezeld van de voornaamste van zijn helpers, een tegenbezoek aan het schip, waarbij hem „bijsonder grote eere ende tractement werd aengedaan." Maar dit verhindert toch niet dat een paar dagen later deze zelfde Van Riebeeck zijn Engelse vrienden een partijtje ebbenhout uit Madagascar aansmeert, „vermits 't heel slecht ende gescheurt was"; hij zelf heeft er 20 gulden voor gegeven en hij verkoopt het voor 180 gulden; een gedeelte van de koopsom mag in bier worden voldaan. „In vougen," glundert hij „wij voor die lompen noch goede wijle een fraeyen dronck over taeffel sullen hebben."

Wij stellen ons Van Riebeeck voor, terwijl hij aan tafel zijn glas bier drinkt, en dan gunnen wij hem daarbij gaarne de prettige gedachte hoe hij den Engelsman toch te slim af is geweest. Maar wat moeten wij zeggen van zijn gezindheid ten opzichte van dat andere Engelse schip, *De Lieffde*, dat onder zijn bemanning veel „duytsen" (Nederlanders dus) telt die maar al te graag in dienst van de Compagnie zouden willen overgaan; Van Riebeeck durft het niet aan, want hij vermoedt dat zijn meesters, die immers ieder conflict met de Engelsen liefst vermijden, het nooit zouden goedkeuren, maar anders, welk een kans wordt hem hier geboden! De „duytsen" laten hun kapitein in de steek, en deze ziet zich, uit gebrek aan manschappen, genoodzaakt „'t selve met al de ladinge aen de Compagnie voor dollen (een spotprijsje) te coop aan te bieden." Wat van zijn houding tijdens het bezoek van de *Jan Anthonis* of *Jan Baptist*, een schip dat om groenten vraagt en Van Riebeeck heeft overvloed in zijn tuinen; hij heeft meer „als uyt den goeden can g' oirbort worden (dan hij gebruiken kan), maar tegenover de Engelsen laat hij het voorkomen alsof hij deze groente slechts kan leveren „tot al eenige vercortinge voor ons eigen schepen"? Wat van zijn handelwijze tegenover den kapitein van *d'Olijfftack*, die hem „een vat bier ende een kelderken gedistileert water" vereert, en aan wie hij daarop een halve koe, „dat vermits swacheyt gedoot was", ten geschenke geeft? Wat van zijn handelwijze tegenover den kapitein van *'t Egeltje*, dien hij verblijdt met een jongen os; hij neemt de schijn aan of hij het dier expres voor hem heeft laten slachten, maar in werkelijkheid was deze os ziek en moest hij wor-

den afgemaakt? Blijft Van Riebeeck met deze gedachten, met deze daden, nog binnen de grenzen die hem door het fatsoen, om van hoger niet te spreken, worden gesteld? Van Riebeeck tracht hier niets te verbergen; hij vertoont veeleer de neiging uit te weiden over zijn geslepenheid. Blijkbaar heeft hij er geen ogenblik aan gedacht dat deze praktijken een smet zouden kunnen werpen op zijn karakter. Maar is dit voor ons geen aanwijzing? Worden wij niet onbillijk wanneer we ons eigen gevoel voor wat mag en niet mag schuiven in plaats van datzelfde gevoel in vroeger tijd? En doen wij niet beter wanneer we een persoon als Van Riebeeck eenvoudig aanvaarden zoals hij zelf, zonder blikken of blozen, erkent te zijn?

Niet slechts Engelsen bezoeken in deze jaren de Tafelbaai; eenmaal werpen hier vier Franse schepen het anker uit. Het is een kleine vloot die voor Madagascar is bestemd; zij heeft tot taak dit eiland „te peubleren ende voor haer ter degen vast te maecken." Er zijn dus veel soldaten en matrozen, er is veel geschut aan boord. Tegenover deze Fransen neemt Van Riebeck eenzelfde behoedzaamheid in acht als tegenover de Engelsen; hij is zich bewust dat zij sterk genoeg zijn „Compagnies omslagh" geheel te „turberen" en daarom is hij geneigd zich inschikkelijk te tonen; één enkel dreigement van den admiraal is reeds voldoende om hem tot het leveren van vee bereid te maken. Ondertussen neemt hij voorzorgsmaatregelen; als de Fransen de Tafelbaai binnenzeilen, liggen de acht Hollandse schepen die zich daar bevinden, „in posture van deffentie"; twintig soldaten zijn van de vloot naar het fort gezonden om het garnizoen dat

daar ligt, te versterken; de tent die de Fransen voor hun zieken aan de wal opslaan, wordt scherp bewaakt. Het galjoot *Nachtglas* wordt de zee op gezonden om de retourschepen die nog verwacht worden, te waarschuwen dat zij gevechtsklaar moeten zijn, eer zij op de rede verschijnen. Geheel oprecht is voor ons gevoel ook nu Van Riebeeks houding niet. Over en weer worden veel „complimentos" gewisseld. Maar onderwijl waarschuwt de Commandeur de Hottentotten dat deze Fransen niet te vertrouwen zijn; zij zullen zeker trachten vee te roven; misschien zullen zij ook de inlanders gevangen willen nemen, om hen elders als slaven te verkoopen; „ende wes meer tot affkeer strecken mag."
De verhouding tot de Hottentotten ondergaat in deze jaren belangrijke wijziging. Aan de ene kant blijft Van Riebeeck uiterst welwillend tegenover hen, en dat is ook verstandige taktiek; deze Hottentotten moeten hem hun vee leveren; ook kan hij hun hulp heel goed gebruiken bij allerlei werkzaamheden, bij het transport van hout in de eerste plaats. Vandaar dat Herry, als hij bijna twee jaar nadat de Hollanders hun vee ontroofd werd, weer komt opdagen (en Van Riebeeck weet zeker dat hij bij deze diefstal betrokken was) toch weer vriendelijk ontvangen wordt. En ook de Caepmans, die samen met Herry deze diefstallen pleegden, zijn weer welkom, maar nu wordt het wel eens moeilijk; deze Caepmans, die eertijds „Herry's geallieerde" waren, schijnen thans zijn vijanden te zijn en zij beschuldigen elkaar over en weer; Herry wil dat de Hollanders de Caepmans zullen gevangen nemen en naar een der eilanden zullen overbrengen. Omgekeerd dringen de Caepmans

er op aan dat Herry met zijn hele familie onschadelijk wordt gemaakt; zij zeggen dat hij zich verrijkt heeft op kosten van de Compagnie; steunend op de bescherming die hij van deze zijde geniet, wil hij nu zijn macht ook over de andere stammen uitbreiden. Van Riebeeck laat vooralsnog beide partijen praten; hij is van oordeel dat het ogenblik voor een gewelddadig ingrijpen nog niet gekomen is.
Wel kan Van Riebeeck thans reeds tegenover de inlanders een krachtiger houding aannemen. Vroeger was hij min of meer van hen afhankelijk; nu is het langzamerhand zo geworden dat hij, als het moet, hen ook kan missen, en in dit besef durft hij het aan, voorwaarden te stellen. Hij staat niet langer toe dat de Hottentotten hun vee laten grazen op de weiden dicht bij het fort gelegen; deze weiden zijn uitsluitend voor de runderen van de Compagnie bestemd. Als zij toch niet anders willen (hier, onder het fort, zijn zij veilig voor overvallen door andere stammen), vraagt hij een beloning; zij moeten dan geregeld van hun koeien afstaan: tien koeien voor ieder groot schip, vijf koeien voor ieder klein schip dat de Kaap aandoet; verder eens in vier dagen een koe „om te slachten voor 't gemeene forts volck", en een schaap „quansuys voor den Commandeur te eeten." Dat zijn, voor de Hollanders, bizonder gunstige condities, en nog is Van Riebeeck, wanneer hij dit accoord sluit, niet helemaal eerlijk; er ligt juist een Engels schip in de Tafelbaai; de kapitein heeft reeds twee koeien gekocht en men heeft hem meegedeeld dat er in geen geval meer beschikbaar zijn; toch moeten de Hottentotten ook voor dit schip reeds hun vijf koeien leveren.

Ook als de Hottentotten voorwerpen stelen die aan de Compagnie of aan een der Hollanders toebehoren, treedt Van Riebeeck nu krachtiger op. Hij laat beslag leggen op enkele van hun koeien, en wanneer zij hierover komen klagen, vordert hij dat eerst de diefstal wordt ongedaan gemaakt; soms eist hij ook dat de schuldigen gestraft zullen worden, maar als Herry, die doorgaans de rol van onderhandelaar op zich neemt, verzekert dat de booswichten niet te vinden zijn of op meer geduld aandringt, stelt hij zich tevreden met de stellige belofte dat zo iets niet meer zal voorkomen.
Ook in een ander opzicht nog komt er langzamerhand wat tekening in de verhouding tussen Hollanders en Hottentotten. De nederzetting aan de Kaap breidt zich voortdurend uit; er wordt steeds meer land in cultuur gebracht, als bouwland of ook wel als weigrond voor de grote kudden vee die de Compagnie zich heeft weten te verwerven. Bij de inlanders wekt dit verzet, en zo horen wij hen in deze jaren reeds een enkele maal de stelling verkondigen: de Kaap behoort aan ons, en de Hollanders hebben het recht niet zich hier te vestigen. Wat weet Van Riebeeck op deze beschuldiging te antwoorden? Niet veel. Hij merkt slechts op „dat wij oock weyde voor ons Compagnies beestiael van noden hadden." Wij zouden kunnen zeggen: hij bepaalt zich enkel tot de concrete situatie en de eisen welke op grond daarvan mogen worden gesteld. Ondertussen is dit slechts een klein begin; hetzelfde argument zal later opnieuw, en dan veel nadrukkelijker, naar voren worden gebracht. Dan zal het Van Riebeeck niet langer mogelijk zijn, met een verwijzing naar wat onmiddellijk nodig is,

de vraag naar het goed recht te ontwijken.
Iedere morgen rijdt er een wagen van het fort naar het bos om hout te halen; Van Riebeeck ziet het en denkt: het is niet nodig dat deze wagen op de heenreis ledig blijft; dus draagt hij den voerman op, voor hij vertrekt een voorraad stenen in te nemen. De voerman moet deze halverwege, bij het rondebosje, weer uitladen; Van Riebeeck kan ze hier goed gebruiken voor het bouwen van een redoute. En iedere avond komt dezelfde wagen, met hout beladen, terug naar het fort; er slepen enkele grote takken achteraan; zij dienen als rem, wanneer op de berghellingen de vaart soms te groot zou worden. Van Riebeeck ziet het en denkt: het is niet nodig dat hiervoor takken gebruikt worden die verder weinig nut hebben, en hij draagt den voerman op in het vervolg, in plaats van takken, een zware balk aan zijn wagen te bevestigen; hij kan deze bij het rondebosje achterlaten, en de rest van de weg zonder ballast afleggen. Zó is Van Riebeeck geweest; hij probeert steeds de ene bezigheid met de andere te combineren om tijd en kracht te sparen; om het met een modern woord te zeggen: hij streeft naar de grootst mogelijke efficiency. Meestal staan hem niet meer dan een honderd man ter beschikking, en wat weet hij met hun hulp al niet te bereiken; dat kan alleen omdat hij woekert met iedere gelegenheid die zich aanbiedt.
En nog kan hij al het werk niet verzetten; de kolonie groeit en groeit; tenslotte groeit ze, in eigen kracht, haar stichter boven het hoofd. Van Riebeeck heeft dit van de aanvang af voorvoeld, en hij heeft ook geweten in welke richting hier de oplossing moet worden gezocht: in een steeds

verder voortschrijdende differentiatie. We herinneren ons hoe hij in de eerste maanden, als hij ziet welke prachtige kansen alleen de landbouw hier al heeft, telkens zijn verlangen uitspreekt naar een flinke troep nijvere Chinezen, die onder toezicht van Hollanders de vele werkzaamheden, aan deze landbouw verbonden, kunnen verrichten. Reeds aan deze wens ligt differentiatie ten grondslag; langzamerhand wordt Van Riebeeck zich dit helderder bewust, en dan ziet hij ook duidelijker dan eerst, hoe er twee wegen zijn waarlangs deze differentiatie kan plaats vinden. In de eerste plaats kunnen er slaven worden aangevoerd; daarmee zullen er „veele Nederlanders g'excuseert werden." Het behoeven niet beslist Chinezen te zijn; wel verdienen die nog steeds de voorkeur, maar Van Riebeeck is desnoods ook met inboorlingen van Madagascar of Angola tevreden. Daarnaast is er dan een tweede mogelijkheid: de Compagnie kan enkele van de beste Hollanders, die thans in haar dienst aan de Kaap werkzaam zijn, tot „vrije luyden" verklaren; zij kan hen in de gelegenheid stellen in de nabijheid van het fort een eigen bedrijf te vestigen. Welke van deze twee mogelijkheden heeft hier de beste kans? Voorlopig de laatste. Het is gauw gezegd: voer slaven aan, maar dit gaat niet zonder een besluit van Heren Zeventien, en zij zijn vooralsnog niet bereid hun medewerking te verlenen. Heren Zeventien letten ook op de bezwaren die zulk een maatregel hebben kan; er is altijd gevaar voor slavenopstanden; ook valt te vrezen — heeft Van Riebeeck hen hier zelf niet eens opmerkzaam op gemaakt? — dat er zo nu en dan van deze slaven ontsnappen; zij zullen zich aansluiten bij de Hottentotten en

deze tot verzet tegen de Hollanders ophitsen. Een instituut als dat der vrijlieden daarentegen is niet van één besluit afhankelijk; het komt veel meer geleidelijk, onder de dwang der omstandigheden, tot stand. Het is, zoals reeds gezegd, de kolonie zelf geweest, en de krachtige wijze waarop zij zich na enkele moeilijke jaren nu ontplooien gaat, die Van Riebeeck in deze richting drong. Er komen steeds meer schepen aan de Kaap; de bemanning van deze schepen wil aan de wal graag eens het een en ander kopen, inlandse producten of, als die er niet zijn, dan toch in ieder geval een glas verse melk of wat vruchten. De Compagnie kan hier niet voor zorgen, maar daar zijn de Compagniesdienaren; zij hebben allen wel een eigen tuintje waar zij, in hun vrije tijd, groente telen en fruit; soms hebben ze zoveel dat ze alles onmogelijk zelf verorberen kunnen; moet men hun dan niet toestaan het overschot aan den gaanden en komenden man te verkopen? Het komt ook wel voor dat er op de schepen, eigen schepen en vreemde, zieken zijn die gaarne de enkele dagen die men aan de Kaap doorbrengt, aan de wal vertoeven, in de hoop dat zij zo spoediger herstellen zullen; moet Van Riebeeck dan steeds voor gastheer spelen, moet hij zorgen voor voeding of zelfs logies, zonder dat hij er een behoorlijke vergoeding voor kan vragen? Hoeveel gemakkelijker zou het niet zijn als er aan de Kaap een herberg was, waarheen hij deze zieken, waarheen hij ieder die om onderdak vraagt, verwijzen kon? En nu is daar Annetien, de vrouw van den hovenier Boom; zij heeft reeds acht kinderen en wij zouden zeggen: daar heeft zij toch haar handen vol aan; zij kan er niets meer bij hebben. Maar in de

zeventiende eeuw bezag men zulk een geval juist van de andere kant: „Soo is deselve Annetien, ten aensien van haren last wegen derselver kinderen, ende dat derhalven op haer mans costgelt alleen niet wel soude cunnen heen comen, op haer instantelijck versoeck ende sustenue, dat genoeghsaem een vrije vrouwe is, provisionelijck toegestaen, herberge te moogen houden." Verder is daar ook nog de zorg voor het vee; runderen en schapen kunnen desnoods nog tot kudden worden verenigd en onder de bescherming van enkele wachters worden geplaatst, maar hoe is dat met varkens, met kippen, eenden en ganzen? Zij eisen veel nauwlettender verzorging; men moet ze wel toevertrouwen aan de hoede van personen die een aandeel krijgen in de winst welke er op deze dieren wordt behaald, die ook meedragen aan het verlies dat er op kan worden geleden. Maar, en nu doet Van Riebeeck toch slechts één stap verder, is eenzelfde regeling niet beter, ook voor de koeien? De wachters, die het toezicht hebben op deze dieren, kunnen soms zo zorgeloos zijn; zij denken slechts: „onse gagie gaet echter haer gangh", en trekken er zich weinig van aan wanneer er veel kalveren sterven, maar voor de Compagnie is het een grote schadepost, vooral ook omdat de moeder-koeien daarna, gedurende lange tijd, geen melk meer geven. Daarom roept Van Riebeeck tenslotte zijn Brede Raad bijeen en deze besluit na rijp beraad „eens" over te gaan tot de verpachting van een tiental melkkoeien. De resolutie die wordt opgesteld, is een uitvoerig stuk; daarin worden alle argumenten meegedeeld die tot deze beslissing hebben geleid; voordelen worden opgesomd, bezwaren weerlegd;

het lijkt wel of Van Riebeeck zich van te voren reeds heeft willen wapenen tegen de critiek die er uit Amsterdam of uit Batavia op dit besluit zal loskomen. En weer is Annetien hier de gegadigde; zij schijnt wèl een ondernemende vrouw te zijn geweest; niet alleen kan zij blijkbaar heel wat werk verzetten, maar ook schrikt zij voor enig risico niet terug. De meeste kolonisten zijn namelijk met de voorgestelde regeling niet tevreden; het komt daarbij naar hun mening te veel „op 't avontuyr aen"; de Compagnie ontvangt voor iedere koe een vaste som en het is lang niet zeker dat deze pachtsom uit de melkopbrengst — de kalveren komen weer aan de Compagnie — kan worden bestreden. Annetien is voorlopig de enige die het aandurft.
Tot zover is de ontwikkeling reeds voortgeschreden als Van Riebeeck, de 5e Februari 1657, brieven ontvangt uit Amsterdam die belangrijk nieuws bevatten. Heren Zeventien hebben besloten, dat de extra-ordinaris Raad van Indië, Rijklof van Goens, die het commando heeft over de heenvloot, langer dan gewoonlijk aan de Kaap zal vertoeven; hij heeft van hen de opdracht ontvangen rapport uit te brengen over de toestand waarin zich thans de Kaapkolonie bevindt; tevens zal hij hen van advies dienen over de wijze waarop deze kolonie zich in de naaste toekomst verder moet ontwikkelen. Van Riebeeck ontplooit nu een koortsachtige werkzaamheid. Hij roept de manschappen terug die op het Dasseneiland robben vangen; thans heeft hij deze voor andere bezigheden dringend nodig. Hij maakt, meer dan eens, een inspectietocht; de Zondag gebruikt hij om een geschikte plaats voor een eendenkooi te zoeken. Bovenal: hij sticht

de eerste twee kolonies voor de „vrye luyden."
De opzet is breed; Van Riebeeck verdeelt het land in een oostelijke en een westelijke helft; de Verse Rivier is de grens tussen de beide gebieden. Vaderlandse namen geven enige wijding; de Verse Rivier heet voortaan Amstel; het land ten westen van deze rivier wordt Groenevelt genoemd, het land ten oosten, waarvan bij het rondebosje reeds een klein gedeelte in cultuur is gebracht, draagt de trotse naam De Hollantsche Tuyn. Er zijn twee groepjes vrijwilligers; vijf personen onder leiding van Harmen Remajenne van Ceulen kiezen zich landerijen in het gebied Groenevelt; vier anderen, onder aanvoering van Steven Jansz. van Wageningen, doen hetzelfde in het gebied De Hollantsche Tuyn. Van Riebeeck heeft slechts één ploeg beschikbaar; deze wordt aan de Harmenskolonie toegewezen; de mannen van de Stevenskolonie moeten dus met de hand spitten, maar zij mogen beslag leggen op de grond die reeds door de Compagnie zelf werd bewerkt; bovendien mogen zij op hun beurt weer van de ossewagen gebruik maken voor het vervoeren van mest. De eerste drie jaar behoeven deze kolonisten nog geen huur te betalen; daarna zal er voor ieder van hen een billijke huurprijs worden vastgesteld.
Vele bepalingen moeten er verder nog gemaakt worden, en nu bewonderen we naast de brede opzet toch ook het practische inzicht waarvan Van Riebeeck bij deze gelegenheid blijk geeft. Hier is iets geheel nieuws; veel zal de ervaring moeten leren. Van Riebeeck beseft dit en laat daarom met opzet de moeilijkste punten nog onbeslist. Maar omtrent de aangelegenheden die nu reeds volkomen duidelijk zijn, geeft hij

vaste voorschriften. De Compagnie zal aan de vrijlieden levensmiddelen, gereedschap en vee moleveren tegen normale prijzen. Daarentegen mogen deze vrijlieden onder geen enkele voorwaarde vee kopen van de inlanders. Zij mogen wel groente en vruchten verkopen aan de schepen die de Kaap aandoen, echter niet eerder dan de derde dag na aankomst. Zij mogen van deze schepen geen drank meenemen naar de vaste wal, nog minder een tapperij houden. Het vee van deze vrijlieden mag grazen op de weiden die aan de Compagnie behoren, maar als vergoeding hiervoor ontvangt de Compagnie ieder tiende kalf of lam dat geboren wordt. Het kleinvee echter dat uit de hand moet worden gevoed, blijft, met alle baten, het eigendom der verzorgers. De vrijlieden mogen in de rivieren vissen, echter alleen voor hun eigen gebruik; zij mogen de vis die zij vangen, niet verkopen.
Vanwaar ineens deze ongewone ijver? Maakt Van Riebeeck er zich soms bezorgd over hoe het bezoek van Van Goens zal uitvallen, wil hij nu nog doen wat hij kan om een zo gunstig mogelijke indruk te vestigen? Of moeten we hier ook nog een ander motief veronderstellen? Van Riebeeck kende Van Goens van een vroeger bezoek; we hebben gezien hoe hij ook toen reeds over een zeer belangrijke zaak, de doorbraak tussen de Tafelbaai en baai Fals, met hem van mening verschilde. Hij wist dat Van Goens iemand was die zich snel een eigen opvatting vormde en dan niet rustte voordat hij deze ook aan anderen had opgedrongen. Wilde hij daarom nog zoveel mogelijk afdoen, naar eigen inzicht, voordat Van Goens het misschien anders beval? De 16e Maart verschijnt de *Orange*, het schip waarop zich Van

Goens bevindt, voor de Afrikaanse kust. Maar dit schip zeilt niet onmiddellijk de Tafelbaai binnen. Het zendt een boot uit, om te vernemen of aan wal zich alles nog in goede staat bevindt. In Holland liepen er geruchten „dat de Caep affgelopen was."
Wat dacht men daar in Holland? Dat de kolonie door de inlanders was overweldigd, de bezetting uitgemoord? Dat de Portugezen, voor wie Van Riebeeck in deze jaren door zijn meesters meer dan eens gewaarschuwd wordt, de nederzetting van de zeezijde hadden overvallen en veroverd? In ieder geval blijkt nu duidelijk welk een onjuiste voorstelling men zich in het moederland van deze kolonie had gevormd.
De volgende morgen wordt de *Orange* binnen de baai geloodst. De zeilen worden gereefd. Ankerkettingen ratelen. Een boot wordt neergelaten. Van Goens daalt er in af; daarna Van Riebeeck die hem aan boord is komen begroeten. Matrozen roeien zwijgend. Van Riebeeck wijst; daar achter de Tafelberg met zijn platte top liggen de nieuwe landerijen; hier is de doorvaart tussen Leeuwenberg en de klip Walvis. Van Goens kijkt éven langs de vooruitgestoken vinger, maar dan heeft zijn blik zich reeds weer elders heengewend, en hij ziet heel andere dingen: er zijn geen bakens in de Tafelbaai, er is een pier die onvoltooid bleef. Bijna onmerkbaar trekt er een rimpel in zijn overigens zo gladde voorhoofd, zijn smalle lippen onder de lange rechte neus knijpen iets vaster op elkaar. Van Goens heeft zo een hooghartige trek op zijn gezicht; wij begrijpen dat Van Riebeeck dit bezoek met enige ongerustheid tegemoet zag; een alleszins prettige gast is de Raad van Indië zeker niet.

INSPECTIE

Nauwelijks heeft Van Goens zijn voet gezet op Kaapse grond, of er wordt een andere geest vaardig over de bewoners van het fort; het lijkt wel of er nu eerst vaart komt in hun werk. De pier is nog maar half voltooid, maar dat mag zo niet blijven; onmiddellijk gaat er een ploeg van veertig man naar het bos om balken te kappen; de bemanning van het schip *Orange* moet deze balken naar het strand slepen. Ondertussen trekt Van Goens er ook zelf op uit; hij wil het gehele schiereiland in kaart brengen. Voor de nacht slaat men tenten op aan de Houtbaai; leeuwen brullen en het begint te regenen, maar Van Goens laat er zich niet door afschrikken; hij zet door! Zodra hij thuis is, draagt hij den landmeter op de vlakte tussen Tafelbaai en baai Fals op te meten; als deze landmeter terugkomt zonder zijn taak tot volle tevredenheid te hebben vervuld, wordt hij er de volgende dag opnieuw op uit gestuurd, nu met nauwkeurige aanwijzingen. Van Goens blijft bij zijn mening dat deze vlakte gemakkelijk te doorgraven zal zijn. Gelooft men het niet? Weer trekt hij er zelf op uit, met enkele manschappen, die hij aan het spitten zet; ziet men wel dat het meevalt, ook op de moeilijke plaatsen? Weet iemand een nog moeilijker plek te noemen, reeds heeft hij zijn mannen daarheen gezonden en zij zijn er, zonder dat hij nadere bevelen behoefde te geven, opnieuw aan het graven gegaan; de grond is hard, vol stenen, het werk

vordert slechts langzaam, maar er ontstaat toch een gat, een geul; Van Goens kijkt de kring rond: wie durft er nu nog zeggen dat een doorbraak onmogelijk zou zijn? Hij kan gerust wezen; allen zwijgen, ook Van Riebeeck zwijgt; en Van Goens meent dat twee maanden voor deze onderneming ruim voldoende zijn. Op de terugweg rijdt hij langs de woningen der vrijlieden; hij ziet hoe deze druk bezig zijn de landerijen die zij voor zichzelf hebben uitgekozen, van kreupelhout te zuiveren; een enkele is reeds aan het ploegen gegaan. Hij laat zich wijzen hoe ver deze landerijen zich uitstrekken en soms trekt hij de grenzen anders; hij ondervraagt hen naar de voorwaarden waarop zij hun nieuwe bestaan begonnen; daar is veel bij waarmee hij zich verenigen kan, maar hij hoort toch ook byzonderheden die hem niet bevallen en hij aarzelt niet veranderingen aan te brengen naar eigen goeddunken. Thuisgekomen belegt hij de Brede Raad; Van Riebeeck zit nu aan zijn rechterhand, maar het is Van Goens die de vergadering leidt, die aan de anderen zijn inzichten opdringt; hij laat zich de plannen voorleggen, die in voorbereiding zijn en de moeilijkheden verklaren, waarmee men te kampen heeft; men overweegt pakhuizen te bouwen en Van Goens hecht hier zijn goedkeuring aan; men weet nog niet zeker of men nu al moet optreden tegen Herry, dan wel „daermede noch wat simuleren"; Van Goens bepaalt dat men, om de Saldaniërs niet af te schrikken die binnenkort met hun vee bij het fort zullen komen, nog even geduld moet hebben. Verschillende personen worden voorgedragen voor een hogere rang, een ruimer maandgeld; de be-

slissing berust weer bij Van Goens die immers in deze raad het opperste bestuur vertegenwoordigt. Een Frans schip ankert in de Tafelbaai; het is Van Goens die den bevelhebber, een admiraal, bij zich aan tafel nodigt; de ontvangst heeft plaats in de woning, in het eetvertrek van Van Riebeeck, maar is hij hier niet bij zichzelf te gast?
Ruim een maand heeft Van Goens aan de Kaap vertoefd; hij heeft er onderzocht en beraadslaagd, hij heeft er besluiten genomen en zelf de eerste hand gelegd aan de uitvoering van deze besluiten; hij heeft er rapporten opgesteld en verzonden; hij heeft er een uitvoerige instructie achtergelaten. Zijn bezoek is voor de verdere ontwikkeling van de kolonie van de grootste betekenis geweest. Van Goens dringt er op aan dat de gebieden om de Kaap, te land en ter zee, nauwkeurig in kaart zouden worden gebracht, en Pieter Potter, tot landmeter aangesteld, ziet zich daarmee een taak gesteld die de beste jaren van zijn leven vullen zal. Van Goens meent dat er meer reizen naar het binnenland moeten worden ondernomen en achtereenvolgens trekken de vendrig Jan van Herwaerden en de fiskaal Abraham Gabbema er op uit om contact te zoeken met nog onbekende volksstammen; in November 1660, en dan is het toch al drie en een half jaar geleden dat Van Goens de Kaap bezocht, meent Van Riebeeck er nog eens aan te moeten herinneren hoezeer de Commissaris zulke tochten gewenst oordeelde.
Het is waarlijk niet de enige gelegenheid waarbij in het Dagverhaal de naam van Van Goens wordt genoemd. Van Riebeeck doet dit vaker, tegenover de Hottentotten, tegenover de vrij-

lieden, tegenover de leden van zijn raad. Hij kan er een bijbedoeling mee hebben gehad; het is mogelijk dat hij, met het vermelden van deze naam, zijn eigen gezag wilde stijven. Zelfs kan hij er mee naar de gunst hebben willen dingen van het opperste bestuur te Amsterdam, van de regering in Batavia; Van Riebeeck was er zich wèl van bewust dat Van Goens bij beiden hoog stond aangeschreven. Al deze redenen bestaan echter niet, als hij beschrijft — het is in Mei 1659, ruim twee jaar dus nadat Van Goens aan de Kaap verblijf hield — hoe hij de Bosheuvel beklimt en van daaruit de Caepmans ziet wegtrekken „na den hoeck van de Steenbergen, daer se omtrent het tentrivierken sullen overnachten, welck tentrivierken is een ordinair rustplaets, als men na de Steenbergen ende na de Berghvalley etc. reyst, daer de Heer van Goens oock rustplaets heeft gehouden, doen de Berghvalley etc. besichtight had." Hier is het slechts de herinnering die Van Riebeeck de naam Van Goens noemen doet, maar dat deze na zo lange tijd nog zo krachtig was, is wel een bewijs dat het bezoek van Van Goens op allen die destijds aan de Kaap verblijf hielden, een diepe indruk heeft nagelaten.

Toch is het bezoek dat Van Goens aan de Kaap bracht, niet in alle opzichten geslaagd te noemen. De Commissaris heeft ook besluiten genomen die voor de ontwikkeling van de kolonie allesbehalve gunstig zijn geweest. Hij heeft een van de Hottentotse tolken, Doman geheten, meegenomen naar Batavia, en als deze met een latere retourvloot weer naar de Kaap is teruggekeerd, blijkt hij geheel bedorven te zijn; hij laat zich in plaats van Doman, deftig Anthony

noemen en heeft alle ontzag voor de Hollanders verloren; in de Hottentotten-oorlog is hij de voornaamste aanvoerder. Van Riebeeck had de vrijlieden verboden vee te kopen van de inlanders, maar Van Goens trekt dit verbod in; het heeft ernstige gevolgen. De vrijlieden betalen veel meer dan de Compagnie gewoon is te geven; zij verkopen, buiten de Compagnie om, vlees aan de schepen die de Kaap aandoen; zij houden zich te veel met kopen en verkopen bezig en verwaarlozen de landbouw. Tenslotte besluit dan Van Riebeeck, door de Heren Zeventien hiertoe gemachtigd, de handel met de Hottentotten opnieuw te verbieden, maar wat verwekt dit niet een ontevredenheid; het is een van de voornaamste redenen waarom de vrijlieden in 1658 bij hun Commandeur een verzoekschrift indienen. Ook de doorbraak tussen de Tafelbaai en baai Fals blijkt geen deugdelijk plan te zijn. Van Goens had in zijn rapport aan Heren Zeventien reeds toe moeten geven dat, zoals Van Riebeeck had opgemerkt, het te graven kanaal alleen de inlanders niet zou kunnen keren; men zou daarnaast ook nog wachthuizen en zelfs redoutes moeten bouwen. Maar bovendien, de Commissaris bezocht het terrein waardoor het kanaal zou worden aangelegd, in de gunstigste tijd; hij had diezelfde vlakte maar eens moeten zien, twee maanden later, nadat er zware regens waren gevallen. Van Riebeeck gaat dan nog eens kijken, en hij bericht: „is bevonden overal soo vehemente harde stroomen door de affwateringe van 't geberchte over de vlacte te loopen, dat niet alleen voorhaelde trenchement, maer oock alle de redouten ondervloeyen ende weghspoelen soude, alsoo de gansche vlacte op veele plaetsen lagh

alsoff 't heele meeren waeren." De Commandeur haast zich in een kort briefje Heren Zeventien hiermee in kennis te stellen; zij mochten anders eens, op grond van wat Van Goens hun berichtte, besluiten tot een onderneming die, hoe kostbaar ook, weinig nut zou afwerpen.

Ongetwijfeld is Van Goens erin geslaagd de bezetting van het fort de Goede Hoop tot verhoogde werkzaamheid te prikkelen; dit wekt de indruk als zou er onder Van Riebeeck te weinig werk zijn verzet. Maar is dit juist? Met koortsachtige ijver gaat Van Goens aan de arbeid en de anderen moeten hem hierin wel volgen; maar wie houdt dit vol? Er komt een ogenblik waarop de vaart noodzakelijk moet verminderen; zelfs is het heel goed mogelijk dat de overspanning leidt tot een inzinking. Inderdaad zijn er, na Van Goens' vertrek, tekenen van uitputting, maar daarna gaat het leven toch weer zijn gewone gang; het is een leven met veel zorgen, er zijn moeilijkheden met vrijlieden en slaven, met inlanders en de bemanning van vreemde schepen, maar zij worden, de een voor de ander na, overwonnen; de kolonie groeit, zij breidt zich uit; zij wordt sterker, naar binnen en naar buiten; tenslotte geeft het Dagverhaal ons toch een beter beeld van de toestand waarin zich de Kaapkolonie bevond, dan de besluiten die Van Goens tijdens zijn kortstondig verblijf meende te moeten nemen, dan de rapporten die hij bij Heren Zeventien, bij de regering te Batavia meende te moeten indienen, ons ooit zouden kunnen bieden. Deze rapporten zijn voor Van Riebeeck niet in alle opzichten gunstig geweest. De Commandeur wordt erin geprezen, ja, maar de lof is weinig gul; daarentegen is er veel kritiek. En de

kritiek die geoefend wordt, is niet geheel rechtvaardig. Een energieke persoonlijkheid als Van Goens ongetwijfeld was, werkt als een magneet; zij trekt ook de daden van anderen naar zich toe; het heeft de schijn of één alles deed en de anderen niets. In de instructie die Van Goens voor Van Riebeeck opstelde, komt deze eenzijdigheid duidelijk naar voren. Van Riebeeck moet zijn uiterste best doen om van de inlanders vee te kopen; naar ons oordeel, zo staat er in deze instructie te lezen, hebt gij u daar nog niet genoeg moeite voor gegeven, en wij herinneren ons de vele, vele pogingen, die Van Riebeeck ondernam om met de Hottentotten handelsbetrekkingen aan te knopen; we denken aan de geslepenheid waarvan hij in de omgang met deze Hottentotten blijk gaf, het geduld waarmee hij al hun grillen, waarmee hij diefstal en bedrog verdroeg. Van Riebeeck moet aandacht schenken aan het planten van wijnstokken, het brouwen van bier, het winnen van zout, het branden van kalk en het bakken van stenen, aan het kappen van hout, aan jagen en vissen, maar, zo vragen wij ons zelf af, heeft hij dat in de afgelopen jaren dan niet gedaan? Heeft hij zich toen deze kansen niet reeds ten nutte gemaakt, al waren hem de omstandigheden nog zozeer tegen, al duurde het nog zo lang voordat hij de stekken kreeg toegestuurd van deze wijnstokken, al had hij voor het brouwen van bier eigenlijk geen graan te missen, al nam de aanvoer van hout, voor de kalkbranderijen en de steenbakkerijen, vele arbeidskrachten in beslag die hij zo heel goed voor ander werk had kunnen gebruiken?
De kritiek die Van Goens oefent, is niet rechtvaardig; de wijze waarop zij geleverd wordt, is

bovendien verre van welwillend. Van Goens voelt zich blijkbaar mijlen ver boven Van Riebeeck verheven; vanuit het besef dat hij een hogere waardigheid bezit, in het bewustzijn zijner meerdere energie, oordeelt hij, wijst hij terecht, stapelt hij het ene voorschrift op het andere. Dat is op zichzelf al niet prettig, maar nu geeft Van Goens aan zijn critiek een nog pijnlijker bijsmaak. In de instructie die hij achterlaat, bepaalt hij dat Van Riebeeck de bezetting van de Kaapkolonie moet terugbrengen tot op ten hoogste 100 man. Op de betaalsrol mogen op de duur niet meer dan 70 namen voorkomen. Door dit te doen, zo voegt Van Goens er aan toe, zult gij aan de garnizoensplaatsen in de Oost een dienst bewijzen; de manschappen die hier worden uitgespaard, komen daar maar al te goed van pas. Wij begrijpen de strekking van deze opmerking eerst wanneer we letten op de omstandigheden waaronder deze instructie werd opgesteld. Van Riebeeck had toen reeds vele jaren aan de Kaap gewerkt, hij had er zoveel lief en vooral ook leed ondervonden, dat wij menen: hij zal nu met deze kolonie zijn samengegroeid; zijn oude ideaal van een aanzienlijker post in Indië, het liefst nog, niet al te ver van China of Japan, zal erbij zijn verbleekt. Maar zo is het niet geweest; deze idealen lokken nog evenzeer als vijf jaar geleden; als Van Goens hem in zijn instructie aanraadt meer aandacht te besteden aan de jacht op elanden en steenbokken, waarvan de huiden veel geld opbrengen, merkt hij op dat hij hiervoor de hulp zou moeten hebben van — Chinezen; zij weten hoe zij dit wild vangen moeten; de Hottentotten zijn er te lui voor en de Hollanders niet vlug genoeg. Van Goens wist heel goed dat Van Rie-

beeck nog steeds ernaar verlangde, te worden overgeplaatst naar de Oost en nu aarzelt hij niet dit verlangen tegen hem uit te spelen. Als gij werkelijk zo veel voor Indië voelt, zegt hij niet, maar toch suggereert hij even deze gedachte, moet ge er toch allerminst op tegen hebben, moet gij er u juist over verblijden dat een deel van het garnizoen waarover gij thans beschikken kunt, u ontnomen wordt, naar dat zoveel heerlijker Indië wordt overgeplaatst. En het lijkt wel of de suggestie nog verder reikt; deze soldaten gaan, waar gij niet komen kunt; zij zullen op hunne wijze deel hebben aan de rijke handel in rijst en specerijen en zijde; uw nederige taak blijft het, hier in dit onbekende land, met zijn valwinden en slagregens, te sjacheren met vuile Hottentotten, vee te kopen en graan te verbouwen ten behoeve van de schepen die op weg zijn naar de door u zo geliefde gewesten, of, zwaarbeladen, vandaar naar het moederland terugkeren.
Van Goens heeft voor Van Riebeeck geen al te grote waardering; in zijn rapporten tekent hij hem als een man wel „goet van leven", maar hij heeft te veel „winderige concepten"; het lijkt hem daarom gewenst dat Van Riebeeck een secundus onder zich krijgt die, nuchterder dan hij, hem remmen kan. En al weer is dit oordeel niet geheel rechtvaardig; het is waar dat Van Riebeeck, die een verkennersaard bezat, iedere mogelijkheid onmiddellijk aangreep, en helaas gebeurde het dan maar al te dikwijls dat hij bedrogen uitkwam. Maar tegen tien plannen die mislukten, slaagde er toch één, en was dat bij het pionierswerk dat hij verrichtte, niet meer dan genoeg? En waren er onder de plannen die

zonder resultaten bleven, niet verschillende die zeker geslaagd zouden zijn als de omstandigheden maar wat gunstiger waren geweest? Was het nu werkelijk zulk een „winderig concept" dat aan de Kaap de walvisvangst zou worden uitgeoefend? Was het zo vreemd handelsbetrekkingen aan te knopen met Madagascar? Dit vooral is Van Riebeeck, door Van Goens en op zijn voorbeeld door de Heren Zeventien, zeer kwalijk genomen. Maar hoe zou, twintig jaar vroeger, een Gouverneur-Generaal als Anthonie van Diemen erover geoordeeld hebben? Zou hij, die een gedeelte van Ceylon veroverde, die vaste voet zocht te krijgen op de kust van Voor-Indië, deze kans niet met beide handen hebben aangegrepen? Was het zo dwaas dat Van Riebeeck tochten organiseerde, tot ver in het binnenland, in de hoop het gebied te bereiken dat rijk heette aan ivoor en goud? Noemt Van Goens zelf in zijn instructies dan niet het sprookjesrijk Monomotapa? Was het zo dwaas dat Van Riebeeck graven liet naar mineralen, naar kostbare gesteenten? Zou dezelfde bodem waarin hij thans zocht, later niet een schat van goud en diamanten opleveren?
Voor de meeste plannen weet Van Riebeeck nog wel deugdelijke argumenten aan te voeren. Hoe is het dan mogelijk dat Van Goens ze slechts „winderige concepten" noemt? Deze plannen ontsproten aan een krachtig werkzame verbeelding; zonder deze verbeeldingskracht zou Van Riebeeck zijn moeilijke taak, een taak die bestond uit ontdekken en ontginnen, nooit naar behoren hebben kunnen vervullen. Van Goens was zelf anders; hij is de man die onmiddellijk gaat meten en peilen, die een land in kaart brengt; hij behoort tot de tweede periode; hij

ontgint niet, maar legt vast. Zo kon hij een verdienstelijk Gouverneur-Generaal worden in een tijd waarin moest worden geconsolideerd wat een vroeger geslacht had weten te verwerven; de plaats die aan Coen toeviel, zou hij nooit hebben kunnen innemen; daarvoor miste hij, bij al zijn werkkracht, te veel de durf en de stoutmoedigheid.

De taak die Van Riebeeck aan de Kaap te verrichten kreeg, behoorde nog tot de eerste periode; zijn werk geleek, de veel kleinere verhoudingen in aanmerking genomen, meer op dat van Coen dan op dat van Van Goens. De Commissaris heeft dat niet begrepen; daarom heeft hij Van Riebeeck niet billijk beoordeeld. Zijn verslagen bevatten critiek die, voor een deel althans, beslist onwaar moet worden genoemd, maar dat is het ergste nog niet; we zoeken ook tevergeefs naar het minste bewijs van sympathie. Dat het rapport door Van Goens over hem uitgebracht, niet gunstiger uitviel, moet voor Van Riebeeck een verdrietige ondervinding zijn geweest; hoe heeft hij er zich onder gedragen? De Commandeur heeft kanttekeningen gemaakt bij de instructie die de Commissaris voor hem achterliet; wij lezen deze kanttekeningen na en dan treft het ons hoe kort en zakelijk steeds zijn antwoord blijft. Van Goens verwijt hem gebrek aan ijver bij de handel in vee; Van Riebeeck merkt slechts op dat hij deze handel nooit verwaarloosd heeft en dit ook thans niet doet. Van Goens meent hem te moeten wijzen op tal van werkzaamheden die hij zou kunnen aanvatten; Van Riebeeck antwoordt slechts dat hij op een enkele uitzondering na, het distilleren van brandewijn, al deze mogelijkheden reeds lang gele-

den heeft gezien en beproefd. Van Goens schrijft hem voor de bezetting van de Kaapkolonie te verminderen tot 100 man; Van Riebeeck tekent hier slechts bij aan dat hij dit bevel zal uitvoeren. Van Goens meent dat de brieven die Van Riebeeck aan zijn meesters zendt, veel te wijdlopig zijn, dat is maar tijdverlies; hij kan volstaan met korte epistels waarin verwezen wordt naar de resoluties en het Dagverhaal, en weer antwoordt Van Riebeeck anders niet dan dat hij met deze opmerking rekening zal houden.
Eén omstandigheid heeft de bittere ervaring voor Van Riebeeck althans enigszins dragelijk gemaakt; hij bezat een diep geworteld gevoel van eerbied voor het gezag. Van Goens bekleedde nu eenmaal een hogere rang dan hij zelf; voor zover de Commissaris in zijn oordeel beslist onjuist was, mocht hij, mits hij dit deed in alle onderdanigheid, protest aantekenen; overigens had hij slechts te gehoorzamen.
Toch bleef het een verdrietige ondervinding; wij beseffen dat eerst ten volle, wanneer we ons even indenken hoe geheel anders het had kunnen wezen. Nog steeds hoopt Van Riebeeck op overplaatsing en bevordering, en nooit had hij hiervoor een betere kans. Zijn dienstverband loopt ten einde, er moet een nieuwe verbintenis worden gesloten. Als Van Goens nu eens een vleiend getuigenis van hem geeft, als hij Heren Zeventien te Amsterdam, de regering te Batavia eens duidelijk maakt welk een verdienstelijk werk hij, Van Riebeeck, hier aan de Kaap heeft verricht, en onder welke moeilijke omstandigheden! In plaats daarvan komt Van Goens met een rapport dat wel niet ongunstig mag worden genoemd, maar toch is het vol reserve; het bevat ook veel

onware critiek. Van Riebeeck ziet zijn verwachtingen in rook vervliegen; hij wordt gekweld door bange voorgevoelens.
Dan gebeurt inderdaad, wat hij reeds vreesde. Heren Zeventien berichten dat zij geen mogelijkheid zien hem nu reeds, na vijf jaar, te benoemen op een belangrijke post in Indië. Zij verzoeken hem, zijn oude werkzaamheid aan de Kaap nog enige tijd voort te zetten. Is dit dan het einde van Van Riebeecks idealen? Hij is nu reeds negen en dertig; de beste jaren van zijn leven gingen voorbij. Nog vaster zal hij ingroeien in de belangen van de Kaapkolonie; straks zal hij daarmee geheel zijn samengegroeid, en onbekwaam geworden zijn een ander gebied, met een nieuwe bevolking, nieuwe toestanden, te besturen.
Van Riebeeck is geduldig en volhardend. Zijn idealen breken niet; de vervulling van deze idealen wordt slechts enige tijd uitgesteld. Hij stemt erin toe nog drie jaar in dienst van de Compagnie het bevel over de Kaap te blijven voeren, op voorwaarde dat hij daarna dan toch zal worden overgeplaatst naar Indië, voor hem nog steeds het land van belofte.

DE LATERE JAREN I

In April 1652 landde Van Riebeeck aan de Tafelbaai, in Mei 1662 verliet hij de Kaapkolonie; ruim tien jaar was hij hier werkzaam. Het bezoek van Van Goens valt in Maart en April 1657, en deelt dus de periode die Van Riebeeck in Zuid-Afrika doorbracht, in twee gelijke helften. Maar voor de kennis van Van Riebeeck's persoonlijkheid is de eerste helft veel belangrijker dan de tweede. In de eerste jaren stond Van Riebeeck er veel meer alleen voor; het was een uitzondering wanneer hij over een vertrouwde hulp, als bijvoorbeeld Frederik Verburgh, beschikken kon. Nu heeft hij niet één enkele hulpkracht, maar een gehele staf van medewerkers; daar is de vendrig Jan van Herwaerden, die echter onverwachts, na een ziekte van enkele dagen slechts, komt te overlijden; daar is de onderkoopman Roelof de Man, evenals van Riebeeck zelf uit Culemborg afkomstig, de fiskaal Abraham Gabbema. Allen zijn zij aanvankelijk op een lagere post werkzaam geweest; toen de kolonie zich verder ontwikkelde, klommen zij op in rang; zij kennen deze kolonie dus door en door; zij zijn zich bewust van haar zwakke zijden, van de mogelijkheden welke zij nog te bieden heeft; Van Riebeeck raadpleegt hen als hij nieuwe plannen maakt, als hij belangrijke beslissingen nemen moet. In het Dagverhaal is dit verschil duidelijk merkbaar. De eerste helft van dit journaal heeft een veel persoonlijker vorm; in de tweede helft gaat het persoonlijke element maar al te vaak schuil achter de resoluties en memoriën welke

erin staan afgedrukt. Natuurlijk mogen we wel veronderstellen dat Van Riebeeck ook op deze resoluties en memoriën de meeste invloed zal hebben uitgeoefend, en zo zullen wij ze, wanneer we ons een denkbeeld willen vormen van de wijze waarop Van Riebeeck zijn taak heeft opgevat, zeker niet buiten beschouwing mogen laten, maar zijn persoonlijkheid, zijn manier van optreden, leren wij er toch slechts zeer onvolkomen uit kennen; die blijkt eerst in die momenten wanneer de beraadslagingen van de „Raedt deser fortresse" moeten wijken voor het particuliere initiatief van haar Commandeur.
Evenals in vroegere jaren worden er ook nu telkens weer nieuwe gewassen aangekweekt; de mierikwortel schijnt in de toekomst van veel belang te zullen worden, en daarnaast dringt Van Riebeeck er vooral op aan „patattisen" te poten; hij dwingt de vrijlieden mielie of maïs te zaaien, en deelt onder hen stekken uit van wijnstokken; zelf heeft hij een stuk land ontgonnen op de Bosheuvel, en hier heeft hij volop gelegenheid voor allerlei proefnemingen; men vindt er sinaasappelen en citroenen, bananen en olijven, noten en pruimen, appels en peren, kersen en tamme kastanjes. Steeds meer grond wordt er in gebruik genoemen voor de verbouw van koren of tabek, en als weide voor het vee. Want ook de veeteelt breidt zich uit; de Hottentotten leveren weliswaar slechts de runderen en de schapen die zij kwijt willen en dat zijn zeker niet de beste; Van Riebeeck noemt ze kortweg „refuys" of afval. Maar door inteelt wordt het ras gaandeweg verbeterd. Omdat de inlanders nog steeds geneigd zijn tot stelen, worden weiland en bouwgrond omgeven door een „schut-

leuningh", bestaande uit palen en latten, „als de leuningen van een beestemerckt in 't Vaderlant." Er wordt een grote schuur gebouwd om het graan in op te bergen, en een nieuwe, grotere kraal voor het vee. De wallen om het fort worden, waar nodig, vernieuwd en tegelijk versterkt. Er wordt gezocht naar een buitenrede voor de schepen die niet onmiddellijk de Tafelbaai kunnen binnenzeilen. Op het Robbeneiland worden seinen gegeven, des nachts door middel van vuren, overdag met vlaggen, om de binnenkomende schepen te waarschuwen. Er worden tochten ondernomen, ver het binnenland in, onder leiding van Pieter Cruythoff en Jan Danckaert, van Pieter Everaert en vooral van Pieter van Meerhoff, als gemeen soldaat naar de Kaap gekomen en sindsdien opgeklommen tot onderchirurgijn. Op deze reizen worden nieuwe rivieren ontdekt als de Olifantsrivier en nieuwe bergen als het Van Riebeecks-, het Van Meerhoffskasteel; de Hollanders komen erdoor in aanraking met steeds andere, nog onbekende stemmen; deze leveren hun wel vee, maar niet de handelsproducten, waar zij nu al jaren naar uitzien: ivoor en goud; waarschijnlijk worden deze waren nog steeds naar de Oostkust vervoerd, en aan de Portugezen verkocht.

Wij voelen achter al deze oude en nieuwe ondernemingen Van Riebeeck's nimmer falende energie, zijn begeerte om steeds meer te verkennen, steeds verder te ontginnen, om iedere kans die zich mocht aanbieden, te gebruiken. Maar deze ene trek, hoe kenmerkend zij overigens ook moge zijn, bepaalt niet zijn gehele persoonlijkheid; Van Riebeeck bezit daarnaast nog andere eigenschappen die wij ook nu niet mogen voorbij-

zien; daar is zijn trouwe zorg voor zijn ondergeschikten, zijn geslepenheid, zijn neiging om geweld te vermijden, waar vriendelijke woorden afdoende zijn, en daarnaast toch het besef dat het gezag gehandhaafd worden moet, zijn geduld en volharding. Al deze hoedanigheden treden thans nog slechts duidelijk aan de dag in tijden van spanning, in ogenblikken waarop Van Riebeeck zich schrap moet zetten tegen ontevredenheid onder zijn burgers, tegen list en ontrouw van de zijde der inlanders, tegen het gevaar waarmee eigen en vreemde schepen soms de kolonie bedreigen.

Allereerst zijn daar dan de moeilijkheden met de vrijlieden. Al spoedig blijkt dat het stelsel der vrijburgers ook zijn bezwaren heeft; reeds enkele maanden nadat de eerste vrijbrieven werden uitgereikt, moet Van Riebeeck hen vermanen zich „doch niet tegen de beraemde ordres te stellen, maer die als goede onderdanen te gehoorsamen." Zij beloven beterschap, maar dezelfde ergerlijke feiten die toen reeds aan het licht kwamen, herhalen zich op steeds groter schaal. In het vorige hoofdstuk vernamen we reeds aan welke misbruiken deze vrijlieden zich schuldig maakten; zij kopen vee van de Hottentotten tegen een veel hogere prijs dan de Compagnie had vastgesteld; zij bederven de markt. De dieren die zij over hebben, leveren zij niet aan de Compagnie, maar zij slachten ze zelf, en verkopen het vlees aan de andere kolonisten, aan de bemanning van de schepen die de Kaap aandoen. Met deze handel, wettig of onwettig, met het vissen in de rivieren, met het jagen in de bossen, verdienen zij meer dan ooit de landbouw zou kunnen opleveren; dientengevolge zijn

ze geneigd deze landbouw te verwaarlozen. De Compagnie kan het niet toestaan; zijn deze lieden niet vrij verklaard onder meer in de hoop dat de graanopbrengst zou toenemen? Daarom gebeurt het wel dat de fiskaal, of zelfs de Commandeur in eigen persoon, hen een voor een bezoekt om hen aan te sporen eindelijk met het landbouwwerk te beginnen, te ploegen, te zaaien, te oogsten of te dorsen, zolang daarvoor de tijd nog gunstig is. Helpt ook dit niet, dan wordt de al te nalatige burger uit huis en bedrijf gezet; hij moet als Compagniesdienaar het werk verrichten dat hij als vrijman verzuimde.

Er is een omstandigheid die deze noodlottige ontwikkeling sterk in de hand werkt. Deze vrijlieden zijn hun bedrijf begonnen op crediet; ze kregen hun vee, hun gereedschap, hun levensmiddelen van de Compagnie, op voorwaarde dat zij deze geleidelijk zouden afbetalen. Maar welke burger brengt er nu graag zijn runderen en schapen naar de kraal, zijn koren naar de schuur van de Compagnie, en ontvangt er niets anders voor terug dan een bewijsje dat zijn schuld aan deze Compagnie met een hoger of lager bedrag verminderd is? De particuliere handel, al wordt deze met nog zo zware straffen bedreigd, heeft veel meer aantrekkingskracht; wie daaraan meedoet, ontvangt geld, harde daalders, die hij kan laten klinken op het tafelvlak.

Toch, ondanks al deze bezwaren, breidt het aantal vrijlieden zich voortdurend uit. Het zijn nu niet enkel landbouwers meer; er komen ook vrije Saldanhavaarders; zij voeren gedroogde vis, ingezouten vogels en robbenvlees aan van de eilanden in de Saldanhabaai. Er

komt eeen vrijtimmerman, en hij krijgt een stuk bos aangewezen waaruit hij, en hij alleen, kappen mag; er komt een vrijkleermaker, een vrijmolenaar die eerst een rosmolen drijft, maar later van de Compagnie een watermolen in huur ontvangt, een vrijmetselaar en een vrijjager; er komt zelfs een vrijchirurgijn, Mr. Jan Vetteman. Er komt verschil tussen landburgers, die op de boerderijen wonen, en stadsburgers, die om en bij het fort gevestigd zijn. Van Riebeeck probeert de organisatorische vorm te vinden die deze veelzijdige groei omvatten kan; twee van deze vrijlieden worden „borgerraed"; zij hebben zitting in het college, dat den Commandeur bij het bestuur der kolonie ter zijde staat. Ook wordt er een burgerwacht ingesteld, onder bevel van een sergeant en enkele korporaals. Deze vrijlieden zijn dus niet zonder enige zeggenschap gebleven; zij konden op het dagelijks beleid wel degelijk invloed uitoefenen. Desondanks ontstaat er een ontevreden, om niet te zeggen, een verbitterde stemming onder hen. Wij kunnen het begrijpen; er kwamen steeds meer bepalingen die hun het leven moeilijk maakten.

Wij zagen reeds dat twijfelachtige punten aanvankelijk onbeslist gelaten werden; nu moet men hierover nader besluiten. Soms neemt men eerst een beslissing naar de ene kant, maar blijkt het later dat een beslissing naar de andere kant toch beter is; dat geeft naar beide zijden beperking en ergernis. Het geeft ook onzekerheid; moeten de varkens nu lopen met een houten kraag om de nek, zodat zij in de tuinen niet komen kunnen, of moeten de omheiningen van deze tuinen zo sterk en zo dicht

zijn dat de varkens er ook zonder houten kraag onmogelijk doorheen kunnen breken? Er komt steeds meer verscheidenheid tussen de vrijlieden onderling; wordt de een tevreden gesteld, dan voelt de ander zich benadeeld. Het is heel prettig voor een vrijtimmerman dat hij een eigen bos krijgt toegewezen, maar betekent dit niet dat ieder ander het hout dat hij voor zich nodig heeft, over een veel grotere afstand moet aanvoeren? Ieder misbruik dat ontdekt wordt — en hoeveel misbruiken komen er juist in deze jaren niet aan het licht? — wordt de aanleiding tot het geven van nieuwe, strengere bepalingen. Het komt voor dat vrijlieden gezouten vlees of spek van de Compagnie op crediet ontvangen en ondertussen hun eigen vee, levend of geslacht, voor geld verkopen. Moet de Raad nu niet bepalen: voortaan zal er geen gezouten vlees of spek meer verstrekt worden, tenzij tegen contante betaling? Er wordt roofbouw gepleegd in de bossen; spreekt het dan niet vanzelf dat de Raad voorschrijft: in het vervolg mag er door de vrijlieden geen hout meer worden gekapt; dit hout moet worden betrokken van de door de Compagnie aangewezen timmerlieden? Er wordt op een zeer onregelmatige wijze zout gegraven uit de zoutpannen; is het dan niet goed dat de Raad zoutgaarders aanstelt die alleen het recht hebben dit zout te verzamelen, en het dan voor een kleine prijs verkopen, aan de Compagnie of aan particulieren! Het gebeurt herhaaldelijk dat vrijlieden zich versteken aan boord van de schepen die de Kaap aandoen; zij proberen op deze wijze of het moederland of de Oost te bereiken. Maar is het dan niet begrijpelijk dat de Raad de vrijlieden

verbiedt voortaan nog bezoeken aan deze schepen af te leggen? Ondertussen hopen de bepalingen zich op; de vrijlieden hebben het gevoel alsof met ieder van deze bepalingen hun een klein stukje van de vrijheid die eerst was toegestaan, en die zij toch al veel mooier en groter zagen dan ze werkelijk was, weer wordt ontnomen: tenslotte zeggen zij: wij heten wel vrijlieden, maar inderdaad zijn we slechts de slaven van de Compagnie. Van Riebeeck heeft van deze verbittering wel geweten; er staan in het Dagverhaal zinnen die een verweer bevatten tegen deze ontevreden houding. Maar wanneer de uitbarsting komt, verrast die hem toch nog. Drie dagen daarvoor heeft hij nog een inspectietocht gemaakt, en hij is vergenoegd naar huis teruggekeerd; des avonds schrijft hij in zijn journaal: „20 dito, is den Commandeur eens gaen besichtigen in 't landt al der vrije luyden ende Compagnies volcq haer doen op de corenlanden etc., die fray besich vond d'eene met mayen, d' ander ploegende, ende sommige haer afgemayde graenen in de schuyren rijdende." En nu staan daar opeens in zijn kantoor de twee burgerraden; zij bieden hem namens alle vrijlieden, „niemant uytgesondert", een verzoekschrift aan. Op zichzelf is dat zo vreselijk nog niet, maar daar is de toon waarin dit verzoekschrift is gesteld! Het begint met de betuiging dat de ondertekenaars „behoorlijcke reverentie" wensen te tonen, maar het mocht wat; even later eisen zij dat zij reeds nu de prijs vernemen zullen die de Compagnie bereid is te betalen voor hun koren, en mocht deze prijs soms te laag wezen naar hun zin — zij zelf noemen het bedrag van 10 gulden per mud — dan wei-

geren ze nog langer „dese bloedige arrebeyt aen tlandt" te verrichten; „soo sullen wij alle ons vee ende slaeven voorts alle de rest, dat onder ons berustent is, wederom brengen."

„In plaets wij sullen gehulpen worden, soo worden wij onderdruckt." Dat is de grief die aan alle klachten ten grondslag ligt. Oorspronkelijk mochten wij vrij vee kopen van de inlanders, later werd ons dit verboden. Wij zouden de beschikking krijgen over de beste runderen die de Compagnie bezat; in plaats daarvan gaf men ons „aude krengen van koeyen." Wij zouden vee, gereedschap, levensmiddelen van de Compagnie op crediet ontvangen; nu moeten wij voor ieder artikel contant betalen of anders een borgstelling geven. Wij zouden tarwe verbouwen en tabak; nu dwingt de Compagnie ons ook met andere gewassen de proef te nemen, en als de oogst mislukt, is de schade voor ons. Wij zouden hout mogen halen waar we maar wilden; nu moeten we iedere balk én iedere plank van de timmerlieden kopen. Zelfs bezoeken aan boord van de schepen die de Kaap aandoen, zijn ons niet langer toegestaan!

Hoe heeft Van Riebeeck op dit verzoekschrift gereageerd? Hij bestudeert het eerst; bij iedere zinsnede maakt hij zijn aantekeningen. Daarna roept hij alle vrijlieden bij zich. Hij monstert de gezichten. Reeds raadt hij wie de aanleggers zijn: Harmen Remajenne en Johannes Rietveld; zij stelden het rekest op, de anderen tekenden slechts wat men hun voorlegde. Als het hem eens gelukken mocht deze twee „belhamels" te scheiden van wie hen slechts volgden?

Van Riebeeck bespreekt uitvoerig punt na

punt. Tegenover de geruchten stelt hij de feiten. Daar is allereerst de prijs, die er voor het koren betaald zal worden. De vendrig Jan van Herwaerden zou graan hebben opgekocht tegen 4 gulden het mud. Dat is waar, maar wat was dat dan voor graan? Een kleine partij, die Harmen Remajenne bijna een jaar had laten liggen, zonder te dorsen; dit graan was niet meer geschikt om er brood van te bakken; het kon nog slechts gebruikt worden als varkensvoer. Voor het koren zou in ieder geval niet meer betaald worden dan zes gulden het mud. Hoe weten ze dat? Heeft de burgerraad Hendrick Boom hun dat verteld? Het is mogelijk; enkele dagen geleden heeft hij zelf tegen deze burgerraad gezegd: „Boomtjen ick wenschte van weegen de vrijborgers dat se all 6 gulden voor 't mud verseeckert waeren." Maar heeft diezelfde Boom hun dan ook verteld, dat hij daar nog aan had toegevoegd: „doch wij sullen sien wat wij met de comste van den jaerlijcxen Commissaris uyt India voor deselve meer bedingen cunnen ende oocq door ons voorschrijven aen d'Ed. Heeren onse meesters, waerinne wij den Commissaris hulpe sullen versoecken"?
Zo lang Van Riebeeck de feiten uiteenzet, die aanleiding gaven tot allerlei, in het verzoekschrift genoemde, geruchten, blijft zijn stem vlak, maar deze zelfde stem wordt bijtend scherp, als hij spreken gaat over de dreigementen waarmee de vrijlieden hun klachten doen vergezeld gaan. „De supplianten," zo heet het reeds onmiddellijk aan het begin, „seggen wel reverentie, maer blijckt per force." Deze „luytjens" — en welk een minachting ligt er al niet in dit ene woord! — schijnen de Compagnie te

willen dwingen, maar dan zou hij hun toch de raad willen geven, het stellen van de wet „aen de Overricheyt, van Compagnies wegen daartoe g'autoriseert" over te laten; hùn plicht is het deze overheid zonder morren te gehoorzamen. En het een met het ander, nadere toelichting en bestraffing, heeft de gewenste uitwerking; de goedwillenden onder de vrijlieden bemerken dat het met deze eerste en voornaamste kwestie toch wel anders gelegen is dan zij meenden; in ieder geval is de wijze waarop zij werd aangesneden, allerminst gepast. En nog voordat Van Riebeeck kan overgaan tot de bespreking van de verdere klachten, verzekeren zij reeds dat zij het zo niet bedoeld hebben; zij vragen zich zelfs af: is dit het verzoekschrift wel dat hun werd voorgelezen? Hebben de opstellers er later soms nog veranderingen in aangebracht, hebben zij er soms zinnen ingelast die van een oproerige geest getuigen?
Van Riebeeck maakt van deze veranderde stemming een handig gebruik. Hij deelt mee dat er over de prijs van het koren eenvoudig niet meer te praten valt; Heren Zeventien hebben die reeds vastgesteld. Hij wil hun een gedeelte voorlezen van het schrijven, dat hij hierover ontving, maar dan moet hij eerst weten of zij, de vrijlieden, volharden bij de dreigementen die in het verzoekschrift worden geuit? Neen? Beloven zij hem dat zij zullen doorwerken, hoe laag de prijs ook mag uitvallen? De vrijlieden, verwonderd, knikken toestemmend. Dan neemt Van Riebeeck een vel papier dat voor hem op tafel ligt; het is een missive van de Heren Zeventien, gedateerd 16 April 1658. En leest. „Ende ten eynde de voorsz. vrije luyden souden moogen

weeten, waervoor sij de graenen, bij haer te winnen, sullen cunnen quijt worden, oocq gehouden sijn aen d'E. Compagnie te leeveren, hebben wij goetgevonden ulieden te authoriseeren, dat ulieden haer de voorsz. graenen vooreerst sal cunnen offnemen ten prijse als volgt te weten: Een last rijs van ƒ 70 tot ƒ 100, een last taruw van 70 tot 100 gulden, een last rogge van 50 tot 70, yder last gereeckent op 3600 pont ende 't geene bij maten geleevert wordt naer advenandt." Onder de vrijlieden heerst grote verslagenheid. Niet meer dan vijftig tot honderd gulden per last; het is nog aanzienlijk minder dan zij reeds vreesden. En nu toont Van Riebeeck zich opeens van een geheel andere kant. Hij is het met hen eens, zegt hij, dat deze prijs beslist te laag is. Daarom zal hij er bij de Heren Zeventien ernstig op aandringen dat zij alsnog op hun aanvankelijk genomen besluit terugkomen, het bedrag verhogen. En het gelukt hem, de vrijlieden moed in te spreken; wat meer is: hij herwint het vertrouwen, dat zij hem hadden opgezegd.
Als Van Riebeeck hierna de verdere klachten bespreekt, handelt hij niet anders. Weer zet hij de feiten uiteen, noemt hij namen; hij prijst de vrijlieden die zich ijverig betoonden: Hendrick Boom, die met zes jonge ossen tien morgen land omploegde, Jan Reniers, Steeven Jansz. Maar daarnaast oefent hij critiek op anderen, die hun bedrijf verwaarloosden, en zou het dan enkel toeval zijn, dat hij in dit verband allereerst weer de naam noemt van Harmen Remajenne, een der opstellers van het rekest? In ieder geval wordt nu de scheiding tussen deze opstellers en de andere vrijlieden nog groter; deze anderen zijn

tenslotte vol berouw; zij bieden den Commandeur hun oprechte verontschuldigingen aan en hopen slechts dat hun ondoordachte optreden geen ernstige gevolgen hebben mag.
Zo breekt dan het ogenblik aan waarop Van Riebeeck met een kort woord tot slot een einde maken kan aan dit belangrijke onderhoud. De Commandeur spreekt zijn vrijlieden aldus toe: „Wel aen vrunden, sooveel ons ofte mij in't particulier aengaet, can ick de saeck licht over t' hooft sien; maer dat ulieden d' E. Compagnie soude meenen te dwingen, sal bij haer Ed. quaelijcq genomen worden en gansch onaengenaem wesen, oocq voor ulieden verdolinge ende met 't hooft tegen de muyr geloopen: wenschende derhalven, dat ulieden haer beeter beraeden hadden, dat echter noch tijt is ende daerom geraden blijft voortaen maer u best te doen aen de ploegh tot den lantbou etc., voor u selffs, opdat oock de antwoorden van d' E. Heer Commisaris van Goens noch in onse ende de eerste vrije luyden haere memorie niet voor u gereedt staet, namentlijck, dat degheene, die niet voor sich selfs wil bouwen voor d' E. Compagnie sal an den ploegh geset worden etc., boven dat oocq al verscheyde andere luyden daerop wachten tegen dat eenige oproerige vrije borgers tot straffe haer landt geconfisqueert wordt etc. om in de plaets te mogen comen selfs met aenbiedinge van huyr te betaelen. Daerom sy elcq vermaent, voortaen toe te sien wat hij doet. Ick beloove na mijne gewoone genegentheyt mijn best te doen bij d' Heer Commissaris uyt India, haest te verwachten, ende met ons schrijven aen d' Heeren meesters, dat de prijs wat magh verhooght worden; laet maer de ploegh wacker sijn gangh gaen ende de

dorsvloer niet vercouwen; doch siet dat ick u met ploegen op Compagnies ende mijn landt niet en come te vercloecken, want ick er wacquer meen achter heen te sitten." Het is of een dreigende onweersbui aftrekt; nog rommelt in de verte de donder, maar reeds schijnt ook weer de zon. Er heerst bepaald een vrolijke stemming nu; de Commandeur laat nog „een romer wijn of twee omgaen", en daarna begeeft een ieder zich naar zijn eigen woning, „lachende d' een d' ander wat uyt, omdat elcq over 't sijne soo wat sijn recht bescheyt gecreegen hadt."

In de eigenlijke toestand brengt dit verzoekschrift en het onderhoud dat er op volgde, geen ingrijpende wijzigingen. Nog altijd voegen zich nieuwe bepalingen bij de oude. Ook nu worden deze bepalingen ontdoken. Van Riebeeck blijft klagen over traagheid, zelfs over onwilligheid. Maar toch is het anders dan vroeger; de ergste spanning is thans geweken. Zo lang Van Riebeeck het bevel voert over de Kaapkolonie, zijn er geen ernstige conflicten meer.

Nog voordat Van Goens Zuid-Afrika weer heeft verlaten, besluiten Heren Zeventien, op herhaald aandringen van Van Riebeeck, de Kaapkolonie van slaven te voorzien. Ook nu regelen zij alles zelf; een jacht, de *Hasselt*, zal hun instructies naar de Kaap brengen. Nog altijd kunnen we in het Dagverhaal het verlangen navoelen waarmee Van Riebeeck de komst van dit schip heeft verbeid. Het besluit van Heren Zeventien kwam hem ook zo goed van pas. Van Goens dwong hem de bezetting te verminderen. Van Riebeeck zag geen kans het vele werk dat er was, te verrichten met een nog kleiner aantal hulpkrachten. Een flinke zending slaven betekent uitkomst.

De *Hasselt* blijft lang uit. Eindelijk verschijnt dit jacht toch en nu blijkt dat het niet onmiddellijk door mag zeilen naar Batavia; het moet eerst een tocht ondernemen naar de kust van Guinea. Misschien kan het daar een Portugees slavenschip buit maken; lukt dit niet, dan moet het een aantal slaven zien te kopen.
Maar eer nog de *Hasselt* haar tocht heeft volbracht, werpt een ander schip het anker uit in de Tafelbaai; het is de *Amersfort*, die aan de Braziliaanse kust een Portugees geënterd heeft. De *Amersfort* nam van het veroverde schip 250 slaven uit Angola over, daarvan zijn er thans nog 170 in leven, in hoofdzaak „meysjens ende kleyne jongens, van welcke voor een jaer 4 a 5 noch weynigh dienst sal te trecken wesen." Kort daarna brengt de *Hasselt* er dan nog 228; Van Riebeeck heeft nu eerder te veel slaven dan te weinig. Meer dan de helft stuurt hij door naar Batavia; de rest verkoopt hij aan de vrijlieden, de ambtenaren of de Compagnie behoudt ze zelf voor haar eigen werkzaamheden.
De slaven die aan de Kaap blijven, moeten hun naam opgeven; indien zij geen naam hebben, wordt er hun wel een toegewezen. Zij ontvangen warmere kleding; hun voedsel bestaat voornamelijk uit rijst en robbenvlees. De ziekentrooster Pieter van der Stael, die met een zuster van Van Riebeeck was getrouwd, moet hen onderwijzen in de Nederlandse taal en de Christelijke gebeden. Tot meerdere aanmoediging mag hij na het beëindigen van de les aan ieder „een croessjen brandewijn ende 2 duym tabacq" uitreiken.
Over het algemeen hebben deze negers het niet slecht aan de Kaap. Maar zij schijnen dit zelf niet te willen beseffen; als ze maar enigszins de

kans krijgen, lopen ze weg. Het begint met zeven Angoolse slaven, die het eigendom zijn van de Compagnie, maar dan komt ook een vrijman, Caspar Brinckman, „met schreyende ogen" den Commandeur vertellen dat zijn vier lijfeigenen er vandoor zijn; ze hebben nog kleding en een voorraad rijst meegenomen. Tenslotte zijn het er dertig, en waarheen zijn ze gevlucht? Van Riebeeck verdenkt de Hottentotten; men heeft wel eens gezien dat de vrouwen der inlanders de „swartmans" gebraden schildpadjes en andere lekkernijen toestopten; één spoor althans voert onmiddellijk naar de kraal der Caepmans. Daarom besluit hij enige van deze Hottentotten als gijzelaars gevangen te zetten, en werkelijk, het helpt; enkele van de weggelopen slaven staan in de vroege morgen voor de deur van hun meesters woning te wachten tot ze worden binnengelaten. Toch worden alle slaven nu in ketenen geklonken; dat is maar goed ook, want al helpen de Hottentotten hen nu niet langer, herhaaldelijk komt het ook thans nog voor dat er slaven ontvluchten. Blijkbaar zijn ze „t' eenemael uytte natuyr tot weghlopen genegen."
Het blijft zo moeilijk werken met hen; dat ondervonden twee knechts van Van Riebeeck die plotseling door zes slaven werden aangevallen; een van deze knechts was reeds tot in de struiken gedrongen, en hij zou zeker vermoord zijn als de ander, een dappere kerel, hem niet had ontzet. Maar hier vinden we dan toch ook een nieuw element in de geschiedenis dezer slaven; de onderkoopman Roelof de Man bezit een negerjongen die van dit plan alles afwist en die geweigerd had mee te doen; hij weigerde weliswaar niet uit aanhankelijkheid tegenover de Hollan-

ders, alleen omdat hij vreesde te zullen verhongeren, maar hij geeft hier dan toch blijk van zekere berusting in het lot dat hem ten deel viel. En zoals hij dit aanvoelde, doen het ook anderen; steeds meer raken deze slaven met hun levensstaat verzoend; wanneer de Hottentottenoorlog uitbreekt, waagt Van Riebeeck het de meest vertrouwde onder hen van hun ketenen te ontdoen, hen te wapenen met assegaaien. Dat blijkt op de duur toch een te grote mate van vrijheid te zijn; als de oorlog door de Hollanders niet voorspoedig wordt gevoerd, rijpt bij deze slaven de gedachte zich bij de inlanders aan te sluiten, samen met hen zich te keren tegen hun vroegere meesters. Dan moeten ze opnieuw in ketenen worden geklonken.
Tegen het einde van Van Riebeecks verblijf aan de Kaap zijn de slaven tot zeer gewaardeerde werkkrachten geworden. Er breekt dan een ziekte onder hen uit; enkelen sterven er, en Van Riebeeck maakt er telkens in zijn Dagverhaal met verslagenheid melding van; nu eens is het een tuinman, dan een smid, maar beide malen krijgt de overledene de lof mee: „die sijn werck soo wel als een Duytsman doen coste."
Voor een niet gering deel was dit goede resultaat te danken aan Van Riebeeck zelf, en de zorg die hij ook voor deze slaven toonde te bezitten. Hij weet precies welke vrijlieden, welke Compagniesbeambten de slaven die onder hen zijn gesteld, goed behandelen en welke tot een ruw optreden zijn geneigd, en hoe verontwaardigd is hij niet als hem, een heel enkele maal, een geval van mishandeling ter ore komt. Als de slavin die op het Robbeneiland te werk is gesteld, zwanger is, zorgt hij dat er kleertjes aanwezig zijn, lang

voordat het kind geboren is. Maar het treffendste bewijs van de bezorgdheid welke Van Riebeeck ook voor deze ondergeschikten voelde, gold toch niet een der slaven uit Guinea of Angola. Er waren aan de Kaap ook nog enige andere lijfeigenen, uit Madagascar, Bengalen of de Indische Archipel afkomstig. Zij werden aangevoerd met schepen die op de retourreis waren; een heel enkele ontving Van Riebeeck ook ten geschenke van inlandse vorsten of andere hooggeplaatste personen. Onder deze slaven bevond zich een Chinees; hij is wegens moord naar de Kaap verbannen. Van Riebeeck heeft opgemerkt dat hij zich eenzaam voelt en nu schrijft hij naar Batavia of het niet mogelijk is dat ook andere gestrafte Chinezen naar de Kaap gezonden worden. Zij zouden gezelschap aan elkander hebben en zo misschien met hun lot verzoend raken. Wie weet welk een uitstekende werkkrachten zij dan nog zouden worden! Ook verzoekt hij om een sampan, een Chinese boot, waarmee deze slaaf in de Tafelbaai op de visvangst zal kunnen gaan. Is dat geen staaltje van bijzonder tere zorg? Maar het is waar, deze zorg gold een Chinees, wèl een slaaf, doch naar het volk waartoe hij behoorde, trok nog steeds Van Riebeeck's hart.

DE LATERE JAREN II

Wij hebben reeds gezien dat Van Riebeeck tegen de dichtstbij gelegerde Hottentottenstammen steeds krachtiger gaat optreden. Hij heeft daar zijn redenen voor. Deze stammen, waarvan die der Caepmans nog wel de voornaamste is, maar daarnaast zijn er ook Watermans en Tabaksdieven, leveren zelf niet veel vee; daarom moeten de Hollanders wel aanraking zoeken met verder af wonende volksstammen, in de hoop dat zij van hen de runderen en schapen kopen kunnen die hun onmiddellijke buren hun niet willen afstaan. Maar de Caepmans, Watermans, Tabaksdieven wensen dit niet. Zij verspreiden allerlei kwade geruchten omtrent de Hollanders, in de hoop dat de andere volksstammen hierdoor zullen worden afgeschrikt. En ook op andere wijze nog trachten ze de handel met deze stammen te beletten. Gelukt hun dit niet, dan werpen ze zich plotseling op als bemiddelaars en vorderen een buitensporig hoog makelaarsloon.
Deze Caepmans, Watermans, Tabaksdieven waren altijd reeds geneigd tot stelen. Maar sinds de kolonie zich uitbreidt, sinds er woningen van vrijlieden verrijzen in een brede kring om het fort, is de gelegenheid voor het plegen van diefstallen zoveel gunstiger geworden; er moeten tegen dit euvel nog strengere maatregelen worden genomen. Op zekere dag worden aan den vrijman Hendrick Boom zes koeien en een stier ontstolen; hij aarzelt niet lang, maar neemt het opperhoofd van de Caepmans, Gogosoa, een

„out dick vet man sijnde ende niet wel voort cunnende" in hechtenis; de Caepmans moeten hem eerst zijn runderen weerom brengen, dan ontvangen zij hun „kapiteyn" terug. Van Riebeeck keurt dit krachtige optreden goed; wel staat hij erop dat de gijzelaar met alle voorkomendheid behandeld wordt.
De moeilijkheden met de Hottentotten nemen toe, wanneer er slaven komen. Het gelukt deze slaven soms te ontvluchten, en nu zijn er aanwijzingen dat de inlanders, in het bijzonder weer de Caepmans, hun daarbij de helpende hand bieden. Toen er te veel diefstallen werden gepleegd, ging men tenslotte over tot het vatten van gijzelaars, en dit hielp; geen wonder dus dat Van Riebeeck nu tot eenzelfde maatregel zijn toevlucht neemt. Hij lokt twee zonen van Gogosoa, Schacher en Pieter Otegno, met nog een anderen Hottentot van dezelfde stam, Osaoa, binnen het fort, en neemt hen in hechtenis. Doman, de tolk, is op de zijde van deze Caepmans, en als hij verneemt dat er drie van zijn stam als gijzelaars gevangen zijn gezet, dringt hij erop aan dat enkele inlanders tot de beide andere stammen, de Watermans en de Tabaksdieven behorende, eenzelfde lot zullen ondergaan; het gevolg is dat Jan Cou, Boubo en Herry, alle drie van de stam der Watermans, het getal gijzelaars komen vermeerderen. Het helpt wel iets; enkele weggelopen slaven worden teruggebracht of keren zogenaamd uit zichzelf terug, maar de meeste blijven toch onvindbaar. Als de gijzelaars dit vernemen, gaat er een groot gehuil onder hen op; zij vrezen dat zij nu voor altijd gevangen zullen moeten blijven. Dat valt wat mee; Gogosoa komt persoonlijk onderhandelen, en op

zijn verzoek worden zijn beide zonen, Osaoa, later ook nog Jan Cou en Boubo, weder losgelaten. Voor Herry wil niemand een goed woord doen; zijn rol is uitgespeeld. De Raad besluit hem naar het Robbeneiland te verbannen.
Op hetzelfde ogenblik dat, in het fort, Herry in hechtenis werd genomen, maakte een sergeant, met enige soldaten, zich van Herry's vee meester. En nu weer een staaltje van wat wij gehuichelde vroomheid zouden noemen, maar de zeventiende-eeuwse mens doorzag dit niet, voor hem was het ernst: er wordt, geheel in de vorm, rekening opgemaakt. Herry bezat 110 runderen en 230 schapen, die een waarde vertegenwoordigen van ƒ 875. Hiervan waren 43 koeien aan de Compagnie ontstolen; verder heeft Herry zich koper, tabak en snuisterijen toegeëigend die aan de Compagnie behoorden; tezamen voor een bedrag van ƒ 500. Blijft dus nog ƒ375 ten bate van Herry. Maar nu is daar nog een derde post: de schade die de Compagnie geleden heeft „door 't belet van den aenteelt", en deze schade bedraagt zeker meer dan de resterende ƒ 375; „derhalven is Herry aengeseyt dat men niet van meeninge is hem yts wederom te geven, als calculerende noch al veel te cort te komen."
Voor geruime tijd zit de schrik er nu in. Maar daarna begint het stelen toch weer opnieuw en het wordt erger dan het vroeger ooit is geweest; steeds talrijker worden de berichten over diefstal van vee en gereedschap dat het eigendom is van de Compagnie, van vee en gereedschap dat aan de vrijlieden behoort; er worden daden van geweld gepleegd en tenslotte richten de vrijlieden zich met een rekest tot de Raad; zij verzoeken om krachtige tegen-

maatregelen. Van Riebeeck belegt een vergadering van deze Raad; hij waarschuwt de burgerraden Hendrick Boom en Jan Reyniers, die de vrijlieden vertegenwoordigen, voor de gevolgen van een gewapend optreden; dat moet leiden tot oorlog en de inlanders zullen zich dan niet ontzien het koren dat ongeveer rijp is, de huizen in brand te steken; de Compagnie, die toch al zo grote voorschotten gaf, zal in dat geval de schade onmogelijk kunnen vergoeden. Maar de vrijlieden zijn door de overlast die zij reeds ondervonden, zo zeer tot wanhoop gebracht dat zij dit niet al te zwaar meer tellen; de burgerraden verklaren dat de schade die de vrijlieden in geval van een oorlog zouden lijden, geheel voor eigen rekening komt. Dan wordt er besloten, zodra zich daartoe een gunstige gelegenheid mocht voordoen, met man en macht de Caepmans te overvallen.
De gebeurtenissen achterhalen dit besluit. Nog geen uur later komt er aan het fort bericht: de inlanders hebben Symon in 't Velt aangevallen, die het vee van Caspar Brinckman bewaakte; hem hebben ze vermoord; de kudde hebben ze weggevoerd. Aanvoeder was de tolk Doman; hij heeft zich van het geweer dat in 't Velt bij zich droeg, meester gemaakt. Nu is opeens alles in rep en roer. Bevel volgt op bevel; een troep van zeven man zal de rovers achtervolgen; de vrijlieden mogen vrouw en kinderen naar het fort brengen, hun vee naar het fort of de redoute Duynhoop; de meest vertrouwde slaven worden gewapend, wachten worden uitgezet.
De oorlog is in volle gang. Maar het is een vreemde oorlog. Kleine troepen Hottentotten vallen onverwachts aan; zij roven een kudde

vee en zijn onmiddellijk daarna spoorloos verdwenen. Hun hoofdmacht blijft onvindbaar. Van Riebeeck ondervraagt Herry, tot dit doel van het Robbeneiland gehaald; hij roept de bemiddeling in van het opperhoofd van een verderaf wonende stam, Oedasoa. Niets helpt. Eenmaal meent hij de verblijfplaats van de Caepmans gevonden te hebben en dadelijk wordt er een grote troepenmacht bijeengebracht, 70 man uit het fort, 80 man uit een schip, dat op de rede ligt. Van Riebeeck wil zelf aanvoerder zijn, maar de Raad keurt dit niet goed, Gabbema is bekwaam genoeg voor deze post en de Commandeur kan dan beter buiten schot blijven; het zou voor de kolonie een onoverkomelijke ramp zijn, indien hem een ongeluk overkwam. De troep begeeft zich op weg — om al spoedig onverrichter zake weer terug te keren. Wel vond men de legerplaats, maar de Hottentotten waren een uur tevoren haastig vertrokken. De weinige gevechten die er nog geleverd worden, zijn dan ook van geringe betekenis; enkele Hollanders tegen enkele inlanders.
Met de wapens kan Van Riebeeck de Hottentotten niet overwinnen. Maar hij weet een ander middel. Hij kan van de nederzetting één groot fort maken. Aan de oostzijde stroomt de Liesbeekrivier; deze is slechts op een paar plaatsen doorwaadbaar. Nu gaat hij een omheining bouwen van de westkust tot aan deze rivier. Aanvankelijk wordt het een hek, van palen en latten vervaardigd, maar later vindt hij een nog betere manier; hij laat een brede strook grond beplanten met doornstruiken en amandelbomen. Natuurlijk zijn er enkele openingen in deze heg; zij worden afgesloten met draai-

bomen, zij worden beschermd door wachthuizen, die toepasselijke namen dragen: Kijckuyt, Keert de Koe, Hout den bul.
Het is een geweldig werk, maar als het eenmaal af is, zijn de Hollanders op eigen gebied veilig. De Caepmans zijn toch reeds ontmoedigd; zij hebben het gevoel, dat zij ieder ogenblik door de Hollanders kunnen worden opgejaagd; hun aanvoerder in de strijd, Doman, is ernstig gewond. Nu is daar ook nog deze afscheiding, die op de duur iedere aanval onmogelijk zal maken. Is het maar niet beter vrede te sluiten? Zij vragen onderhandelingen aan; hun oudsten begeven zich naar het fort. Zij voeren dezelfde argumenten aan die zij ook vroeger reeds bezigden. Aan wie behoort eigenlijk het gebied rond de Kaap de Goede Hoop? Aan de Hottentotten immers? Zij zijn de rechtmatige eigenaars; de Hollanders zijn slechts de vreemde indringers. En hoe gedraagt men zich dan tegenover deze indringers? Men tracht ze te weren. Men verdedigt zijn bezit. De Hollanders zeggen: wij hebben weiden nodig voor ons vee. Maar wat zeggen nu op hun beurt de Hottentotten? Laten wij hun het vee afhandig maken; dan kunnen ze ook geen aanspraak meer maken op onze grond. Hebben ze hierin geen gelijk?
Wat kan Van Riebeeck op deze argumenten antwoorden? Vroeger ontweek hij een antwoord; wist hij er wel een? Nu „moet er eyndelijck dit woord uyt": met deze oorlog hebt gij ook het recht op uw land verbeurd. Wij Hollanders hebben dit land nu „rechtvaerdigh", „met 't swaert" gewonnen. Als Van Riebeeck eens geweten had van de wanhopige strijd die, ruim twee eeuwen later, de nakomelingen van deze Hollanders

voeren zouden tegen andere, vreemde indringers? Zou hij dan dit beginsel ooit hebben laten gelden?
Tegenover Caepmans, Watermans en Tabaksdieven laat Van Riebeeck zijn tanden zien, tegenover de opperhoofden van de verder af gelegerde stammen toont hij slechts zijn beminnelijkste lach. Eerst als hij met hen betrekkingen kan aanknopen, is hij goed op dreef; zijn verkennersaard kan zich nu weer uitleven. Zijn voornaamste hulp hierbij is de „tolckinne" Eva, als klein meisje bij hem aan huis gekomen, opgevoed door zijn vrouw; Herry is haar oom, haar zuster is gehuwd met Oedasoa, het opperhoofd der Cochoquas. Meestal vertoeft zij aan het fort, maar soms kan zij het daar niet langer harden; als zij het commandeurshuis verlaat, is zij nog in haar sarong gekleed, maar zodra zij de Liesbeekrivier is overgestoken, verwisselt zij die voor de dierenhuid, zoals de Hottentotten dragen. Een tijdlang woont zij bij haar familie, onder haar stamgenoten en vertelt deze van de wonderlijke zaken die men in de Hollandse kolonie zien en beleven kan; zij spreekt ook over het geloof, dat men daar belijdt. Steeds keert zij echter weer naar het fort terug en daar vindt zij in Van Riebeeck geen minder aandachtigen luisteraar. Wat een vreemde wereld gaat er nu voor Van Riebeeck open! Een wereld als een oerwoud is het, donker met af en toe een helle schittering, een zware stilte, op zijn onverwachtst doorbroken door een schril geluid. Eva verhaalt van de wilde, opwindende jacht op paarden en olifanten, van verwondingen, veroorzaakt door leeuwen en andere wilde dieren, van bloedige gevechten tussen de stammen

onderling, van ingewikkelde familieverhoudingen. Zij weet volksstammen te noemen met zonderlinge namen, die een toverdrank bereiden, die de kunst verstaan goud te ziften uit los zand. De mannen dragen fraai bewerkte, witte huiden, zij wonen in stenen huizen; zelf zijn ze blank, maar ze houden slaven, die een zwarte huidskleur hebben; hun hoofdhaar wappert over hun rug en om hun schouders.
Als Van Riebeeck dit alles hoort — en hoeveel is ervan waar? — kan hij zich niet langer bedwingen; weer rust hij een expeditie uit die proberen moet enkele van deze nog onbekende stammen te vinden, die de opperhoofden over die stammen moet uitnodigen aan het fort te verschijnen. Hoe graag zou hij zelf de leiding van deze tochten op zich hebben genomen, maar hij begrijpt dat dit onmogelijk is; het risico is te groot. Hij mag slechts voorbereiden en moet afwachten.
De expedities komen terug, na korter of langer tijd, en is het zo vreemd dat, na de wonderlijke verhalen van Eva, het verslag van haar lotgevallen wat teleurstellend is? Toch houdt Van Riebeeck vol, en tenslotte bereikt hij ook zijn doel. Daar komen ze naar het fort, de opperhoofden van deze andere stammen; soms nog wat onzeker van de ontvangst, die hun te beurt zal vallen, soms ook vol vertrouwen. Chaihantima is de eerste; hij is het opperhoofd der Chainoukas, en hij vertelt van zijn vrouw die sieraden draagt aan oren, hals en vingers; dan volgt Oedasoa, Eva's zwager, die met Gonnomoa de macht over de Cochoquas deelt; tenslotte komt ook Soesoa nog, die nadat Chaihantima door de Cochoquas werd verslagen, op zijn beurt

het voornaamste opperhoofd der Chainoukas werd. Akembie, het opperhoofd der Namaquas, heeft Van Riebeeck nooit bij zich gezien; wel had Van Meerhoff hem tot een bezoek uitgenodigd, maar de stam trok spoedig daarna in noordelijke richting; de afstand tot het fort werd te groot.
Van Riebeeck heeft met deze opperhoofden en hun gevolg soms rare fratsen uitgehaald. Hij heeft hen dronken gevoerd, hij heeft hen voor spiegels geplaatst; hij heeft voor hen op de viool en het clavecimbel laten spelen; hij heeft hen op een matje van een tinnen bord brood met suiker laten eten, en hen wijs gemaakt dat dit een ontvangst was als in Europa alleen de machtigste koningen genoten; hij heeft tijdens een parade de wacht een salvo laten geven, als hoogste eerbetoon. Maar wat weet hij toch ook ieder van hen op zijn juiste waarde te schatten; hoe gemakkelijk vindt hij de woorden waarmee hij hen voor zich en zijn bedoelingen winnen kan. Hier is bijvoorbeeld de boodschap die hij aan Soesoa doet toekomen; hij laat hem zeggen „gaerne Soesoa te erkennen als vader ende sijnen soone Goeboe als broeder, om alsoo als volck van één natuyr met den anderen te verkeeren, ende waerdoor den ouden man (maer een eenigh grooten zoone hebbende) in sijn outste dagen noch een ander ofte tweede soone soude aenwinnen, die genegen was hem te beschicken alle dingen wat hij uyt alle oorden van de werelt begeerde, waerdoor sijn naem grootelijcx coste vermeerdert ende verbreyt worden." Is het zo vreemd dat op deze boodschap de inlandse vorst aan het fort verschijnt, zijn nieuwen zoon eens komt bezoeken „ende besien wat het voor een man was"?

Wanneer Van Riebeeck aanstalten maakt om zijn post als bevelhebber van de Kaapkolonie te verlaten, kan hij met tevredenheid terug zien op wat er uit het zo moeizaam begonnen verkeer met deze Hottentottenstammen is gegroeid. De dichtstbijzijnde van deze stammen zijn dan tot een staat van halve dienstbaarheid gebracht; de Compagnie wijst hun woonplaatsen aan; mannen zowel als vrouwen verrichten tegen een geringe beloning — wat tabak, een maal eten — allerlei werkzaamheden ten gerieve der Hollanders. De verderaf gelegerde stammen leveren geregeld vee, en in de laatste tijd ook nog andere waren, huiden, struisvogelveren. Een van hun voornaamste opperhoofden, Gonnomoa, komt als hij gehoord heeft dat Van Riebeeck vertrekken gaat, persoonlijk afscheid nemen. Hij verzoekt den Commandeur, namens zichzelf en enkele andere opperhoofden, hen aan te bevelen in de gunst van zijn opvolger, opdat dezelfde vriendschappelijke betrekkingen die er thans bestaan, in de toekomst gehandhaafd zullen blijven. Het is een fraai slot aan een werk dat Van Riebeeck veel zorgen baarde en veel geduld en volharding van hem eiste.

Twee gebeurtenissen moeten we nu nog noemen uit de laatste jaren van Van Riebeeck's bestuur die ons den Commandeur doen kennen van opnieuw een geheel andere kant: als handhaver van het gezag. Het zijn een poging tot opstand en een schipbreuk.

In December 1659, als de Hottentottenoorlog nog in volle gang is, wordt er een samenzwering ontdekt. Meester William Robertson, de chirurgijn, komt Van Riebeeck inlichten, slechts enkele uren voordat de aanslag zal plaats hebben. Hij deelt

mee dat enige soldaten hebben besloten eerst de manschappen te doden van het schip *Erasmus,* die in het bos hout kappen voor de „schutswering"; daarna willen ze het fort bestormen, en iedereen vermoorden, „tot 't kleynste kind incluys." Tenslotte willen ze met boten naar de *Erasmus* roeien en zich van dit schip meester maken. Onmiddellijk worden de meeste schuldigen gegrepen; het zijn ten dele Hollanders, ten dele ook Engelsen, uit een eerder schip, de *Orangie,* gelicht ter versterking van het garnizoen. Twee anderen, geen soldaten, maar veehoeders, weten te ontvluchten. Op hun hoofden wordt een prijs gesteld. Het gelukt een vrijman, Jacob Cloeten, die te verdienen. Een van de beide vluchtelingen waagt zich tot bij zijn woning; Cloeten nodigt hem binnen om een „soopje" te gebruiken; plotseling grijpt hij hem beet en knevelt hem. Nu waarschuwt hij een paar korporaals die zich in de nabijheid bevinden, en spoedig is ook de andere vluchteling ontdekt en gegrepen.

Van Riebeeck is van dit snode plan wel ontzet geweest; we kunnen dit afleiden uit de wijze waarop hij er in Dagverhaal over schrijft. Hij noemt het een „seer execrabel voornemen" en deelt mee, dat de Raad de bizonderheden „niet zonder alteratie" heeft kunnen aanhoren. Alle medeplichtigen verklaren dat een der beide vluchtelingen, Hendrick van Cloppenburgh, de aanstoker is geweest. Van Cloppenburgh zelf ontkent dit; hij zegt dat hij niet meer schuldig is dan een der anderen, en hij houdt dit vol, ook wanneer de „torture" op hem wordt toegepast. Toch is de zaak ook zonder verdere bekentenissen van den voornaamsten schuldige genoegzaam

duidelijk, en de Raad maakt zich dan ook gereed om de misdadigers te vonnissen, wanneer eensklaps Van Riebeeck tussenbeide komt. Is de Raad wel tot oordelen bevoegd, vraagt hij. Naar de bestaande voorschriften zeker, maar het geldt hier een zo zwaar vergrijp! Wat hemzelf betreft, hij wil gaarne erkennen, dat hij er tegen op ziet zijn stem uit te brengen voor enige rechterlijke beslissing; veel liever zou hij met de verdere afhandeling van deze strafzaak willen wachten tot over zes, zeven weken de retourvloot uit Batavia zal zijn aangekomen. Aan boord van deze vloot zal zich zeker een van de leden van de Raad van Indië, „onse hooger Overigheyt", bevinden; veel beter zou het hem lijken indien deze, met „meerder ervarentheyt ende wijsheyt", over het lot der oproerlingen besliste. De Raad beraadslaagt nu opnieuw, en de meerderheid blijkt het met den Commandeur eens te zijn; het vonnis wordt dus opgeschort; wel besluit men nog allen, die weliswaar niet onmiddellijk bij de aanslag betrokken zijn, maar toch in zekere verstandhouding stonden tot de schuldigen, alsmede alle Engelsen en Schotten, zo spoedig mogelijk naar Batavia te zenden, „om soveel doenlijck dese plaetse van alle oncruyt te suyveren."
Van Riebeeck toont zich hier een man die, nadat hij eerst de orde heeft gehandhaafd, gaarne plaats maakt voor hoger gezag. Maar nu is daar ook de schipbreuk. Er moet onmiddellijk gehandeld worden; verwijzing naar een hoger gezag, op een andere plaats, op een later tijdstip, is niet mogelijk. Van Riebeeck vertegenwoordigt hier zelf het hoogste gezag, de Heren Zeventien; hij alleen. En nu staat hij ook in het volle besef van zijn waardigheid; hij weet van geen wijken.

De 9e Mei 1660 wordt er een schip waargenomen aan de overzijde van de Tafelbaai; er waait een witte vlag van de mast. Het stormt, maar Van Riebeeck rijdt er heen, met den schipper van de fluit *Loenen* en den onderkoopman Roelof de Man; het schip ligt gevaarlijk dicht bij de branding, het heeft de fok half gehesen, waarschijnlijk om, als de ankertouwen mochten breken, recht op het strand te kunnen aanhouden. De volgende dag gelukt het dit schip toch de baai in te zeilen. Het blijkt *La Maréchale* te zijn; drie jaar geleden heeft zij ook de Kaap bezocht. Evenals toen is zij ook nu weer op weg naar Madagascar; zij brengt dit eiland een nieuwen gouverneur, monsieur Gelton, en een bisschop, monseigneur d'Estienne. Op het schip bevinden zich verder nog vele kolonisten; onder hen is een vrouw die zich op het spinnen van zijde verstaat. Monsieur Gelton begeeft zich aan wal; het schijnt een man van weinig tact te zijn geweest, want een van de eerste dingen die hij vertelt, is hoe een ander Frans schip een fort van de West-Indische Compagnie, aan kaap Verde, door list heeft vermeesterd. Onmiddellijk neemt Van Riebeeck voorzorgsmaatregelen; den kapitein van het schip, monsieur Véron, ontvangt hij met veel beleefdheid, maar ondertussen zijn de wachten wel zo versterkt dat iedere poging tot overweldiging kan worden onderdrukt. Ook laat hij er nauwlettend op toezien dat het scheepsvolk, dat water komt halen, zich niet ergens aan wal versteekt, maar vóór de nacht naar boord terugkeert.

Het blijft ondertussen stormachtig en op een morgen blijkt *La Maréchale* nu werkelijk gestrand te zijn, tussen de redoute Duynhoop en de

Zoute rivier. De Fransen verzoeken hulp; Van Riebeeck stuurt hun een sloep, maar veel kán men hiermee nog niet uitrichten; slechts drie, vier manschappen brengt zij die dag aan wal; nog twee komen er door de branding gezwommen. Gelukkig gaat de wind nu spoedig liggen, en daar volgen ook de anderen, in het geheel 61 personen. Zij huren boten van de vrijlieden, proberen hun ankers terug te vinden die met de storm verloren gingen. Van Riebeeck stelt de eis dat alle Fransen hun wapens zullen inleveren; het scheepsvolk mag zich niet buiten een beperkt gebied begeven. Verder verlangt hij een lijst met de namen van alle opvarenden en de adressen waar zij thans verblijf houden, een opgave van alle goederen die aan land worden gebracht en de plaatsen waar zij worden geborgen. Katholieke diensten mogen er niet gehouden worden. Dit alles is niet naar de zin der Fransen. Monsieur Véron en monsieur Gelton komen protest aantekenen. Vooral monsieur Gelton gebruikt stoute taal. Hij spreekt van zijn eergevoel dat gekwetst werd, van de eerbied die men aan zijn koning verschuldigd is. Liever zou hij sterven dan dat hij aan deze eisen voldeed. Is dit een behandeling als onder vrienden past? Van Riebeeck blijft in zijn antwoord uiterst hoffelijk. Hij zegt dat men van „gequalificeerde luyden" zulke „desperate woorden" zeker niet verwachten zou. Hij herinnert deze Fransen aan de hulp die hij hun reeds heeft verleend en nog verlenen wil. Monsieur Gelton sprak van een behandeling als onder vrienden gebruikelijk is; hij beschouwde hen hoger nog: „gelijck broeders." Maar daar is het gezag dat hij de eer heeft te vertegenwoordigen. Zowel de eis dat de wapens moeten

worden ingeleverd — voor de officieren maakt hij graag een uitzondering — als de voorwaarde dat het scheepsvolk blijft binnen bepaalde, nauwkeurig aangegeven grenzen, vloeien onmiddellijk voort uit „d' ordre onser Heren meesters"; daarom zou hij hun ernstig willen verzoeken zich daar niet langer tegen te verzetten. De Fransen trekken af, boos, maar zij kiezen toch eieren voor hun geld; des avonds melden zij zich opnieuw aan het fort. Monsieur Gelton biedt zijn verontschuldigingen aan voor de heftige woorden van die morgen, „als wesende niet uyt quaetmaer uyt mistroosticheyt geschiedt", en Van Riebeeck geeft nu gaarne nog verdere bewijzen van zijn goede wil; hij leent deze Fransen een veertigtal slaven, een welkome hulp bij het bergen van de lading.
Nu eenmaal de grootste moeilijkheden zijn opgelost, ontstaat er zelfs een hartelijke verhouding tussen Van Riebeeck en zijn Franse gasten. Als de onderofficieren onwillig blijken — en reeds van de aanvang af was er weinig tucht onder de bemanning — roept de Franse kapitein Van Riebeeck's bemiddeling in; hij moet de ontevredenen erop wijzen hoe zij het gezag moeten steunen in plaats van het te ondermijnen. Verschillende van deze Fransen, vooral de Protestanten onder hen, gaan in dienst van de Compagnie over; de anderen krijgen gelegenheid hun reis te vervolgen op een der Hollandse schepen. De bisschop en zijn priesters mogen op de retourvloot naar Frankrijk terugkeren.
Het schip zelf blijkt verloren. En nu tenslotte nog weer even een staaltje van de geslepenheid waarmee Van Riebeeck voor zichzelf en zijn meesters steeds de beste kansen zoekt. Wanneer

hem het verzoek bereikt de Franse onderofficieren eens tot gehoorzaamheid aan te sporen, roept hij eerst zijn Raad bijeen; hij laat deze Raad een resolutie aannemen waarin uitvoerig wordt opgesomd alle hulp die de Hollanders nu reeds aan de schipbreukelingen hebben verstrekt. Waarom doet hij dit? Met deze resolutie kan de Compagnie zich altoos verdedigen tegen critiek die er misschien van Franse zijde zou kunnen loskomen. Zelf legt Van Riebeeck dit aldus uit: Deze resolutie „is expres alsoo g'extendeert, ende d'accomodatien daerbij oock wat g'addeert, opdat 't selve soude cunnen ende mogen dienen tot wederleggingh van contrarie praeterijen ende pretensien, die Monsieur La Melleray — de eigenaar van het schip — t'avondt off morgen op d'Ed Compie zoude willen offte meenen te maecken." Maar hierbij blijft het niet. Nu eenmaal deze resolutie is aangenomen, dringt Van Riebeeck er bij den Fransen kapitein op aan dat er aan het schip niets beschadigd wordt. Misschien zal monsieur La Melleray vroeger of later nog eens proberen *La Maréchale* vlot te krijgen. Het is alles slechts voorwendsel. Van Riebeeck is bang dat de Fransen voor hun vertrek het wrak nagenoeg geheel zullen slopen. Als het enigszins kan, moet dit voorkomen worden, want — verschillende onderdelen kan hij naderhand zelf heel goed gebruiken!

VERVULLING VAN HET IDEAAL?

Wanneer na de eerste vijf jaar ook de drie latere jaren verstreken zijn, vraagt Jan van Riebeeck opnieuw ontslag aan en overplaatsing naar Indië. Als zijn opvolger wordt dan aangewezen Gerrit van Harn, jongere broer van zijn moeder, en dat moet voor hem toch wel een vreemde gewaarwording zijn geweest; nog leeft bij hem voort de herinnering aan het ogenblik waarop deze oom voor de eerste maal als soldaat naar de Oost vertrok. Waarom bleef deze herinnering bestaan, terwijl toch zoveel andere, belangrijker dingen geheel vergeten werden? Werkte ook toen reeds in hem, jongen van nauwelijks veertien jaar, het verlangen andere landen te zien, vreemde volkeren te leren kennen? Later, toen hij zich in Amsterdam had gevestigd, heeft Van Riebeeck dezen oom opnieuw ontmoet. In zekere zin waren Gerrit van Harn en Jan van Riebeeck lotgenoten; ook Van Harn had wel de belangen van de Compagnie gediend, maar tevens zijn eigen voordeel gezocht; het was ontdekt en hij had er zwaar voor moeten boeten. Voelden zij zich daarom tot elkander aangetrokken? In ieder geval trad Gerrit van Harn als getuige op bij Van Riebeecks huwelijk. En nu wordt deze zelfde Gerrit van Harn dan Van Riebeecks opvolger. Reeds heeft hij zich naar de Kaap op weg begeven.

Het schip waarop Van Harn zijn reis maakt, het *Wapen van Hollandt*, bereikt binnen de normale tijd de Tafelbaai. Maar het brengt geen nieuwen Commandeur. Niet al te ver van Sint Vincent is

Van Harn overleden. Van Riebeeck hunkerde er naar eindelijk met ander, en naar zijn inzicht belangrijker werk te worden belast; nu moet hij nog langer het bevel over de Kaapkolonie blijven voeren. Het is geen gemakkelijk jaar dat hij nog weer aan de Kaap moet doorbrengen; de Hottentottenstammen die verderaf gelegerd zijn, Hainouquas, Cochoquas, Namaquas, trekken, als iedere zomer, naar het zuiden; zij verdringen de Caepmans en verdere stammen die hier hun vaste woonplaatsen hebben; deze roepen op hun beurt de bemiddeling in van de Compagnie. Van Riebeeck moet al zijn geslepenheid te baat nemen, wil hij een oorlog tussen de stammen onderling, een nieuwe oorlog tussen Hottentotten en Hollanders, voorkomen. Toch vinden we in het Dagverhaal — zo onpersoonlijk is het nu geworden — geen enkele klacht.

Eindelijk bereikt hem dan het bericht dat er opnieuw een opvolger werd aangewezen. Het is Zacharias Wagenaar; hij bevindt zich thans te Batavia, maar zal zich zo spoedig mogelijk naar de Kaap begeven. Van Riebeeck verbeidt zijn komst met ongeduld. Reeds ligt er een uitvoerige „memorie" voor hem klaar, en een „Caepsen Hoveniers Almanack", waaruit hij alle mogelijke bizonderheden putten kan over de gewassen die door de kolonie worden verbouwd. Wagenaar reist met het jacht *d'Angelier;* April 1662 bereikt dit schip de Tafelbaai. In de dagen die nu volgen, ondernemen de oude en de nieuwe Commandeur tezamen vele tochten, over het schiereiland, naar het Robbeneiland. Van Riebeeck wijst Wagenaar waar de landerijen van de Compagnie gelegen zijn; zij bezoeken de woningen der vrijlieden. Het is het begin van het einde. Al

spoedig is thans het ogenblik gekomen waarop Van Riebeeck het bevel aan zijn opvolger mag overdragen. De secretaris van de raad, Hendrick Lacus, leest „van de puye" het besluit voor van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië, waarbij Zacharias Wagenaar tot Commandeur van de Kaapkolonie wordt benoemd. Het schip dat Van Riebeeck naar Batavia voeren zal, ligt reeds op de rede te wachten. Maar nog laten de Kaapse stormen hun macht gevoelen; de kapitein oordeelt het verstandiger het vertrek nog even uit te stellen. Tegen de middag van de volgende dag draait de wind; de lucht begint te klaren. Van Riebeeck laat zich met vrouw en kinderen aan boord roeien. Enkele uren moet hij nog geduld hebben, maar daar worden dan toch de ankers gelicht, de zeilen gehesen. De *Mars* zet zich in beweging; het lijkt wel of het schip even aarzelt nog, maar dan zet het met steeds meer zekerheid koers naar de overzijde van de Tafelbaai. Het is ondertussen reeds nacht geworden, en de maan overgiet water en land met een koude glans. Heeft Van Riebeeck toch een klein verdriet gevoeld, wanneer hij de omtrekken van fort en bergen steeds kleiner worden ziet en flauwer? In ieder geval wordt dat verdriet dan overstemd door de vreugde om het nieuwe dat hij thans ervaren zal; de Kaapkolonie, dat is verleden, dat wat er straks komen gaat, zal al het goede dat hem in het verleden toch ook te beurt viel, ver overtreffen. Het is waar, Heren Zeventien toonden zich niet geheel tevreden over hem; de laatste brieven die zij hem zonden, waren niet zeer vriendelijk. Maar de regering te Batavia oordeelt licht gunstiger. Het werk aan de Kaap bood hem te weinig perspectief; nu hij eenmaal van het

bevel over deze kolonie ontheven is, nu hij straks op een post zal worden gesteld die meer kansen biedt aan zijn ijver, volharding en doorzicht, zal hij zich eerst ten volle kunnen ontplooien; de Compagnie zal nog verbaasd staan over de resultaten die hij te bereiken weet, en een schitterende loopbaan ligt er, na lang wachten, voor hem open.

Na een voorspoedige reis bereikt Van Riebeeck, vergezeld van zijn vrouw en zijn drie dochtertjes (de beide jongens, Lambertus en Abraham, zond hij onder de hoede van schipper Douwe Auckes naar Holland), Batavia. Een trots gevoel doorzindert hem en voert zijn verwachtingen nog hoger op. Hoe lang is het al geleden dat hij voor de eerste maal deze stad zag opdoemen uit de morgennevels? Is het vijftien jaar, twintig jaar? Hij is er de tel haast bij kwijt geraakt. Toen was hij een onbetekenend chirurgijntje, maar reeds had hij begrepen dat er in het doktersvak geen voldoende bevrediging te vinden zou zijn voor zijn drang tot verkennen, tot ontdekken en ontginnen, en hij had het lancet verwisseld voor de ganzeveer. Het is maar gelukkig dat hij dit toen heeft ingezien, en daarop een andere koers is ingeslagen, want hoe keert hij er nu terug. Reeds bezit hij de rang van Commandeur, en wie weet of hij straks niet tot nog hogere waardigheid zal worden bevorderd, of hij niet de titel van Gouverneur zal mogen voeren, of hij niet tot lid van de Raad van Indië zal worden benoemd!

Maar wat valt dat dan tegen! Van Riebeeck heeft zich, in opdracht van zijn meesters, naar Batavia begeven, en nu blijkt dat men hem daar maar slecht gebruiken kan. Er is geen enkele betrekking open die enigermate past bij zijn

bekwaamheid en de rang welke hij zich reeds verworven heeft. Hij moet dus wachten, weken, maanden; tenslotte — Van Riebeeck verlangt zelf naar werk! — voegt men hem als lid toe aan de Raad van Justitie, die juist in deze tijd vele belangrijke zaken te behandelen krijgt.
Plotseling doet zich dan toch nog een gelegenheid voor. Joan Thijszen heeft ontslag gevraagd als Gouverneur en Directeur van Malakka. De Raad van Indië bestemde Herman Clenk voor deze post, maar hij is te Batavia in een proces gewikkeld en kan de stad moeilijk verlaten. Het is mogelijk dat Van Riebeeck, door zijn werk bij de Raad van Justitie met deze omstandigheid bekend, zelf gevraagd heeft in Clenks plaats het bevel over Malakka te mogen voeren; waarschijnlijker is echter dat de regering hem hiertoe heeft aangezocht.
Van Riebeeck is zich wèl bewust geweest dat de taak die hij met deze nieuwe post op zich nam, hem niet gemakkelijk vallen zou. Oorspronkelijk was Malakka een plaats van betekenis; de Portugezen hadden er zich gevestigd en trachtten er een handelscentrum van te maken, een rendezvous voor de schepen uit zowel Bengalen als de Molukken, uit China en Ceylon. Anthonie van Diemen zag hierin, zeer terecht, een bedreiging voor de machtspositie der Hollanders; hij sloeg het beleg voor deze stad en veroverde haar, hoewel niet voordat de nederzetting zelf tot een puinhoop was geworden en de meeste inwoners door honger of ziekte waren omgekomen. Streefden nu op hun beurt de Hollanders er naar Malakka te maken tot een belangrijke handelsplaats? Niets lag minder in de bedoeling van de Compagnie; deze hàd reeds een handelscentrum,

Batavia; zij hield Malakka slechts bezet om te verhinderen dat een andere mogendheid (vroeger Portugal, thans Engeland) zich hier zou vestigen. Malakka werd weer een plaats van de tweede of derde rang en moest dat ook blijven.
Onder deze omstandigheden was het wel duidelijk wat heren zeventien van den nieuw te benoemen bevelhebber verwachtten. Hij moest trachten de onkosten aan het handhaven van deze post verbonden, zo laag mogelijk te houden; wist hij hiervoor geen andere middelen te vinden, dan moest hij desnoods het fort verkleinen, het garnizoen verminderen. De handel met de omwonende inlandse vorsten moest hij bevorderen; sluikhandel zoveel mogelijk verhinderen. Verder mocht hij in geen geval gaan; hij moest iedere maatregel vermijden die ertoe zou kunnen leiden dat de post een groter betekenis kreeg dan waartoe de Compagnie haar had bestemd.
Maar wie dorst zich te geven voor een bestuurstaak welke door zo zware beperkingen werd gedrukt? Van Riebeeck heeft het gewaagd; hij heeft de bezwaren die er aan dit commando verbonden waren, kunnen vermoeden en toch heeft hij de benoeming aanvaard.
Ook was dit voor Van Riebeeck niet de enige ongunstige omstandigheid. Met de mogelijkheid voor ogen dat de nederzetting zou worden ingekrompen, oordeelde de Raad het niet gewenst hem de gouverneursrang toe te kennen, die ook zijn voorganger had bezeten; hij moest zich met de titel Kommandeur en President vergenoegen. Dat moet voor Van Riebeeck, die zozeer op bevordering hoopte, wel een grievende teleurstelling zijn geweest; toch heeft ook dit hem niet afgeschrikt.

Waarom heeft van Riebeeck niet liever gewacht tot er een betere post beschikbaar was? Had hij hiervoor geen geduld? Meende hij, die tegenover zijn ondergeschikten, tegenover de inlanders, met wie hij onderhandelingen voerde, zo rustig bleef en volhardend, dat hij geen ogenblik langer wachten kon, wilde de schone toekomst waarop hij nog steeds hoopte, hem niet ontglippen? Of waren er andere redenen? Trok Malakka hem aan omdat het Van Diemen was geweest, Culemborger als hij, die zich eenmaal voor de Compagnie van deze plaats verzekerd had? Had hij van een vroeger bezoek, als secretaris van een gezantschap naar Atjeh, prettige herinneringen bewaard aan deze stad? Kon hij zich nu nog voorstellen hoe het daar was: een fort met hoge muren waartegen de golven braken, huizen met rode daken, wat hoger, op de helling van een heuvel, een echt Hollandse kerk? Lokte hem Malakka aan omdat hij daar dichter zich bevinden zou bij een volk dat door de jaren zijn liefde had weten te behouden, bij de Chinezen?
In ieder geval getroost Van Riebeeck zich kwade kansen en persoonlijke teleurstelling; *Het slot van Honingen,* een schip dat hem uit de Kaapse tijd zeer vertrouwd was, brengt hem naar zijn nieuwe standplaats. De eerste November 1662 aanvaardt hij hier het bevel, onder weinig gunstige omstandigheden; we kunnen dit opmaken uit de „memorie" die Joan Thijszen hem overhandigde. De inlandse vorsten tonen zich ontevreden. De bezetting van het fort is tot oproerigheid geneigd. De handel is grotendeels in handen van Moren en Chinezen.
Van Riebeeck pakt krachtig aan. Hij laat jacht

maken op de Chinese zeerovers, en de regering te Batavia, nog gevoelig over het verlies van Formosa, juicht het toe. Hij stelt voor alle Moren en andere handelaren van Malakka te verbannen; het gevolg zal zijn dat de meeste handel als vanzelf tot de Compagnie terugkeert. Maar de Heren Zeventien verzetten zich; zij schrijven heel vroom: „Onrechtvaerdige middelen bij der hant te nemen om daer door ons profijt te bewercken is onse meijninge noch intentie niet. Godes segen souden wij daer op oocq geensints te verwachten hebben." In werkelijkheid vrezen zij met zulke straffe maatregelen de inlandse vorsten, ook de vorsten in Bengalen en omliggende gebieden, nog verder te ontstemmen. En vermoeden zij tevens dat, dank zij zo krachtig optreden, Malakka toch zal uitgroeien tot een handelscentrum, belangrijker dan het volgens de opzet wezen mag? Zij doen andere middelen aan de hand, die in de tegenovergestelde richting wijzen: verlaging der tolrechten, verruiming van de handel door particulieren.

Van Riebeeck handelt naar de aanwijzingen die Heren Zeventien hem geven; als het hem al te gortig wordt, handelt hij ook wel eens dwars tegen deze aanwijzingen in. Ook zo blijven echter de mooiste kansen nog ongebruikt, en wat is dat verdrietig werken. Er komt nog iets anders bij. Ondanks alle belemmeringen die hem in de weg worden gelegd, gelukt het Van Riebeeck toch de inkomsten op te voeren. Al spoedig wijst de rekening geen groot tekort meer aan, zoals in de laatste jaren steeds het geval was; er is zelfs een batig saldo. Heren Zeventien moeten dit toch met voldoening vernemen, en spreekt het

dan niet vanzelf dat zij hem er ook voor belonen? Tot nu toe heeft de Compagnie hem steeds gepaaid met beloften, maar na deze gunstige resultaten is dat toch niet langer mogelijk. Een hogere rang kunnen zijn meesters hem nu niet meer weigeren; en zou het zo vreemd zijn als hij, tegelijk met de titel van Gouverneur, tevens een aanstelling ontving als Extraordinaris Raedt van India? Van Riebeeck waagt het Heren Zeventien, en ook de Kamer van Amsterdam, hierover te schrijven; hij herinnert eraan hoe zijn dienstverband met de Compagnie reeds twee of drie jaar geleden ten einde liep en nooit vernieuwd werd; hij wijst op de vele voordelen die hij te behalen wist, gedurende tien lange jaren aan de Kaap, nu weer te Malakka. Heren Zeventien antwoorden slechts dat hem „contentement" zal worden gedaan; hij moet dus nog langer wachten. Ach, er gebeurt niets.
En onder deze teleurstellingen treft Van Riebeeck dan een zware slag. Zijn vrouw, gedurende zo vele jaren de stille kracht achter zijn volhardend verder werken, sterft; zij wordt begraven in de Hollandse kerk op de heuvel achter het fort. Van Riebeeck blijft met vier jonge kinderen achter.
Het lijkt wel of hij na dit droevige verlies het gebrek aan uitzicht in zijn werk, de onzekerheid over eigen toekomst, niet langer dragen kan. Hij verzoekt de regering te Batavia hem van zijn post te ontheffen, en hij was toch nog slechts twee jaar te Malakka werkzaam. Hij wil naar Holland terug, schrijft hij, zijn twee jongens zien die nu twaalf en elf jaar oud zijn, andere familieleden ontmoeten die nog in leven zijn. Maar gebroken is Van Riebeeck ook nu nog niet. Het

is mogelijk, zo voegt hij er toe, dat hij later weer naar Indië terugkeert; dan hoopt hij, op een belangrijker post, de Compagnie opnieuw van dienst te kunnen zijn.
Bijna een jaar moet Van Riebeeck nog te Malakka wachten. Dan komt Balthasar Bort hem aflossen.
Van Riebeeck begeeft zich naar Batavia. Hier wil hij plaats bespreken op de retourvloot die hem naar Holland brengen zal. Wat is er terecht gekomen van het prachtige ideaal dat hij zo lang gekoesterd heeft en nu eindelijk hoopte vervuld te zien? Het bleek slechts een droom; de droom werd verstoord. En wat blijft er dàn nog over? Anders niet, dan een bittere smaak in de mond.

LEVENSEINDE

Nauwelijks is Van Riebeeck in Batavia aangekomen, of de kans schijnt nog te keren. De secretaris van de Raad van Indië, Pieter Marville, is tot gouverneur van Amboina benoemd. Van Riebeeck wordt secretaris in zijn plaats.
Geen lid van de Raad van Indië is hij nu, slechts eerste dienaar van dit college. Het is een schrijnende vernedering, en deze wordt vooral pijnlijk voelbaar als Van Riebeeck een heel enkele maal een terechtwijzing in ontvangst moet nemen van Van Goens, wel lid van deze Raad, van een der andere leden, jonger, maar gelukkiger dan hij zelf. Maar deze betrekking schenkt hem toch ook veel voldoening; een dienaar weet soms meer dan zijn meesters, en Van Riebeeck zorgt ervoor van alles goed op de hoogte te zijn; hoe dikwijls gebeurt het niet dat de leden van de Raad bij hem inlichtingen komen vragen, zelfs zijn advies inwinnen? IJver, volharding, nauwgezetheid, alle eigenschappen die hij bezit en dan — want zo is zijn aard — ook zo graag gebruiken wil, kunnen in dit werk tot hun recht komen, maar dat is het voornaamste nog niet; ook zijn speurzin wordt hier bevredigd. Van Riebeeck is nu weer verkenner geworden; wel rijdt hij niet langer te paard de wildernis in om te zien waar de vetste weigrond ligt; hij behoeft niet langer zeelieden en inlanders te ondervragen naar de kansen welke onbekende gewesten bieden voor de handel; rustig kan hij voor zijn schrijftafel blijven zitten, maar hier leest hij de ene brief

na de andere, bestudeert facturen en verslagen; weer zoekt hij gelegenheden, vindt nieuwe wegen. Soms lijkt het wel of de dagen van heel vroeger, toen hij nog pennist was, zijn teruggekeerd, maar het is nu alles veel groter; toen ging het om de bevrachting van een enkel schip, nu van vloot na vloot; toen ging het over moeilijkheden gerezen op één enkele buitenpost, resultaten op die post bereikt, nu over het bestuur van uitgestrekte gebieden.
Bovendien is er altijd nog de kans dat hij, langs deze, administratieve, weg bereiken zal wat hem langs de weg ener meer practisch gerichte bezigheid niet gelukte, dat hij van secretaris van de Raad van Indië nog eens lid zal worden van dezelfde Raad, en dan — opent zich niet opnieuw voor hem een rijk verschiet? Zijn voorganger Pieter Marville tekende de stukken steeds terzijde van de leden; aanvânkelijk doet Van Riebeeck dit ook, maar na enige maanden reeds waagt hij het zijn naam te plaatsen onder die der andere ondertekenaars, en er is niemand die daar iets van zegt; blijkbaar vindt men dat dit Van Riebeeck toekomt. Nu doet hij nog een tweede stap; hij verzoekt Heren Zeventien ronduit in aanmerking te mogen komen voor het lidmaatschap van deze Raad. Hoe komt het toch dat Heren Zeventien Van Riebeeck steeds zo ongunstig gezind gebleven zijn? Is er nog altijd een vage herinnering aan die ene misslag, hoeveel jaren geleden nu? Werkt het rapport van Van Goens nog na? Ergeren de Heren zich aan Van Riebeeck's onstuimigheid waar het de belangen van de Compagnie, aan zijn ongeduld, waar het zijn eigen bevordering betreft? Zijn verzoek levert ook nu niets op.

Ondertussen vindt Van Riebeeck opnieuw een vrouw; het is Maria Scipio, dochter van een predikant, reeds twee maal weduwe; zij is bereid de verzorging van zijn dochtertjes op zich te nemen; ook kan zij de staat voeren die bij zijn tegenwoordige, meer nog bij zijn toekomstige positie past. Zijn gezondheid wordt minder goed; vrienden raden hem eindelijk eens verlof aan te vragen, voor korter of langer tijd naar het moederland terug te keren. Van Riebeeck kan er niet toe besluiten; het zou betekenen dat hij de enige kans die hij nu nog heeft — en wat is het niet een goede kans — prijsgaf. Eerst moet toch de zo lang verwachte bevordering komen, dan, ja dan zal hij een tijd rust nemen. En weer schrijft hij aan Heren Zeventien; hij herinnert nog eens aan de lange staat van dienst die hij bezit, hij wijst weer op het belangrijke werk dat hij verrichtte, aan de Kaap, te Malakka, nu ook te Batavia. Hij vraagt de inlossing van vroeger gedane beloften. Het helpt allemaal niets.
Een gezwel aan de lever sloopt zijn krachten. Hij wordt ziek en hij weet dat dit het einde betekent. Met zijn gedachten is hij veel bij zijn twee jongens die hij, sinds ze elk aan een zijde van Douwe Auckes over de verschansing hem een laatst vaarwel toewuifden, niet heeft teruggezien. Zij zijn nu bijna volwassen; een van hen, Abraham, heeft onlangs dienst genomen bij de Compagnie; het moet een schrandere jonge man zijn; misschien zal hij nog eens kunnen bereiken, wat voor zijn vader onvervuld ideaal gebleven is, een droombeeld dat lokte en lokte en zich toch nooit grijpen liet. Reeds moet hij op weg zijn naar Batavia; hoe vurig hoopt Van Riebeeck dat hij hem nog zien en spreken mag. Ook deze laatste

wens blijft onvervuld. In de morgen van de 18e Januari 1677 sterft hij.
Een verdienstelijk ambtenaar van de Oost-Indische Compagnie wordt naar zijn laatste rustplaats gebracht. Langzaam beweegt zich de stoet van de woning van den overledene naar de Grote Kerk. Achter de baar gaan al de hoogwaardigheidsbekleders die de dode eenmaal diende met raad en daad: de Gouverneur-Generaal, de leden van de Raad van Indië. Maar wie loopt er voor de baar uit? Een koopman is het, Adriaen van Lier, en hij draagt het wapen van den overledene: drie zilveren ringen op een rood veld.
Zo is het goed. Want koopman bleef deze ambtenaar toch in de eerste plaats; hij was verkenner in koopmans land, en in deze hoedanigheid voerde hij zijn wapen over verre zeeën, naar vreemde landen; dat wapen prijkt aan het stadhuis te Kaapstad, het werd gebeiteld op een grafsteen te Batavia.

ENKELE WERKEN DIE GERAADPLEEGD WERDEN.

Het leven van Jan van Riebeeck werd voor de eerste maal uitvoerig beschreven door dr. E. C. Godée Molsbergen, in een boek, dat tot titel heeft: *De Stichter van Hollands Zuid-Afrika, Jan van Riebeeck* (Amsterdam, 1912). In 1937 verscheen in de Patria-serie een nieuwe bewerking, onder de titel: *Jan van Riebeeck en zijn tijd*. Een bizonder mooie biografie gaf de Afrikaanse dichter C. Louis Leipoldt; zijn boek, in het Engels geschreven, heet eenvoudig: *Jan van Riebeeck* (Londen, New-York, Toronto, 1936). Het boek van A. Gabler: *Jan van Riebeeck gründet die Kapstadt* (München, 1936) biedt weinig meer dan een uittreksel uit het Dagverhaal. Het *Dagverhaal* zelf werd uitgegeven door het Historisch Genootschap in drie delen (Utrecht 1884, 1892, 1893). Een uitvoeriger bibliografie vindt men in de boeken van Godée Molsbergen en Leipoldt.

INHOUD.

	Blz.
Levensontplooiïng	9
Koersverandering	15
De stijgende lijn	27
De breuk	40
De stille kracht	46
Een nieuwe kans	50
Het vertrek	66
Het moeilijke begin	72
Van vloot tot vloot I	91
Van vloot tot vloot II	103
Van vloot tot vloot III	122
Inspectie	147
De latere jaren I	160
De latere jaren II	178
Vervulling van het ideaal?	194
Levenseinde	204

N.V. „De Arbeiderspers", Amsterdam-C.